

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

Autoria: Adrià Martín, Patrícia Homs i Gemma Flores-Pons

Textos històrics: Emma Alari

Correcció lingüística: Xavi Lloret Ferrer

Amb el suport de:

Santa Coloma de Queralt, maig de 2017

Índex

1. Introducció.....	3
2. Metodologia.....	7
2.1. Objectius de recerca.....	7
2.2. Metodologia qualitativa.....	7
2.3. Mostra.....	9
3. Els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya.....	11
3.1. Els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya.....	11
3.2. Els inicis de l'agroecologia a Catalunya.....	13
El moviment cooperatiu a Catalunya anterior a 1939: reconstruint ponts amb un bagatge estroncat.....	14
3.3. El model predominant en els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya.....	16
3.4. Indicadors de canvi del cooperativisme agroecològic.....	16
4. Sostenibilitat dels sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya.....	19
4.1. Relació directa entre el consum i la producció agroecològica.....	19
Posada en comú de necessitats	19
Compromís i coresponsabilització.....	22
Confiança i certificació.....	27
Suport a la producció agroecològica.....	29
4.2. L'autogestió a les cooperatives de consum agroecològic.....	31
Processos d'aprenentatge des de la pràctica.....	31
Mida dels grups.....	33
Remuneració i professionalització.....	35
Les dimensions polítiques i econòmiques.....	37
4.3. Sostenibilitat de les vides.....	38
Construcció col·lectiva d'hàbits.....	38
Preus i accessibilitat.....	41
Gènere i cures.....	44
Inclusió, diversitat i flexibilitat.....	47

5. Canvi d'escala dels sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic.....	53
5.1. Mida dels projectes agroecològics.....	53
Organització i participació.....	53
Democràcia interna.....	56
Accessibilitat, inclusió i cures.....	58
Relació directa.....	61
5.2. Mecanismes d'escalabilitat.....	65
Replicació i articulació dels grups de consum.....	65
Articulació dels projectes productius.....	68
Distribució i intermediació.....	71
Transformació i articulació amb altres agents.....	73
Referències històriques en l'escala.....	75
Referències històriques del cooperativisme de consum alimentari.....	75
6. Conclusions.....	79
6.1. Obrir el debat dins del cooperativisme agroecològic.....	79
6.2. Seguir repensant l'autogestió i els projectes agroecològics.....	80
6.3. Relació directa i aprofundiment en la coresponsabilització.....	81
6.4. La comercialització dels aliments agroecològics, un repte fonamental.....	82
6.5. L'articulació del cooperativisme agroecològic, un repte a seguir treballant.....	83
6.6. L'escalabilitat i el futur del cooperativisme agroecològic.....	84
7. Bibliografia.....	87

1

Introducció

En aquest estudi abordem el plantejament d'una pregunta: el canvi d'escala pot ser un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic? És una pregunta que ens ha acompanyat els últims anys, quan participàvem en diferents projectes agroecològics, tant de consum com de producció, dins i fora de l'àrea metropolitana de Barcelona. És un qüestionament que hem compartit amb moltes companyes i que ha estat molt present en espais de debat i d'articulació del moviment agroecològic.

Els darrers anys, el moviment agroecològic s'ha anat estenent: han germinat una multitud d'iniciatives de producció i de consum que han donat formes concretes a tot allò que anomenem sobirania alimentària, agroecologia, sostenibilitat, economia social i solidària i cooperació. Han estat projectes plens de la força i de la convicció que dona formar part d'una acció col·lectiva més àmplia i que busca transformar la realitat que vivim. Durant aquests anys, el cooperativisme agroecològic ha mobilitzat moltes persones, ha generat projectes col·lectius autogestionaris que han desenvolupat resistències a les pràctiques capitalistes, mercantilistes i individualitzants predominants. De fet, ha estat un moviment social que ha construït pràctiques socioeconòmiques transformadores que responen a uns horitzons socials compartits.

Actualment, estem acostumades a sentir parlar de grups de consum, de productes ecològics, de suport a la pagesia local i de molts altres llocs comuns que són fruit d'aquesta construcció col·lectiva que ha anat agafant d'aquí i d'allà per crear projectes. I això ha implicat uns processos d'aprenentatge i de canvi als quals hem volgut dedicar temps per recollir-los i per mirar com poden contribuir a repensar el moment en què ens trobem.

Fa temps que hi ha la sensació, cada vegada més compartida, que ens trobem en un moment d'inflexió en el cooperativisme agroecològic. Les dificultats amb què hem anat topant tant els projectes productius com les cooperatives de consum, així com les solucions que s'estan creant, es viuen ja com un problema compartit més que com a dificultats de projectes concrets.

Des del nostre dia a dia, com a projecte agroecològic cooperatiu, hem recollit les reflexions i els debats dels espais en què participem i les inquietuds que s'hi generen. Hem anat a entrevistar persones que participen en projectes agroecològics diversos, en moments i realitats diferents, per recollir la seva visió del que ha construït el cooperativisme agroecològic, el moment present que viu i les necessitats que afloren quan es mira amb perspectiva de futur.

Amb aquesta petita recerca qualitativa hem volgut reflectir el debat present perquè creiem que visibilitzar la diversitat d'experiències i de veus pot enriquir-lo, possibilitar nous horitzons i ajudar a estendre, desenvolupar i consolidar el cooperativisme agroecològic. Hem posat en comú aquestes mirades amb la intenció de compartir-les per a que donin peu a obrir i treballar els reptes que afrontem arreu.

Per aquest motiu, aquesta no és una recerca acadèmica. El nostre interès ha estat posar el focus en el coneixement que genera el cooperativisme agroecològic des de la pràctica. Hem escrit sobretot pensant en les pròpies persones que participem en el cooperativisme agroecològic, esperant que recollir l'imaginari que ens ha mobilitzat i portat fins aquí ens ajudi a mirar-lo amb perspectiva i a alimentar-lo amb els nous ingredients trobats a mesura que el cooperativisme agroecològic ha anat creixent.

Hem intentat defugir els discursos monolítics i hem procurat recollir una cosa que valorem molt: les tensions en què ens trobem les persones i els projectes quan posem les idees en pràctica. Esperem haver-ho aconseguit, de la mateixa manera que esperem que no es faci una lectura d'aquest treball buscant una recepta o un model ja cuinat. Ho hem evitat amb la intenció d'aportar una varietat d'ingredients i factors que estan en joc així com una varietat d'efectes que generen, desitjant que sigui col·lectivament que construïm noves experiències.

Aquesta necessitat és present en el dia a dia dels nostres projectes. Ens trobem amb dificultats i problemes, preguntes que ens fem que ens indiquen que necessitem canvis. Per què als grups de consum han desaparegut les llistes d'espera? Per què hi ha cistellaires que deixen de participar-hi? Per què les comandes dels grups de consum segueixen sent relativament petites? Per què les productores continuen tenint projectes precaris i molt demandants de dedicació? Per què hi ha poca diversitat en els grups de consum? Per què hi ha dificultats d'articulació entre productores, entre consumidores i entre totes dues? Per què en molts grups de consum costa introduir productes més enllà de la cistella de verdures? Per què ha de requerir tanta implicació personal accedir a una alimentació agroecològica? Com ens organitzem socialment d'una manera autogestionària si tots els àmbits de la nostra vida requereixen aquesta dedicació? I podríem seguir.

Aquestes preguntes, quotidianes, pràctiques, ens les fem des de molts llocs, perquè les vivim i no les podem esquivar. I perquè són preguntes que ens permeten seguir caminant i seguir construint. A nosaltres ens han portat a voler respondre de quina manera el cooperativisme agroecològic resol les necessitats actuals de les persones que hi participem. I partim de la certesa que se'n resolen algunes, però d'altres no. Volem identificar allò que ens permet el que fem actualment, però sobretot hem posat el focus en allò que genera tensions, dificultats, discrepàncies, incomoditats, reptes. Hem volgut escoltar, transcriure i analitzar aquest soroll de fons cada vegada més fort.

Així, hem formulat la pregunta que dona títol a la recerca i ho hem fet en els termes que exposem a continuació, tot començant pel final de la qüestió.

El cooperativisme agroecològic. Les pràctiques de cooperació social pel desenvolupament de l'agroecologia i la sobirania alimentària són fruit de la intersecció entre el cooperativisme i l'agroecologia. Ens sembla interessant emprar el terme *cooperativisme agroecològic* perquè, malgrat que és evident que el fet cooperatiu és present en el si de cada col·lectiu, així com en les dinàmiques d'intercooperació que han caracteritzat tan clarament les relacions entre productores, entre consumidores i entre ambdós sectors, aquesta perspectiva sovint no es visibilitza. Agroecologia i cooperativisme són moviments que han caminat simultàniament, que comparteixen espais, persones, discursos, pràctiques, però que no sempre s'identifiquen prou com a agents aliats ni nodreixen amb prou intensitat els projectes que en participen. Parlem de cooperativisme agroecològic perquè ens sembla que aprofundir en aquesta intersecció possibilita construir nous imaginaris i recuperar referents passats i presents.

Normalment, es parla de cooperatives de consum agroecològic malgrat que la majoria no són cooperatives en la seva fórmula jurídica, sinó associacions o bé col·lectius no constituïts legalment. La forma jurídica no fa la cosa, igual que no tots els col·lectius desenvolupen de la mateixa manera ni amb la mateixa intensitat la cooperació social. Per això, preferim el terme *cooperativisme agroecològic*, tant per posar en el centre el fet cooperatiu com per identificar-lo com un dels trets transversals amb altres sectors.

La sostenibilitat. Durant aquests anys hem desenvolupat pràctiques socioeconòmiques per resoldre una necessitat com l'alimentació tenint cura del medi ambient, dels recursos naturals, dels territoris i de les comunitats que hi viuen. És una forma de fer economia que posa en el centre la reproducció de la vida i intenta incorporar tot allò que fa possible els sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics. Una mirada feminista ens fa preguntar-nos també com els projectes i les pràctiques que desenvolupem tenen cura de les persones que hi participem, com organitzem en col·lectiu la resolució de

les nostres necessitats, com incloem la diversitat, com cuidem els processos de grup i els conflictes i com desenvolupem la coresponsabilitat.

Un revulsiu. Amb aquesta recerca hem volgut aprendre del recorregut que hem transitat plegades i compartir un recurs que ens ajudi a dibuixar el moment en què ens trobem. Hem construït molt. En els moments baixos de l'autoorganització als barris, les cooperatives de consum han estat allà, preparant el terreny pels moments que han vingut després. En temps que el camp i la producció s'abandonava, hem reviscolat terrenys, llavors, conreus i coneixements. I, a la vegada, hem anat construint alguns dogmes que han guiat les nostres pràctiques; ara és un bon moment per problematitzar-los.

El canvi d'escala. Els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic funcionen sobretot a una escala més aviat petita i amb una estratègia de replicació. En aquest treball ens preguntem pels efectes de desenvolupar-nos a aquesta escala, què pot promoure un canvi d'escala i com podem experimentar amb aquesta dimensió per aconseguir pràctiques transformadores que ens permetin articular-nos en comunitats més àmplies i arribar a més sectors. Avui dia el capitalisme s'estén a través del que ja ha esdevingut una necessitat i una aspiració força assumida socialment: produir i consumir productes ecològics, de proximitat i que tinguin cura del territori i les persones. La producció i el consum són un camp de construcció social i econòmica que està en disputa, i ens preguntem si l'escala pot ser un revulsiu que asseguri la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic.

En aquesta recerca ens interessa molt amplificar veus diverses i fer dialogar diferents posicions. Per aquest motiu el treball de camp s'ha centrat en les entrevistes. La riquesa i el detall és sobretot el que hem recollit, donant protagonisme a les cites literals de les participants. Veus de persones que ens han parlat en primera persona de les experiències pròpies, els aprenentatges i les pràctiques en el si del seus col·lectius.

Ho narrem de la manera següent: comencem descrivint els objectius i la metodologia de la recerca, què hem fet i com ho hem fet per obtenir i analitzar la informació. A continuació fem una descripció breu dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics a Catalunya i els seus trets més distintius en l'actualitat, i la complementem amb una petita introducció als orígens històrics del cooperativisme de consum. Seguidament presentem l'anàlisi dels resultats i parlem, en un primer moment, del suport a la pagesia i la relació directa. En un segon moment, ens fixem en les formes de practicar l'autogestió. A continuació, ens centrem en les pràctiques que es desenvolupen en relació amb la sostenibilitat de la vida. En un quart moment, abordem les pràctiques que es desenvolupen en els sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics des d'una òptica de la seva escala. El contingut d'aquest apartat, en tant que ha estat transversal al llarg de tot el treball, recull algunes idees clau dels apartats anteriors i està escrit perquè pugui llegir-se amb independència de la resta. Finalment, fem una síntesi del més rellevant a mode de conclusió del treball.

Volem agrair a les participants que han compartit amb nosaltres el temps, els col·lectius, els aprenentatges i, també, les vivències i vulnerabilitats. Per tancar la introducció, ho fem amb aquesta cita d'una pagesa que comparteix com ha viscut el procés fins arribar aquest moment que sent que és de canvi i de replantejament de les nostres pràctiques.

Bueno, perquè ens havíem fet una idea de la implementació de l'agroecologia, no? I ens havíem fet unes creences, no? I llavors... per les que hem lluitat molt i ens hem deixat moltes hores de curro, de militància i tal, i llavors, mmm... això fa que sigui difícil replantejar-te-les, perquè dius: jo m'he deixat aquí la pell, no? Defensant això? I ara he de dir, no sé si el contrari, però... buf... una cosa bastant diferent? O recolzar algo que no havia recolzat mai? És com que t'has de... mmm... de menjar les teves paraules, no? O has d'acceptar les teves contradiccions i això costa, no? Jo al principi quan parlava del tema de la botigueta o de... del catàleg, de la cistella petita o de tal, o d'altres coses, jo sentia que m'estava baixant les calces, no? Que estava rebaixant-me les meves expectatives socials, no? Clar, és això, llavors et fustigues una mica, no?

En plan 'me estoy vendiendo', no? Això és vendre's al capital, no? Com que estem buscant alternatives al sistema, però estem dins, no? Llavors, per ser viables dintre d'aquest sistema cada vegada ens apropem més a estratègies que el propi sistema ja té. Llavors, és com que... et fa dubtar de fins quin punt podràs arribar a mantenir la integritat o l'essència aquesta mínima que et deia. Hòstia, oju, que hi ha un moment en el que no vull rebaixar més expectatives, no? Però clar, si la realitat canvia, tu no pots quedar-te allà estancada. Penso que és un repte important el de ser capaços de replantejar-nos les coses i afrontar que hi ha coses que vam pensar que serien d'una manera i no ho han sigut, no? I que, pues això, que aquest compromís no s'està podent mantenir a llarg plaç. Llavors... o canviem o podem acabar desapareixent. Llavors, què és millor? Que ens mantinguem i que mantinguem una part d'aquesta transformació o que desapareixem? Jo penso que és millor reformular-se. Bueno, si no no hagués fet el què he fet i hagués tancat la barraqueta.

2

Metodologia

2.1. Objectius de recerca

En aquest petit estudi volem recollir la diversitat i la complexitat del món cooperatiu agroecològic per tal d'extreure elements que ens permetin enfortir les iniciatives existents, així com visibilitzar i abordar els reptes que actualment se'ns presenten. La pregunta que dona títol a aquest treball l'hem operativitzat tot formulant els següents objectius de recerca.

Objectiu general

- Analitzar la sostenibilitat dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics i com els afecta l'escala.

Objectius específics

- Analitzar les relacions i pràctiques socioeconòmiques que s'estableixen entre els diferents agents implicats en els sistemes cooperatius d'abastiment d'aliments agroecològics (productores, distribuïdores i consumidores agroecològiques).
- Analitzar quines d'aquestes relacions i pràctiques són identificades com a potencialitats i quines com a limitacions per a la sostenibilitat de les diferents experiències agroecològiques.
- Descriure quins efectes pot tenir un canvi d'escala en aquestes pràctiques i relacions segons els diferents agents implicats en els sistemes cooperatius d'abastiment d'aliments agroecològics.
- Descriure quines pràctiques i relacions consideren aquests agents que poden contribuir a un canvi d'escala dels sistemes cooperatius d'abastiment d'aliments agroecològics.

2.2. Metodologia qualitativa

En aquest estudi hem emprat una mirada qualitativa per tal de comprendre les pràctiques i les relacions amb què estem donant forma al cooperativisme agroecològic i els efectes que estem promovent. Ens interessa comprendre les experiències de les persones que hi participem, com signifiquem allò que fem i quines tensions identifiquem. Per tant, volem recollir la complexitat i identificar allò que resulta significatiu en les accions que realitzem, més que no pas fotografiar i representar de manera global i detallada la totalitat del cooperativisme agroecològic.

La metodologia qualitativa té un gran potencial per comprendre processos d'acció col·lectiva, involucrar-nos amb les participants i descriure'n la realitat des del seu punt de vista (Íñiguez, 2004). Aquesta mirada permet generar noves línies de treball en els col·lectius implicats, en aquest cas, en el cooperativisme agroecològic.

En aquesta recerca, ens ha interessat ser allà on passen les coses, analitzar el dia a dia. I, al mateix temps, aprofundir-hi tot preguntant a persones que hi participen activament des de posicions diverses. Conseqüentment, hem optat per desenvolupar el mètode etnogràfic (Íñiguez, 2004, Hammersley &

Atkinson, 1983), que consisteix, bàsicament, en observar què fan les agents en un context determinat d'interacció social. La persones que desenvolupem la recerca, participem en la quotidianitat d'un grup o procés tot mantenint una perspectiva d'observadora que busca, constantment, la tensió entre la familiarització i l'estranyament. Som simultàniament observadores i participants. L'etnografia ens exigeix desplegar la sensibilitat i habilitat de mantenir-nos obertes davant de les interpretacions sorgides de les agents associades a l'estudi, així com respecte a les nostres pròpies interpretacions. La tasca d'investigar etnogràficament ens porta a observar què passa, escoltar què es diu, parlar amb les agents implicades i recollir, en un diari de camp, totes aquelles dades que considerem rellevants, durant un període de temps que permeti assolir els objectius de la recerca (Garfinkel, 1967).

Per realitzar el treball de camp i recollir la informació, ens hem servit de tècniques de recollida d'informació que ens permeten comprendre l'experiència i descriure les pràctiques des de la quotidianitat i des del punt de vista de les persones i col·lectius que en són protagonistes. Així, hem fet ús de l'observació participant, de l'entrevista individual, a banda de l'anàlisi documental.

L'observació participant ens ha permès obtenir molta informació en la mesura que és una tècnica molt oberta amb què hem pogut recollir i analitzar *in situ* allò que passa en el dia a dia dels grups de consum, de les productores i dels espais d'articulació. Es tracta d'una tècnica molt útil que hem considerat imprescindible, en la mesura que som persones que participem del món del cooperativisme agroecològic, que ja hem realitzat treballs previs en aquest àmbit i que constantment participem en molts dels seus espais de discussió i reflexió.

Així, com a participants del moviment agroecològic, hem registrat en el diari de camp aquells esdeveniments significatius i relacionats amb els objectius de la recerca que s'han produït en el nostre dia a dia. L'observació participant ens ha permès convertir en objecte d'observació i d'anàlisi allò en què nosaltres participem, així com introduir-nos allà on succeeixen les coses, seguir els esdeveniments i descriure com succeeixen tot donant així rellevància al coneixement i les pràctiques que construeixen quotidianament allò que anomenem sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics. Això ens ha portat a dur la recerca a espais que s'han succeït aquest darrer any i mig, com reunions de per l'articulació del moviment, jornades, i esdeveniments diversos. I, al mateix temps, ens hem obligat a mirar analíticament, tot fent un exercici d'estranyament respecte d'allò a què estem acostumades i que és el nostre dia a dia, com és la participació com a consumidores en grups de consum, o la nostra relació amb aquests com a elaboradores, la nostra relació amb altres productores, etc.

El mètode etnogràfic aporta flexibilitat i capacitat d'integració de múltiples tècniques de recollida d'informació, per la qual cosa resulta idònia per plantejar-se l'abordatge dels reptes que es presenten avui dia en el món de la cooperació en agroecologia. Sobretot, perquè és un mètode que s'obre a la multiplicitat i a la complexitat del fenomen i a la voluntat de generar un coneixement que resulti pràctic i resolgui necessitats del propi col·lectiu i camp d'estudi.

A més de l'observació participant, hem emprat dues tècniques més molt habituals en el mètode etnogràfic: l'anàlisi documental i l'entrevista individual.

D'una banda, l'anàlisi documental ha consistit a ampliar la revisió documental que ja hem fet per a estudis previs, així com per a la nostra pràctica diària en el moviment agroecològic. Hem buscat aquells textos que participen en el nostre objecte d'estudi i que el construeixen, ja siguin llibres, articles, notícies, reportatges o audiovisuals i n'hem extret les principals aportacions de cara a fonamentar l'anàlisi.

D'altra banda, hem fet i transcrit 15 entrevistes individuals semiestructurades per tal de recollir l'experiència de persones que participen en agents claus dels sistemes d'aprovisionament d'aliments agroecològics. També, hem realitzat i transcrit una taula rodona amb productores i consumidores i, a més, hem comptat amb les transcripcions de 47 entrevistes de treball de camp previ a aquest estudi.

Per realitzar les entrevistes hem preparat un guió d'entrevista que recull els objectius de la recerca mitjançant l'estructuració de temes que hem anat abordant en cada entrevista. Aquestes entrevistes, les hem gravat, amb el consentiment de la interlocutora, i les hem transcrit literalment per poder fer-ne

l'anàlisi.

Finalment, hem fet una anàlisi categorial de les dades seguint principis de la Grounded Theory. L'anàlisi ha consistit en la lectura minuciosa de totes les transcripcions, tot identificant i adjudicant categories (o temes) al llarg de tot el contingut de l'entrevista, que hem anat revisant, fusionant, dividint, agrupant o vinculant a mesura que anàvem afegint lectures i anàvem avançant en l'anàlisi. D'aquesta manera, hem pogut anar obtenint de les pròpies participants les principals construccions que articulen el seu discurs. Així, podem recollir com construeixen el cooperativisme agroecològic, què identifiquen com a elements rellevants, ja siguin agents, relacions o pràctiques i com ho signifiquen. Amb això hem anat resseguint aquesta complexitat sense buscar ni una coherència en el discurs de cada participant ni entre elles, ni tampoc posicions clarament diferenciades entre persones diferents. Hem assumit que la inconsistència és intrínseca al discurs i que aquesta és funcional (Potter & Wetherell, 1987). Per tant, en l'anàlisi no hem buscat tampoc figures ni posicions de consens, sinó diversitat i variació, i ens hem centrat a comprendre com tot això està en funcionament en la posada en acció del cooperativisme agroecològic.

2.3. Mostra

En el aquest informe presentem les dades de manera anònima, un compromís ètic que hem pres amb les participants en la mesura que en diversos moments de les entrevistes han compartit obertament elements de les seves vides personals, afectes, vulnerabilitats i vivències que són rellevants per a la recerca però que alhora són sensibles. D'aquesta manera podem fer compatible l'ús del coneixement i l'experiència que han aportat amb la cura dels efectes que pot tenir per a elles exposar-se.

Els criteris per seleccionar les persones participants en les entrevistes i en el grup de discussió han estat de representació teòrica més que estadística, i hem seleccionat les informants de forma intencional i raonada (Pla, 1999). És a dir, no hem seleccionat les participants de manera que estiguin més representades en l'estudi aquelles veus més presents en el cooperativisme agroecològic i menys representades les menys presents, com hauríem fet seguint una representativitat probabilística. El que hem fet ha estat entrevistar aquelles persones amb una veu que aportí diversitat i complexitat al fenomen estudiat, més enllà de si forma part d'una posició més majoritària o minoritària que d'altres. A més, aquests criteris ens han permès l'ampliació o modificació en funció de les necessitats de la recerca. És el que s'anomena *estratègia successiva*, d'acord amb la qual entenem per mostreig teòric no pas allò que indica una teoria establerta prèviament, sinó que la teoria va emergint en la pròpia recerca i participació del camp estudiat (Glasser & Strauss, 1967).

Els criteris amb els que hem buscat la inclusivitat de la diversitat de pràctiques i posicions són: el rol en el sistema d'aprovisionament (producció, consum, distribució); la novetat/veterania en el cooperativisme agroecològic; les característiques del grup de consum/producció en termes de mida, àmbit geogràfic, manera d'autoorganitzar-se, pràctiques innovadores, articulació amb altres agents i espais poètics.

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

3

Els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya

En aquest apartat fem una introducció molt breu als sistemes d'aprovisionament i relatem alguns dels canvis que s'han donat al llarg del temps en el territori català. Per aquelles que persones que no estan familiaritzades amb aquest àmbit, dibuixem el paisatge actual de les cooperatives de consum a Catalunya i presentem indicadors que assenyalen algunes de les particularitats més recents.

3.1. Els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya

Els sistemes d'aprovisionament de productes agroecològics a Catalunya són xarxes conformades per cooperatives o grups de consum ecològic i pels projectes que les abasteixen de productes agroalimentaris bàsics com verdures, fruita, ous i pa, entre d'altres. Les diferents agents d'aquestes xarxes teixeixen relacions de cooperació i reciprocitat que articulen una diversitat d'intercanvis socioeconòmics. En aquesta recerca, situem aquestes xarxes en el context de l'agroecologia, de la sobirania alimentària, de les pràctiques cooperatives, l'economia social i solidària i de les economies feministes.

D'una banda, l'agroecologia es defineix com una eina per construir alternatives locals a la globalització capitalista i a la seva expressió territorial mitjançant la creació d'iniciatives socials i econòmiques que es plantegen diverses formes d'integrar economies, territoris i medi ambient. D'aquesta manera, es pretén tornar a posar l'economia al servei de les comunitats locals o del col·lectiu, així com relocalitzar els fluxos materials i energètics de les nostres societats cap a sistemes més sostenibles socialment i ecològica (Badal i López, 2006). Així, l'agroecologia, a diferència de l'agricultura ecològica, no només aposta perquè les tècniques productives siguin més respectuoses amb el medi ambient, sinó que cerca canvis en les dimensions socioeconòmiques i polítiques de l'agricultura, com ara transformar les relacions de producció, i posar les vides, i no el mercat, en el centre de l'economia.

Aquesta recerca entén les pràctiques cooperatives com la columna vertebral de la reproducció social de les societats humanes (Mauss, 2005; Polany, 1994), a diferència del discurs econòmic ortodox neoclàssic, que ha ocultat la importància de la cooperació en les relacions socioeconòmiques. Aquesta invisibilització no només nega un món que realment existeix, sinó que impedeix l'emergència de nous horitzons polítics (Santos, 2004). Tanmateix, la història de la humanitat és plena d'exemples en què la reciprocitat, la cooperació i la solidaritat se situen en el centre de les pràctiques econòmiques per cobrir les necessitats de les persones, o, en altres termes, per fer possible la sostenibilitat de la vida (Narotzky, 2004; Federici, 2013; Pérez, 2014).

En aquesta perspectiva s'emmarquen les cooperatives o grups de consum agroecològics. Aquest terme designa realitats diverses però que tenen en comú que agrupen persones consumidores amb l'objectiu d'abastir-se de productes ecològics, tot teixint vincles estrets amb les productores. En general, les relacions entre consumidores i productores es basen en la confiança i el coneixement mutu. En el cas de les experiències a Catalunya, el més habitual és mantenir la producció i el consum com a estructures organitzatives separades, a diferència d'altres models de cooperatives formades per productores i

consumidores, com és el cas de la PACA, Mercatrèmol o Bajo el Asfalto está la Huerta (BAH!). Ara bé, cada iniciativa acaba establint relacions entre consumidores i productores que en general van més enllà del proveïment estable de productes, com són les visites a les finques o obradors, assemblees conjuntes, l'establiment col·lectiu de preus, les jornades de treball, les pràctiques de cofinançament, etc.

La majoria de les cooperatives o grups de consum agroecològic inicien l'activitat amb l'objectiu de consumir producte ecològic fresc, tot i que amb el temps amplien l'oferta i la varietat de productes, fins al punt que poden arribar a cobrir gran part de les necessitats de consum d'una llar. Les cooperatives o grups de consum agroecològic tenen un funcionament assembleari i totes les persones que en formen part poden participar en la presa de decisions.

Alguns col·lectius s'organitzen a través de comissions de treball que permeten un funcionament més àgil en el dia a dia. Passat un cert temps, alguns grups amplien les activitats més enllà de l'aprovisionament de producte agroecològic, creant, per exemple, grups de criança, fent divulgació de l'agroecologia, participant en mobilitzacions sociopolítiques diverses, etc. Ara bé, la diversitat de cooperatives i grups de consum agroecològic és gran. Entre altres aspectes, els podem diferenciar en base a la seva mida, si tenen persones remunerades o no, si tenen botiga oberta a les persones que no en són sòcies, la diversitat de productes, la personalitat jurídica, etc.¹

La majoria de consumidores entren en una cooperativa a través d'un contacte previ amb algú que ja en formava part. Molts dels membres qualifiquen el procés d'entrada de casual:

Sin tener mucha idea, entré un mes para probar y me quedé. (E19)

En general, les motivacions inicials dels membres responen a inquietuds ambientals, de salut i socials. Ara bé, en molts casos la incorporació de les motivacions amb un component social s'expressa com un procés dilatat en el temps. És a dir, és a través de l'experiència pràctica en el col·lectiu que es va apreciava la importància dels criteris socioeconòmics i polítics del grup. Seguidament presentem algunes reflexions de consumidores sobre què és i què implica el consum cooperatiu agroecològic.

[Els aliments] estan produïts amb uns criteris de sostenibilitat medioambiental, econòmics i socials, té el punt del consum; també per la recuperació del gust autèntic de les coses. (E23)

...tipo de producto, comprar cosas ecológicas para comer bien y por el tema contaminación, la ecología y tal. También como tipo de organización, me parece muy bien que la gente se organice y no vaya al súper, se ponga en contacto con el productor y no compre cosas de marca. (E18)

És una reflexió alimentària. Què volem menjar? Per a mi és molt important l'alimentació. Això afecta a tota l'energia diària. (E17)

...rico, precio bien, es algo relacionado con muchas más cosas que la comida, lo importante es que es más que la comida. Es un pequeño paso para cambiar el sistema. (E20)

1 A Catalunya només 9 dels 150 grups coneguts de consum agroecològic tenen la figura jurídica de cooperativa. En aquesta recerca utilitzem indistintament els termes cooperativa de consum o grup de consum, en tant que aquests termes són utilitzats indistintament per la gran majoria de participants de la recerca.

...sa en tots els aspectes. A part de la part natural, la part social, la part de consciència col·lectiva, no només tu i jo, sinó mundial. (E24)

...ecológico, productos que se producen a nivel local y que respetan la naturaleza en el sentido que se planta lo que se puede plantar y en el momento que se puede plantar y no en grandes producciones. Mi visión es como más pequeña. Para mí mogollón de espacio con tomates ecológicos no es ecológico. (E19)

Per la seva banda, els projectes de producció i elaboració agroecològica agrupen un gran ventall d'experiències. En el cas de les pageses, la majoria cultiven verdures en superfícies d'entre dues i tres hectàrees a les perifèries urbanes. Els productes elaborats es fan en petits obradors. En general, els projectes de producció estan organitzats de forma horitzontal i estan constituïts per equips d'entre dues i sis persones. En moltes iniciatives s'intenta fer una planificació conjunta dels cultius entre productores i consumidores així com establir uns preus que seran estables durant un temps pactat. D'aquesta manera, es pretén evitar excedents en la producció i que les productores rebin una remuneració considerada justa durant tot l'any. Finalment, el preu pot acabar sent independent de possibles variacions en la quantitat i la qualitat dels productes causades per l'estacionalitat, la climatologia, les variacions dels preus en el mercat capitalista, etc. Molts dels projectes productius, a més de distribuir a cooperatives o grups de consum, també distribueixen els productes en circuits curts de comercialització (CCC), com ara mercats de productes de proximitat i ecològics, menjadors escolars, empreses de càtering, botigues petites o mitjançant la venda directa a les explotacions agràries i obradors.

Part de les experiències productives formen part de xarxes de productores agroecològiques, que intercanvien coneixements, eines i productes. Alguns dels exemples referents a Catalunya poden ser la Xarxa de pageses agroecològiques de Catalunya (la Xarxeta) o Gent del Camp, entre d'altres. A més, algunes d'aquestes xarxes intenten promoure Sistemes de Garantia Participativa (SGP), en què les diferents productores i elaboradores acorden conjuntament criteris de qualitat agroecològica.

Com dèiem, les productores i les consumidores d'aquestes xarxes cooperatives d'aprovisionament de productes agroecològics mantenen una relació estreta, basada en el compromís, la transparència i la confiança. En aquest sentit, no hi ha intermediaris que posin en connexió els diferents actors; són els mateixos agricultors i elaboradors que distribueixen els productes a les cooperatives i els grups de consum. A banda de l'intercanvi dels productes per diners, hi ha una diversitat d'intercanvis entre els col·lectius que s'inscriuen en l'àmbit de la reciprocitat i la cooperació, com ara jornades de treball al camp, el cofinançament de maquinària entre productores i consumidores, préstecs que han de ser retornats en forma de producte (i que en ocasions han esdevingut un regal), possibilitat d'intercanviar el producte per treball a la finca de les productores, etc. És a dir, hi ha un ventall d'intercanvis en què els diners intervenen o no, i les valoritzacions de l'intercanvi són negociades per les agents que hi participen.

3.2. Els inicis de l'agroecologia a Catalunya

Les primeres cooperatives de consum agroecològic al territori català sorgeixen als anys vuitanta, amb l'aparició del Brot de Reus l'any 1987 (van funcionar sense constituir-se com a cooperativa de consum des de l'any 1979). Poc després va sorgir El Rebot a Girona el 1988. Al cap de poc temps, el 1993, es forma la cooperativa Germinal a l'àrea de Barcelona. En aquests primers anys del moviment agroecològic ja apareixen altres agents també implicats en els sistemes d'aprovisionament d'aliments ecològics com són Cal Valls l'any 1979, la Coordinadora d'Agricultura Ecològica el 1983 i les primeres propostes de formació en producció agrària ecològica i energies renovables a l'Escola Agrària de Manresa el 1989. A finals dels anys

noranta apareixen dos actors rellevants més, el CRIC (Centre de Recursos i Informació per al Consum) i la Xarxa de Consum Solidari; així com el primer intent de coordinació entre les consumidores de productes ecològics: Ecoconsum. També neix la publicació *Agro-cultura*, impulsada per l'associació Amics de l'Escola Agrària de Manresa. Així, veiem com ja des dels seus inicis aquestes xarxes estan conformades per una diversitat d'agents vinculades als àmbits de la producció, el consum, la recerca i la divulgació, que han enriquit amb coneixements i pràctiques el moviment agroecològic.

D'altra banda, al llarg de la història del moviment agroecològic també s'han engegat diverses campanyes i projectes conjunts, com la Campanya per la Sobirania Alimentària de la Federació Catalana d'ONGD, l'Assemblea Pagesa, la plataforma Som lo que Sembrem, la Iniciativa Legislativa Popular Catalunya Lliure de Transgènics (2008-2009), la Xarxa de Pagesos Agroecològics de Catalunya (La Xarxeta), la plataforma Transgènics Fora, l'Associació de Defensa Vegetal Ecològica Gent del Camp, l'Aliança per la Sobirania Alimentària dels Pobles, La Repera (Jornades de trobada i debat entre pagesia i consumidores en l'agroecologia), l'Espai de Recursos Agroecològics L'Era, el Fòrum Social Català i un llarg etcètera d'iniciatives que han sorgit i multiplicat fins a l'actualitat (Per més detalls veure l'informe *Arran de Terra* de Badal, Binimelis, Gamboa, Heras i Tendero, 2011).

Aquest recorregut ens mostra la força i la diversitat de veus que ha tingut el moviment al llarg del temps encara que moltes de les iniciatives s'han reformulat i algunes han desaparegut. Però, a més d'aquest passat més recent, també volem destacar la importància que el moviment cooperativista tingué a Europa i al nostre territori durant el primer terç del segle XX. És un ric bagatge que va quedar gairebé del tot estroncat amb la desfeta de 1939 davant el feixisme i els quaranta anys de dictadura que seguiren. Un llegat que fins fa ben poc no era conegut per part del mateix moviment agroecològic actual i que no podem seguir passant per alt.

El moviment cooperatiu a Catalunya anterior a 1939: reconstruint ponts amb un bagatge estroncat

El cooperativisme de consum a Catalunya es començà a desenvolupar al darrer terç del segle XIX, com una forma més d'associació obrera, per fer front des de l'autogestió i el suport mutu a les condicions de vida que el règim fabril imposava a la majoria social proletària de ciutats i pobles, en un context absolutament mancat de cap sistema públic de seguretat social. Les primeres societats obreres combinaven funcions que tendrien a diferenciar-se i a ser assumides de manera més o menys especialitzada pels diversos tipus d'institució obrera: la cooperativa de consum, el sindicat (treball), l'ateneu (educació i cultura), la mutualitat o mont de pietat (previsió social i socors mutu), la cooperativa de treball, l'escola lliure, el casino o casal (lleure)... A la pràctica, no obstant, aquelles cases de l'obrerisme, que vertebraven la vida quotidiana als barris populars, van ser força multifuncionals.

En el context de penúries i llargues jornades de treball que proporcionava la primera industrialització, la mancomunió per part dels obrers de la capacitat d'adquirir productes de primera necessitat amb l'eliminació del lucre i dels intermediaris es revelà com una activitat fonamental per a la supervivència de moltes famílies. El gran encert del cooperativisme de consum fou el seu plantejament universalitzant, perquè es basava en les necessitats humanes comunes, començant per l'alimentació. Contràriament al model capitalista, encarat a l'afany de lucre i al productivisme, el cooperativisme de consum posà al centre la vida i la seva reproducció, això és, la transmutació en el camp econòmic i la recreació d'una producció social diferencial de la vida. La idea consistia en associar-se entre iguals, partint de l'aportació econòmica individual de cada soci – garantia de participació i de propietat col·lectiva –, per tal de poder consumir amb millors condicions de qualitat i preu, fent compres col·lectives a l'engròs per anorrear els intermediaris, i evitar així el "comerç detallista especulatiu".

En un inici, tots els excedents generats –l'excés de percepció– eren retornats equitativament als socis en funció del consum fet per cada família, però a partir del tombant de segle començaren a crear tota mena de fons col·lectius irrepartibles de previsió social. La qüestió era que amb el retorn individual, l'abast de l'alternativa es limitava estrictament als associats en funció del seu consum, i en canvi, amb la creació de fons col·lectius es posaven les bases per a una redistribució social de l'excedent a més gran escala, i per tant, la generalització de l'alternativa emancipadora. Així, la proporció d'excedents destinats a fons col·lectius anà augmentant progressivament, tot i que la majoria d'experiències sempre foren de naturalesa mixta, i compatibilitzaren els dos sistemes de repartiment.

Gràcies a l'aposta pel col·lectivisme, les cooperatives, que havien partit d'uns orígens modestíssims –uns baixos llogats amb quatre cadires, un bocoï de vi, una tina d'oli, un sac de patates i un de mongetes...–, arribaren a cobrir les principals necessitats dels seus associats pel que fa a consum, educació, cultura, lleure, salut i previsió social (pensions de jubilació, viudetat, orfandat, accident o malaltia). Els fons comuns també possibilitaren la compra i la construcció d'edificis equipats amb botiga de comestibles, forn de pa, cafè-menjador, sala d'actes i teatre, magatzems, biblioteca i altres dependències, que constituïren centres neuràlgics dels barris populars de Barcelona, una mena d'"epicentres de la vida pública obrera, espais de sociabilitat i d'ajuda mútua, alleujants de penúries i concreció de la capacitat dels obrers d'autogovernar les seves vides" (Dalmau i Miró, 2010: 89).

La característica fonamental d'aquella mena d'institucions, doncs, és que proporcionaren de forma integral tots els mitjans necessaris per a una producció social diferencial del proletariat. Més enllà d'esdevenir una "cooperativa de la teca" –com despectivament alguns les anomenaren–, les cooperatives foren, en paraules de Pere Gabriel, el "pal de paller de l'obrerisme" (Gabriel, 1981), que mediatitzava i agrupava tota la vida social de l'entorn, al marge de l'orientació ideològica específica dels associats.

Seguint el principi de porta oberta establert pels pioners de Rochdale (Manchester, 1844), les entitats eren per definició accessibles a qualsevol obrer, independentment de la seva adscripció ideològica. Aquella neutralitat, junt amb la –difícilment criminalitzable– activitat de distribució d'aliments, permeté a les cooperatives esquivar la il·legalització en els recurrents períodes de persecució de sindicats i partits, per convertir-se en refugi i baluard del moviment obrer, com a rereguarda necessària. Ara bé, la composició social de les entitats era netament proletària, com ho mostra el fet que en general els empresaris, comerciants, encarregats i capatassos no eren admesos com a socis.

De totes maneres, l'activitat cooperativa, a contracorrent del ja omnipresent capitalisme de l'època, sempre basculà entre l'interès particular i el general, entre el reduccionisme d'instituir privilegis restringits en una col·lectivitat determinada –els seus associats– i el desig d'una emancipació general, que eradiqués la desigualtat de la totalitat social. Per aquest motiu, com a projectes econòmics, les cooperatives sempre s'agitaren entre l'esperit mercantil i la generació de noves relacions econòmiques que eliminaven el lucre i els intermediaris; i com a projectes socioculturals, entre la inèrcia clientelar autoreferencial de capelleta i l'obertura solidària dels engranatges cooperatius. Aquelles tensions habitualment es dirimiren en funció dels canvis del context sociopolític i la prestància o ineptitud dels components i càrrecs de junta.

3.3. El model predominant en els sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya

Actualment ens trobem amb un model predominant dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments molt diferent del que s'articulà des de finals del segle XIX i durant el primer terç del segle XX. A Catalunya la majoria dels col·lectius reuneixen només consumidores que mantenen certes relacions amb els projectes productius.

Es calcula que el 2010 hi havia a Catalunya unes 123 cooperatives de consum que aglutinaven més de 4.000 unitats de consum distribuïdes pels diferents col·lectius. Si considerem que la mitjana de cada unitat de consum és de tres membres, la incidència en aquell moment implicava al voltant de 12.000 persones. La repartició territorial de les 123 cooperatives es distribuïa de la següent manera: el 82% a la província de Barcelona, 8% a la de Tarragona, 6% a la de Lleida i 4% a la de Girona (FCCUC, 2010).

Les dades més recents indiquen que a Catalunya hi ha al voltant de 160 cooperatives de consum. D'aquestes, una seixantena es troben a la ciutat de Barcelona, a través de les quals s'abasteixen unes 3.500 persones (Fernández i Miró, 2016). Ara bé, és complex oferir dades exactes perquè hi ha pocs estudis sobre aquest tema i no hi ha un registre únic que aglutini totes les cooperatives agroecològiques.

La majoria de les cooperatives tenen entre 15 i 30 unitats de consum; la mitjana se situa entre les 20 i les 25 unitats de consum (Badal, 2010). Moltes estan donades d'alta com a associació i moltes altres no estan jurídicament constituïdes i es mantenen en els marges de l'alegalitat. La majoria de les cooperatives no tenen botiga per vendre a persones no sòcies i funcionen amb el treball dels membres però sense remunerar les tasques. Sovint l'organització del col·lectiu es basa en comissions o grups de treball i les assemblees són els espais on es prenen les decisions.

El model majoritari vigent fins avui ha tendit a mantenir una mida reduïda de forma conscient, amb la idea d'assegurar així una bona gestió i garantir la participació dels membres del grup. El model de creixement s'ha basat doncs en la multiplicació i replicació dels col·lectius, sovint amb un procés d'acompanyament per part dels projectes que ja funcionaven.

D'altra banda, s'ha tendit a no exigir la certificació oficial de producció agrària ecològica atorgada pel CCPAE. En aquest sentit, moltes consumidores expliquen que prefereixen conèixer el projecte que hi ha al darrere dels productes que no pas el fet que tinguin el segell.

Encara que el model majoritari de les cooperatives de consum agroecològic a Catalunya sigui el que acabem d'esbossar, ja des dels inicis del moviment s'observa força diversitat en relació amb els aspectes que hem comentat. A més, com veurem en els següents apartats, en els darrers anys també han aparegut alguns exemples de cooperatives que han adoptat altres formes i característiques. Per exemple trobem diferències pel que fa a la mida, el repartiment de les tasques, la remuneració o no d'aquestes, la forma d'organització, la forma jurídica, la relació amb la intermediació/distribució, la diversitat de producte, etc.

3.4. Indicadors de canvi del cooperativisme agroecològic

Hem detectat que, des de fa tres anys, en molts espais s'està produint un debat al voltant de la situació del cooperativisme agroecològic. S'observa una conjuntura diferent de la d'uns anys enrere. De manera bastant estesa, es reconeix que ens trobem en un moment d'inflexió que reclama canvis, però també, en alguns casos, si bé la situació es veu complicada o diferent, en general no es creu que el cooperativisme agroecològic pateixi mala salut, i per tant no apareix tan clarament la necessitat de reformar-lo. Un canvi

important que s'està produint és, precisament, que alguns dels problemes que sorgeixen en els col·lectius es deixen de percebre com problemes individuals d'un projecte concret per entendre's d'una forma més transversal com a problemes per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic.

Un dels indicadors més rellevants que s'assenyalen és l'aparició d'una gran oferta de productes ecològics per molts canals de comercialització que fins fa pocs anys no en disposaven. En aquest sentit, destaca el sorgiment de moltes botigues especialitzades en alimentació ecològica, especialment la presència de productes ecològics als supermercats i hipermercats, així com la venda *online* de productes ecològics. A Catalunya el volum de facturació de productes ecològics va passar dels 34,5 milions d'euros l'any 2003 als 152 milions d'euros el 2012. Al llarg d'aquests nou anys, el volum de vendes ha crescut anualment entre un 10 % i un 20 %, segons dades extretes de les estadístiques publicades pel Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE).

Un altre dels indicis que evidencien una situació diferent és l'alta rotació dins les cooperatives de consum agroecològic, en què l'índex de canvis de membres en els grups s'ha incrementat. A més, les llistes d'espera per entrar a les cooperatives s'han vist disminuïdes o han desaparegut. En tots els col·lectius que participen en aquesta recerca la llista d'espera o bé s'ha escurçat o bé ha desaparegut durant els darrers tres anys. A més, també hi ha grups que han reduït la mida o, fins i tot, han tancat. Tot i això, també cal dir que s'han creat alguns grups durant els darrers anys, però el ritme de creixement és clarament inferior al que podíem trobar fa cinc anys.

La reducció de membres en els col·lectius està estretament vinculada amb problemes com el preu del lloguer dels locals, la precarietat laboral de moltes de les consumidores, la falta de forces en les comissions de treball, la manca d'estratègies per cooperar entre grups de consum i resoldre necessitats compartides i també greus dificultats que afecten la sostenibilitat dels projectes productius agroecològics. Hi ha casos d'experiències productives que han hagut de plegar o que segueixen en marxa però amb molts inconvenients i una gran precarietat i que experimenten estratègies de canvi.

A més, veiem que els espais d'articulació del moviment agroecològic, com poden haver sigut la Repera, Ecoconsum o la Xarxa Agroecològica de Catalunya, han desaparegut o estan en un moment flux respecte de fa uns anys. Paradoxalment, mentre un espai d'articulació com la Xarxa d'Economia Solidària viu un procés d'expansió, els projectes agroecològics hi tenen poca presència.

Però, d'altra banda, a nivell local passen moltes coses: hi ha projectes productius nous que assumeixen el discurs agroecològic, hi ha molta sensibilitat social envers aquest tema, des de les escoles i els municipis també hi ha una aposta per aquest tipus d'alimentació, etc.

Tot això també ho hem vist en els intents recents per la rearticulació del moviment agroecològic; ho veiem en els moviments de pressió política perquè des de les administracions s'assumeixi l'agroecologia i la sobirania alimentària i es desenvolupin polítiques públiques en aquest sentit; i ho veiem en la multiplicitat de fòrums de debat en què l'agroecologia ha esdevingut un tema recurrent, entre d'altres. Especialment, observem una aproximació i un esforç per establir ponts d'articulació entre l'economia social i solidària (ESS) i l'agroecologia.

Tots aquests indicadors mostren les dificultats en la sostenibilitat dels sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic actuals. En l'apartat següent aprofundim i desgranem alguns dels eixos que travessen la sostenibilitat ambiental, socioeconòmica i política d'aquestes xarxes.

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

4

Sostenibilitat dels sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic a Catalunya

4.1. Relació directa entre el consum i la producció agroecològica

Un dels principals objectius del cooperativisme agroecològic ha estat teixir sistemes d'aprovisionament que permetin proveir-se de productes agroecològics i que donin suport a la pagesia i a la producció agroecològica. Per a fer-ho, un dels elements centrals ha estat l'establiment de la relació directa entre el consum organitzat i els diversos projectes productius. La relació directa ha posat èmfasi en la manca d'intermediaris, a posar en comú les necessitats entre ambdues parts i a potenciar la coneixença mútua, tot establint pràctiques basades en el compromís i la confiança.

Així, des del cooperativisme agroecològic s'ha volgut potenciar especialment les accions de suport a la producció agroecològica. S'ha entès que la producció agroalimentària i els sistemes d'aprovisionament són quelcom que afecta a la sostenibilitat de la vida de totes les persones i a la sostenibilitat dels territoris on vivim. En aquest sentit, s'han desenvolupat circuits curts de comercialització amb lògiques diferents a les del mercat convencional, que permeten resoldre necessitats alimentàries, fer cura del territori i l'apropiació i bon ús dels recursos disponibles.

Posada en comú de necessitats

El desenvolupament dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics a Catalunya ha permès posar en relació diferents necessitats. Si posem el focus en les agents principals d'aquests sistemes d'aprovisionament, com són el consum organitzat i les diferents experiències productives, podem dir que, fonamentalment, s'ha intentat abordar dues necessitats principals. Per una banda, la necessitat d'alimentació i, per altra banda, la necessitat de fer viables i sostenibles les experiències productives agroecològiques que abasteixen aquests sistemes.

En aquest sentit, des de la perspectiva del consum, si mirem una mica enrere, trobem que, als inicis del cooperativisme agroecològic contemporani a Catalunya, era molt difícil satisfer la necessitat d'accés a productes ecològics, ja que era molt poc habitual trobar productores ecològiques o espais on abastir-se d'aquests productes.

Quan va néixer [la cooperativa de consum], o compraves a les cooperatives de consum o anaves a aquella botigueta caríssima, petita, que trobaves poca cosa ecològica. Poques més alternatives tenies. Ara la realitat ja no és aquesta. (E06)

Una de les preocupacions era aconseguir aliment ecològic i tal.(...) Perquè d'agroecologia ningú en coneixia pràcticament res, arran d'una xerrada, més enllà del tema d'aconseguir productes ecològics, interessava la qüestió social. Mirar d'afavorir la producció local, els canals curts de comercialització i tot això. (GD01)

Progressivament, aquesta necessitat s'ha anat resolent, en la mesura que s'han anat articulant els sistemes cooperatius d'aprovisionament de productes agroecològics i ha anat creixent l'interès social per aquest tipus d'alimentació.

Per altra banda, si mirem la producció agroecològica, veiem com el desenvolupament dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics i el suport del consum organitzat han contribuït en molts casos a possibilitar la comercialització a preu just d'aquest tipus de productes i a facilitar la viabilitat de les experiències productives.

El suport concret del consum organitzat ha estat un factor important a l'hora de crear nous projectes de producció agroecològica o, fins i tot, en la transició que han fet alguns projectes productius de la producció convencional a l'ecològica.

I doncs això, vam començar en un any fent cistelles, després un grup petit, després 2 o 3 grups mitjanets, i després [cooperativa], vale? En aquell moment, si parlem de mides, doncs ens van i d'aquests grups petits avui en dia doncs encara estan amb nosaltres, (...) Doncs amb aquests hem crescut junts que ells també eren pocs i després van anar augmentant de volum. (E12)

El fet de donar suport a les experiències de producció agroecològica ha estat un dels elements centrals del discurs del cooperativisme agroecològic i, de forma generalitzada, les persones que formen part del consum organitzat la valoren molt.

Aquest suport a la producció agroecològica i al desenvolupament del cooperativisme agroecològic ha permès que en l'actualitat sigui possible accedir a productes agroecològics, de proximitat, saludables i de qualitat, a un preu relativament assequible, així com crear un espai cooperatiu organitzat on les productores agroecològiques poden comercialitzar els seus productes.

Aquesta posada en comú de necessitats, de recursos i de coneixements entre producció i consum, juntament amb el desenvolupament de la relació directa, es fa mitjançant l'establiment d'una comunicació relativament intensa entre les diferents agents implicades en els sistemes d'aprovisionament.

La comunicació s'articula mitjançant formes de comunicació de caire quotidià i altres de més esporàdiques. En l'àmbit del dia a dia, trobem que principalment la comunicació es fa mitjançant el correu electrònic i pàgines web, sobretot per aspectes vinculats a la gestió de comandes. També és habitual l'actualització de la informació sobre cadascun dels projectes mitjançant blocs, xarxes socials o butlletins periòdics, en els quals s'informa de les novetats dels projectes, de l'actualitat productiva, de convocatòries, tallers o xerrades, de la planificació de la producció, etc. En molts casos també hi ha una comunicació en el moment de lliurament del producte entre les productores i les encarregades de rebre el producte de cada grup de consum.

Més enllà d'aquestes formes de relació quotidiana, trobem altres moments d'intercanvi i de teixir la relació directa com són reunions o assemblees conjuntes, visites a finca, presentacions de projectes o la realització de jornades de caire més lúdic o divulgatiu, com ara dinars populars, calçotades, activitats conjuntes, etc.

Aquestes activitats on es comparteixen espais entre producció i consum es valoren com molt rellevants pel desenvolupament de la relació directa i per conèixer les diferents realitats entre consum i producció.

Crec que és difícil, però és bàsic. És bàsic per a la nostra supervivència en aquest model. Si no...no. Si no tenim aquesta possibilitat d'enfortir aquesta relació i de fer entendre en primera persona a la gent que es menja les nostres verdures el projecte i que nosaltres som els que ho estem fent el millor possible i que darrera el seu consum ens estan recolzant a nosaltres...eee...no hi ha futur amb aquestes famílies. (E01)

Quan hi ha visites sí que hi ha famílies que vénen. I hi ha un canvi: en el moment que una família coneix aquell productor i aquell producte hi ha un canvi cap al consum d'aquell producte. Saben que aquella cirera ve del [productor], que la cultiva, que la fa de tal manera i que té aquesta problemàtica. Això els crea un vincle que notes que la relació d'aquella família amb aquell producte és diferent. Ja no et diuen "És que hi ha cucs" No, ja entenen que és normal que hi hagi cucs i que és normal que estigui passant allò. (E06)

Podem veure com la relació directa i tots els processos de treball conjunt entre producció i consum han permès teixir complicitats i generar espais de coneixement mutu i d'aprenentatge col·lectiu en relació, per exemple, amb els hàbits de consum, aliments de temporada, les varietats locals, les receptes, les tècniques de maneig, els costos de producció, etc. Aquest fet s'acostuma a veure de manera molt positiva i com un valor afegit molt gran a l'hora de comparar el consum agroecològic amb altres formes de consum. Aquests aspectes d'aprenentatge i de posada en comú acostumen a ser una de les motivacions principals i factors diferencials a l'hora de formar part d'un grup de consum organitzat.

Per la banda dels projectes productius, també es valora com quelcom molt necessari, ja que es detecta una fidelització molt més gran entre les persones consumidores que coneixen els projectes productius de prop, comparat amb les que en tenen un coneixement més superficial. També es percep que hi ha una comprensió més gran vers certs elements propis de la producció agroecològica, com, per exemple, les limitacions en les temporades, certs aspectes estètics del producte final, costos de producció, aspectes vinculats a la conservació del producte, etc.

Aquest any les patates que ens ha portat el [productor] són molt petites, val?, però hem de seguir consumint aquelles patates perquè tenim compromís amb el [productor] perquè ens ha explicat... ara a més sabem que són petites per com ha anat el clima i, a més, no passa res. Farem un esforç i dedicarem un temps més a pelar aquella patata però l'aprofitarem. Per mi això és el que té sentit en el tema ecològic; no només que aquella patata estigui lliure de [X] sinó que a més a més tingui una història al darrere i nosaltres puguem recolzar aquest compromís.... (E06)

També detectem, en alguns casos, una disminució de la implicació de les consumidores en aquestes activitats, inclús d'aquelles persones que ja fa més temps participen en el cooperativisme agroecològic. Tot i això, en molts casos se segueixen realitzant i continuen tenint una funció molt rellevant dins del moviment.

Quan es va montar [el projecte productiu], es montaven jornades de curro amb la gent de les coopes i ha deixat de ser així. Per què? Doncs jo crec que hi ha moltes circumstàncies que es barregen. Però sí que és veritat que hi havia un imaginari d'implicació de les coopes que no està sent real i que la mateixa coope ho està patint, no és que sigui una falta d'implicació cap al [projecte productiu], és una falta d'implicació cap a la pròpia coope [de consum]. Les coopes no estan que se salen de gent, estan fent campanya per buscar més gent. (E03)

Cal destacar que l'establiment de la relació entre consum i producció també es dona en altres espais més amplis de debat, reflexió o articulació, més enllà de cada relació individual entre un grup de consum i un projecte productiu.

Un element que sovint es destaca com a molt important és el fet de transcendir aquesta relació directa i que el coneixement que se'n desprèn arribi a més sectors de la societat. En aquest sentit, pren molta rellevància el fet de divulgar la realitat de la producció agroalimentària, mostrar la seva importància per a la sostenibilitat de la vida i explicitar les dificultats que pateix el sector agroalimentari en l'actualitat i les seves causes.

Tenim una part molt important de sensibilització de la sobirania alimentària, de difusió, de fer un model diferent, i això també s'ha de poder explicar més.(...) amb algunes coses al [grup de consum] ens venen a buscar. Jo crec que no donem a l'abast de coses que es podrien fer, de col·laboracions amb altra gent. . Aquest any per primer cop –i això podrà ser molt xulo– ens ha trucat una escola de Primària perquè amb els de 3r i 4t volen fer una cosa la voltant de l'alimentació, de la nutrició i de la proximitat, i volen col·laborar amb nosaltres. (E04)

Per tant, durant els darrers anys s'ha produït un intens procés de posada en comú de necessitats i de realitats entre els diferents agents dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics a Catalunya. Això ha permès generar molts aprenentatges i compartir molts elements fonamentals pel funcionament i la sostenibilitat d'aquests sistemes. La relació directa, sense intermediaris, ha permès establir pràctiques de suport a la producció agroecològica, més o menys intenses, segons el cas.

Compromís i coresponsabilització

Si aprofundim en la qüestió de la relació directa i en el suport a la producció agroecològica, veiem com un dels conceptes clau que acostuma a ocupar el centre del discurs del cooperativisme agroecològic és el compromís entre consum i producció agroecològica. El compromís fa referència a certs pactes o pràctiques que es duen a terme entre el consum i la producció amb l'objectiu d'establir una relació beneficiosa per a les dues parts i que responguin a les necessitats d'ambdues parts.

El compromís varia en funció del tipus de relació entre el consum organitzat i les productores. Les relacions directes poden ser molt diverses, poden tenir més o menys intensitat i donar lloc a diverses formes de funcionament. Ara bé, recollint una mica l'experiència d'aquests últims anys, podem dir que sí que existeixen i han existit algunes pràctiques que han desenvolupat el compromís de manera concreta i en molts casos existeix algun tipus de compromís pràctic.

En aquest sentit, podem trobar una gran diversitat de compromisos, moltes vegades complementaris entre ells:

- Compromisos de compra mínima: s'estableix un mínim de compra que ha d'assolir el consum organitzat, que es considera el mínim perquè el proveïment sigui viable econòmicament, logística o ambiental.
- Compromisos temporals: s'acorda un cert període de temps i/o una certa periodicitat de compra. Poden ser compromisos de compra anuals, compromisos de mantenir la compra a l'estiu o compromisos de compra setmanals, quinzenals, mensuals, trimestrals, etc.
- Compromís de preu fix: S'acorda fixar un preu constant durant tota la temporada o any. Això permet a les consumidores garantir que podran adquirir els productes a un preu just durant tot l'any i a la producció li

permet no patir fluctuacions de preus en funció de com va el mercat en cada moment i comercialitzar a un preu just.

- Compromís de cistella tancada: Els consumidors es comprometen a comprar cistelles amb un contingut que fixa la producció, que variarà en funció de la disponibilitat de producte durant la temporada, i a un preu just establert.

- Altres compromisos: A part d'aquests, també podem trobar altres compromisos com, per exemple, d'exclusivitat, de pagaments per avançat, compromisos de presa de decisions conjuntes o certs pactes per facilitar la planificació de la producció, entre d'altres.

En general, les entrevistades han identificat aquests compromisos com una de les qüestions en què cal aprofundir.

Per exemple, un tema que no està resolt gens és a l'estiu, quan tenen més producció i quan hi ha menys consum. Tot i que ara, això sí que ho hem aconseguit, no tanquem la cooperativa cap setmana; la cooperativa obre i es fa comanda. Però és veritat que si durant l'any hi ha un promig de quaranta cistelles –sempre falla algú que no fa comanda per mil històries, però hi ha quaranta cistelles segures–, entre el juny i el setembre, no només a l'agost, doncs la mitja potser baixa a 25 cistelles. O hi ha comanda però és més petita, perquè si els nens estan fora o el que sigui. I clar, justament coincideix la baixada de consum amb l'època que ells tenen més producció. I això és un tema del qual som conscients; és un tema que el productor el planteja moltes vegades; i és un tema al que hem intentat trobar solució, i de fet algunes mesures que s'havien plantejat no han tingut èxit perquè no han estat aprovades per la major part de l'assemblea. (E08)

Aquí sempre hem detectat un fallo de transmissió de la informació de...dels cooperativistes antics cap als nous, o de al voluntat de participació dels nous, no? I, en aquest sentit, una de les mesures que ens hem plantejat aquest any, és que estem intentant aconseguir que les cooperatives vinguin i fer assembles íntimes, que li diem, amb elles. Perquè l'assemblea general no permet una comunicació tant de tu a tu, no? I abordar dubtes i problemes. No ve tota la gent. A les famílies que no venen aquí i no ens coneixen els costa molt més empatitzar amb nosaltres. (E01)

Tot i que sovint es reconeix que el compromís es podria millorar i que s'hi ha d'aprofundir, aquest suposa una oportunitat pels projectes productius, ja que tenen un espai on poder comercialitzar els productes amb una certa regularitat, seguretat i a uns preus justos. Per part del consum organitzat, suposa poder accedir a aliments agroecològics a un preu relativament econòmic, si es compara amb el ofereixen empreses proveïdores o intermediàries de caire lucratiu. A més, en general, també permet mantenir una relació propera amb les productores, amb tot els aspectes positius que implica, com pot ser conèixer directament el procés productiu o ajustar la producció a les necessitats del consum.

Lo principal és el compromís que tenen de consum (...) No està quantificat però ens compren cada setmana. Això ja és. (...) Nosaltres planifiquem amb aquesta estabilitat. (E02)

Vaig fer una comparació amb el Veritas perquè no volia fer-ho amb cap botiga petita, i en el seu dia vam veure que el preu de cost... o sigui, que un supermercat com pot ser un Veritas puja un producte entre un 30 i un 40% respecte a preu de cost (...) A més, nosaltres sabem amb qui treballem; establim una relació directa amb aquests productors; no els qüestionem el preu amb el que ens venen, cosa que sí que estan fent altres, i a més a més sabem el producte que tenim. (E06)

Podem dir que el compromís més estès dins del cooperativisme agroecològic ha consistit fonamentalment en el fet que les consumidores decideixen donar suport i adquirir els productes d'un determinat projecte productiu que s'ajusta als seus criteris, tot establint uns mínims de compra (quantitat i periodicitat) i fixant un preu just, que generalment es proposa des de la producció i s'accepta per part del consum.

Com a limitació dels compromisos de compra més estesos, podem dir que moltes vegades són laxos i no explícits, ni definits en termes concrets. És bastant freqüent que el compromís adquirit no es concreti o no s'estableixin unes maneres d'operativitzar-lo, ni d'avaluar-lo o de fer-ne un seguiment.

Al començament hi havia un mínim en diners. Crec que eren 100 euros a la setmana. Però hi hagut dies que no hi hem arribat i ell ha anat venint. Ell va detectar, jo no m'hi fixo, bueno (dues companyes del grup) que estan a tresoreria ho tenen super clar, la gent va començar a comprar menos que al començament. Llavors és important anar reunint-te amb el productor... ell ens deia: per què compreu menos? No esteu contents? (E14)

Què vol dir que tenim un compromís amb ells? Vol dir que els assegurem que els hi comprarem...? No, perquè els socis aquí fan la comanda lliurement, no tenim cistella tancada. Cadascú fa bonament la comanda que vol amb les quantitats que vol; i per tant des del punt de vista de "et garantirem que et comprarem..." Doncs no. Ara, sí que tenim un compromís de dir: "sàpigues que tu ets el nostre proveïdor principal de verdures, i si un dia decidim pel que sigui que els plàtans els hi comprem a no sé qui, perquè volem recolzar un projecte, t'avisarem amb prou temps com perquè tu puguis saber que..." Compromís vull dir això, que no és una relació de jo t'envio, tu m'envies i potser el mes que ve no et faig comanda... El sentit aquest del compromís. Això pel que fa a fruites i verdures, al pagès. Pel que fa a lo altre, jo no crec que representem per a ells cap cosa...(E08)

Per tant, en general, hi ha un pacte implícit que els consumidors compraran els productes d'aquell projecte productiu de manera indefinida en el temps, indefinida en el sentit que no es fixa fins quan, i en unes quantitats mínimes beneficioses per a les productores, estiguin aquests mínims explícits o no.

En els casos en què sí que s'han establert compromisos de mínims, no sempre es compleixen. Quan és així, la decisió de si es segueix o no amb el proveïment dels productes sol quedar en mans de la productora. En alguns casos en què els projectes productius estan en condicions relativament precàries, acaben fent un esforç per no perdre els ingressos, encara que siguin petits, per no haver de dir que no o per no trencar la rutina de comanda dels grups de consum, fet que pot afectar comandes futures. No és infreqüent que des de la producció es cridi l'atenció sobre el baix consum i tot i això no s'arribi als mínims en les comandes següents.

Rere el concepte de compromís, hi ha la idea que totes les parts implicades en els sistemes cooperatius agroecològics es coresponsabilitzin d'allò que els fa possibles. L'establiment de compromisos és un dels factors clau perquè es pugui avançar en aquesta direcció. Quan aquests compromisos es duen a terme, aporten una certa viabilitat econòmica de les experiències productives i donen una estabilitat a l'aprovisionament dels sistemes cooperatius agroecològics. Per tant, podem dir que uns dels mecanismes més freqüents de coresponsabilització són els compromisos de compra.

També podem veure com de vegades s'intenta anar més enllà dels compromisos de compra aprofundint en la coresponsabilització, per bé que són casos molt minoritaris.

La voluntat és que això passi, i diguem que això sí que ho intentem provocar, en el sentit d'anar-los a veure, de parlar de tant en tant. I sí, sí que ens han arribat demandes... El que et deia de les taronges i el tractor és un cas cert. "És una inversió, que hauria de demanar un préstec al banc i no sé si me'l donaran..." Doncs bé, en aquest moment tenim tresoreria, doncs et financem el tractor i ens ho pagues amb taronges.(E08)

D'entrada nosaltres fem una taula, una reunió anual al Gener, que és la taula de productors i la idea és que tenim tot el llistat de productes i fem l'assignació de quin productor és prioritari per cadascun. O sigui, no volem tenir 5 productors i que es barallin, a veure qui ho fa més barato, sinó que sigui un plantejament col·laboratiu i que ens posem d'acord.(...) Acordem quin productor és el prioritari per cada producte, el secundari, el terciari, no? Tens pastanaga? No, doncs truco al següent. Ho fem així, tothom ho sap, i acordem uns preus que són estables durant tota la temporada. Aquesta és la idea. La idea seria poder arribar més al detall en la planificació. (E04)

En general, no es planteja l'assumpció de riscos intrínsecs a la producció, com la meteorologia o les pèrdues per plagues. Tampoc s'aborda la qüestió de l'accés als mitjans de producció, com les terres o la maquinària, o altres aspectes necessaris per a la sostenibilitat dels projectes productius, com el finançament, les inversions, la planificació de la producció, l'assoliment d'unes bones condicions laborals o els canvis normatius que s'ajustin a la producció agroecològica.

Per tant, com a resum i fent una simplificació, podem dir que en molts casos la relació directa ha acabat consistint a 'posar cara al pagès' i saber alguna cosa del seu dia a dia i del projecte que tira endavant, més que no pas a generar maneres de possibilitar la sostenibilitat dels projectes productius i la coresponsabilització. Els compromisos que s'estableixen entre consum i producció no solen abordar tots els elements que fan possible el sosteniment de l'aprovisionament d'aliments agroecològics. La coresponsabilització que hi ha resol alguns elements, però segueix havent-n'hi una part que acaba assumint les productores, en moltes ocasions en una certa precarietat, que acaben arriscant o assumint els costos de dur l'experiència productiva endavant. Tot i això, sí que es destaca que s'ha avançat i que hi ha un bon substrat sobre el qual seguir treballant.

Clarament, per avançar en aquests aspectes, una de les qüestions bàsiques que s'acostuma a destacar és la bona comunicació i el reconeixement mutu de les necessitats de totes les parts implicades, com hem vist. En aquesta línia, durant aquests anys s'han establert espais de debat i reflexió conjunta, com, per exemple, la Repera, i s'ha pogut anar aprofundint en alguns d'aquests aspectes.

Sovint, però, es reconeix que el trasllat d'aquests debats sobre necessitats i pràctiques concretes no ha transcendit del tot en cada una de les cooperatives de consum ni en els respectius projectes productius. En aquest sentit, veiem que des de casos concrets i sobre el terreny, no sempre es produeix una bona comunicació entre els grups de consum i els seus productors, ni es troben espais concrets on compartir les seves necessitats i prendre decisions relacionades amb aquestes.

Ojalà hagués tingut un grup d'una cooperativa de consumidors i consumidoras amb compromís, que amb vistes de la precarietat m'haguessin dit "Eh, asseiem-nos a parlar de com ho podem fer, perquè volem seguir-te comprant, però nosaltres estem passant per un mal moment. Què podem fer?". M'hagués encantat, o sigui, m'hauria assegut allà en plan, vinga. Si algo teníem al [projecte productiu] era que teníem molta capacitat de creativitat i de buscar solucions. En plan, vinga doncs que algú de la cooperativa ens porti els números, o que algú de la cooperativa...pues distribueixi les altres cistelles a més nuclis de distribució, i a canvi, cada nucli té una cistella gratis, vull dir, si és que per solucions mil, saps? (E09)

Quan els consumidors han estat organitzats tampoc han tingut ningú a l'altra banda per dir-los res. Han hagut d'anar productor per productor i això s'ha quedat diluït absolutament. (E12)

Pel que fa a la relació directa, veiem com, sovint, encara que hi hagi motivació i s'hi cregui profundament, els espais per compartir necessitats i treballar per la coresponsabilització són difícils de crear i mantenir, a causa de la falta de temps i de la feina que suposen les gestions del dia a dia en cada un dels projectes. En altres casos no hi ha la voluntat explícita de crear-los o ni s'ha plantejat.

La sensació nostra és que ens agradaria fer més; arribar a fer alguna planificació, com aprofundir en aquesta coresponsabilitat. Perquè no és una AMAP, no és un model així, però ens agradaria donar un pas més. I potser és en aquesta part que ens hem trobat, que nosaltres al final som una part petita del que ells venen, això va ser una cosa d'adonar-se'n un dia. En aquest sentit, ells tenen moltes altres coses de què ocupar-se. Però no ho hem prioritzat. (E04)

Per possibilitar aquests espais conjunts és fonamental que hi hagi una bona comunicació, que es faciliti la relació i la trobada de punts en comú i de comprensió mútua, com diu aquesta consumidora:

Al parlar-ho amb ell [el productor] ho arreglem i aclarim moltes coses. Potser seria més interessant de trobar-nos més vegades... però van passant els dies i fas una trobada a l'any o dues. Hi ha poca comunicació. Llavors es fan les boles que es fan, que no són certes. La gent es recrema. Això és una cosa que falta, més comunicació amb els productors, no per mail ni per telèfon. De vegades ens diu: tinc la sensació que no us agrada el producte ... però què va! En general està superbé. (E14)

Es donen molts casos en què la comunicació no és gaire fluida, cosa que pot comportar situacions d'incomprensió mútua en què sigui difícil trobar solucions a les necessitats i problemes existents o respostes per fer compatibles necessitats, a vegades parcialment contraposades, entre consum i producció, com reflecteix aquesta cita d'una consumidora de cistella tancada d'una cooperativa de consum de Barcelona, que comenta les dificultats per mantenir un compromís de compra anual d'una cistella tancada:

Per exemple, jo el 2 de gener tinc un contracte de matins però després tindrè un contracte que serà per la tarda, de 2 a 9, jo ja ni dino ni sopo a casa. Què he de fer amb la cistella? Malabars? Aquestes fluctuacions les ha d'assumir [el projecte productiu].

En algunes ocasions, la falta de comunicació entre la producció i el consum pot desencadenar el trencament de la relació i el compromís. En principi, se suposa que, si es vol deixar una productora, caldrà avisar-la amb prou temps per endavant perquè es pugui adaptar. En molts casos és així, però també n'hi ha d'altres en què l'avís arriba tard i, fins i tot, alguns en què l'abandó no es comunica, sinó que es produeix *de facto* quan la productora deixa de rebre la comanda.

Més enllà d'aquests aspectes centrats en la comunicació i la relació directa, tal com destaca una productora, hi ha un altre factor molt significatiu que pot influir i evidenciar la fragilitat del compromís entre producció i consum: l'augment de l'oferta de producte ecològic.

En tots els barris hi ha una botigueta eco o hi ha un súper o hi ha un Veritas i hi ha tota la part de les falses ofertes eco, tipus Casa Ametller o així. Doncs és molt més accessible el producte i ja no li cal a la gent tenir aquest compromís amb el productor perquè ja pot anar qualsevol dia de la setmana a comprar just el que necessiti i prou i llavors això fa que el consum a través de les cistelles i la relació de compromís s'hagi estancat. (E01)

Aquest element s'identifica com un dels factors més importants de la situació actual. La interdependència entre el consum organitzat i la producció agroecològica ja no és tan gran, ja que hi ha més facilitat per accedir al producte ecològic i a la seva comercialització, fet que està debilitant l'establiment de compromisos.

Confiança i certificació

La qüestió de la relació directa i del suport a la producció agroecològica també està molt vinculada amb un altre dels elements importants implicats en el moviment agroecològic, que té a veure amb la confiança, la garantia i la certificació. Són elements sobre els quals s'ha treballat i debatut bastant dins del cooperativisme agroecològic, sobretot vinculant-los als sistemes de garantia participatius (SGPs).

Històricament, s'han fet diferents crítiques a la certificació del CCPAE (Consell Català de la Producció Agrària Ecològica). L'objectiu general d'aquesta certificació és distingir els productes ecològics dels productes convencionals perquè puguin ser identificats en el mercat.

Entre les crítiques a la certificació del CCPAE fetes des del moviment agroecològic destaquen, en primer lloc, la injustícia que una producció més respectuosa amb l'entorn hagi de pagar el cost de distingir-se. En segon lloc, s'ha qüestionat el sobrecost que causa el procés de la certificació i les seves conseqüències (molta dedicació de temps, increment del cost dels productes, privilegi pels productors grans i monocultius, etc.). En tercer lloc, s'ha qüestionat el fet que es certifica el producte i no el procés de producció, fet que fa que no es valori el treball conjunt de la productora, ni el seu compromís real amb qüestions ambientals, socials o ètiques. En quart lloc, en moltes ocasions s'ha considerat que els criteris són molt limitats, que no són prou exigents o que s'han flexibilitzat en certs aspectes per facilitar l'entrada de pràctiques de caire més convencional en el sector ecològic. En cinquè lloc, s'ha problematitzat el fet que sigui una certificació de tercera part, en què les parts directament implicades, com el consum i la producció, no puguin participar i es considerin actors passius. Per això, i per l'origen i els processos d'elaboració de les normes que regeixen la certificació, s'ha considerat que suposaven una pèrdua de poder de decisió sobre el procés de certificació i una manca d'horitzontalitat.

Sigui per tots o per una part d'aquests motius, o per la dificultat a l'hora de fer la certificació, molts projectes productius no disposen de la certificació oficial del CCPAE, tot i que n'hi ha molts d'altres que sí. Per altra banda, aquesta és una certificació que molts grups de consum no exigeixen als projectes productius.

Hi ha una comissió de compra/venda que estableix la relació amb els pagesos, que van a visitar i tal. Perquè no tots estan certificats pel CCPAE, hi ha un sistema de garantia participativa, que necessites estar en contacte amb els productors. (GD01)

Jo crec que els segells el què fan és pervertir el model. Si el segell del CCPAE ha servit perquè gent que no creu en aquest sistema el perverteixi...que Carrefour tingui el segell ecològic diu molt.(E07)

Els grups de consum tenen els seus criteris i prefereixen seguir-los, complementàriament o anant més enllà de la certificació del segell CCPAE. En general, es valoren diferents aspectes dels projectes productius dels quals s'abasteixen que van més enllà de la producció ecològica. Aquests debats sobre els criteris vinculats a la producció han estat un tema molt recurrent i important en cada una de les cooperatives de consum, en els projectes productius i en tots els espais de debat i articulació que han anat tenint lloc durant els darrers anys.

Aquests debats han apuntat a aspectes relacionats amb les tècniques i formes de maneig, la proximitat, la relació producció/consum, els preus justos, la implicació de les productores amb la cooperació amb altres iniciatives i l'enxarxament, entre d'altres. Seguint aquests debats, les cooperatives de consum han anat establint els criteris propis, de vegades compartint-los entre diferents grups de consum propers.

L'element que es destaca com a fonamental per poder utilitzar aquestes formes alternatives a la certificació oficial i abordar les inquietuds al voltant dels criteris és el que habitualment s'ha anomenat confiança. Les consumidoras organitzades es basen en diferents elements que els generen confiança. Aquests poden ser les explicacions que els donen les productores, la imatge que els transmeten, la informació que en reben en una visita a l'espai productiu, l'afinitat que hi estableixen, la confiança que els generi el seu espai web o el fet que les productores participin en certs espais col·lectius o que hagin estat recomanades per altres cooperatives de consum, entre d'altres. Per tant, la confiança del consum organitzat es fonamenta en la relació directa i en la transparència dels projectes productius.

Com a possibles limitacions, podem tenir en compte que en moltes ocasions aquests mecanismes de generació de garantia són superficials i poc desenvolupats, tot i que a Catalunya hi ha alguna experiència de treball relativament intens, com seria la Xarxeta. Sistemes més laxos poden perdre alguns dels avantatges dels sistemes de garantia participatius més desenvolupats amb capacitat per generar una garantia més completa. Així, els sistemes de garantia participatius més desenvolupats inclouen processos d'aprofundiment en la transparència, d'assessorament tècnic a la producció, d'establiment de criteris detallats i transformadors, de creació d'un major coneixement per part de les consumidoras de la realitat de la producció agroecològica, etc.

Tot i les limitacions que poden comportar uns sistemes de garantia més laxos o informals, és clar que permeten un cert dinamisme al moviment agroecològic, facilitant algunes relacions i processos. La relació directa i l'establiment de relacions de confiança facilita que molts projectes productius puguin servir a les cooperatives de consum sense haver-se de regir per la certificació oficial, fet que implica una reducció de la feina i dels costos que se'n deriven.

Els processos de garantia participativa, més o menys desenvolupats, no arriben en alguns casos a substituir totalment la certificació ecològica oficial. És així amb els productes sense relació directa amb les productores o amb les compres a empreses distribuïdores. Aquest fet és molt rellevant pel funcionament actual del cooperativisme agroecològic, i també ho pot ser per la seva evolució o per casos en què es plantegen articulacions de segon grau o d'escala major, en què la creació de garantia i de confiança són més complexos.

Finalment, cal comentar que aquests processos de certificació, garantia o transparència que es duen a terme a Catalunya només consideren la certificació de la producció, que és una de les parts implicades en els sistemes cooperatius agroecològics. No s'han generat processos de certificació i transparència dels grups de consum, de cara a ells mateixos o de cara als projectes productius que s'hi han de relacionar. En aquest sentit, són pocs els grups de consum que es poden trobar en el mapa d'economia solidària Pam a Pam, el qual valora 15 criteris.

En moltes ocasions les productores contactades pels grups de consum no tenen informació sobre com funcionen, ni si compleixen els compromisos, si són eficients en la gestió, si participen activament al seu

barri o territori, etc. Aquest punt podria ser interessant de cara a fomentar la transparència i a establir relacions directes més clares i constructives.

Suport a la producció agroecològica

La relació directa entre el consum i la producció agroecològica es basa, com hem vist, en diferents elements que van teixint el suport a la producció. En aquesta línia, existeixen diverses pràctiques de suport que han anat contribuint a la viabilitat i a la sostenibilitat dels projectes productius.

Més enllà dels compromisos o mecanismes de coresponsabilització, però molt relacionat amb ells, hi ha un element que es destaca des del punt de vista de la producció: el volum de compra del consum organitzat.

Perquè clar, si després vols pagar una furgoneta, una càmera, com ho has de fer si no tens volum? Jo he vist molts productors que no volen créixer, que és la mentalitat mateixa dels grups de consum petits que diuen 15 perquè sinó no ens coneixem. I bueno, doncs aquí et quedes, i llavors doncs no tens estructura. Se't trenca la furgoneta que la tenies abans de començar a treballar i llavors no pots comprar una de nova. (E12)

La cita revela que els projectes productius veuen un desequilibri entre els seus esforços per proveir les cooperatives de consum i el volum de compra, que en molts casos consideren escàs, i això dificulta la viabilitat econòmica d'aquestes experiències.

En aquesta línia, els grups de consum semblaria que freqüentment no són capaços d'assumir la totalitat o una bona part de les compres que necessitarien les productores actuals. Moltes productores asseguren que no podrien treure tota la producció a través del consum organitzat. Això fa que molts projectes productius busquin altres canals de comercialització més enllà dels grups de consum. Exemples d'això serien altres vies de comercialització com la venda a finca, els menjadors escolars, els mercats locals, la venda a domicili o en botigues o la venda en canals convencionals. Aquests canals, majoritàriament, estan més sotmesos a les lògiques del mercat i acostumen a no tenir un consum organitzat al darrere, fet que pot debilitar la seva capacitat transformadora.

Això es pot veure agreujat en el cas de productores que no fan productes d'horta, sinó productes en què l'import que consumeixen les cooperatives és inferior, sense regularitat o amb baixa periodicitat, com poden ser productes elaborats o producte sec. El tipus de producció determinarà que les productores contactin i treballin amb un elevat número de cooperatives de consum.

Sigui com sigui, en general tots els projectes productius que volen treballar prioritàriament amb cooperatives de consum ho han de fer amb bastants grups diferents. Aquest fet comporta, en general, un volum de gestió elevat.

Així, per moltes productores, les despeses i el temps dedicat a la relació, la gestió de comandes i d'incidències amb les cooperatives es considera relativament alt. Les gestions es multipliquen per la relació directa amb cooperatives de consum diverses, cadascuna amb el seu funcionament (diferents formes de pagament, rotació de responsables, forma de comandes, horaris, etc.). Tota aquesta feina implica un esforç que es podria reduir amb més eficiència.

M'ho deia [un productor] "és que cada tres mesos canvien el cap de compra i hay algunos que son maravillosos però hay algunos (...) y el otro que no me paga...ara que ja ho ha après, me l'han canviat! Necesito una administrativa que per dos o tres clients i ja està però la majoria de la feina administrativa d'esta persona era per les cooperatives de consum. Clar, és un aposta estratègica però surt més car vendre a les coopes de consum que allà [una cadena de supermercats]... (E05)

En aquesta línia, el transport per a l'entrega del producte moltes vegades és poc sostenible mediambientalment, suposa una càrrega, és bastant ineficient i té alguns inconvenients, com els horaris d'obertura dels locals. Cal apuntar que les dificultats en el repartiment, com l'accés al local per horaris restringits, també pot dificultar la coordinació entre productores per fer distribució conjunta.

Per tant, un element molt significatiu en l'actualitat és la incapacitat dels grups de consum d'absorbir les necessitats de sortida de la producció. En aquest sentit, moltes productores comenten que els costa trobar cooperatives de consum que s'interessin pel seu producte, ja que ja tenen productors que els en proveeixen.

Vam pujar a Barna a vendre productes on se suposa que teníem la nostra mega xarxa de contactes, que portaves no sé quants anys acumulats de coopes, de sector agroecològic, de tota la penya súper dels moviments socials i tal, i arribem allà i ens trobem que tot el sector de les coopes està fatal, o sigui, que no s'estan creant coopes noves (...) Ens havien ofert si volíem ser productors, els hi vam dir que no, perquè no ho vèiem, no volíem pujar a Barna, i la vam cagar molt, i llavors quan vam voler pujar a Barna no hi havia... o sigui, la gent com molt conscienciada, molt política, ja estava en els seus grups de consum mítics, que ja estaven passant per les seves crisis en què estaven perdent consumidors i consumidoras i ja tenien els seus pagesos mítics de sempre, que tenien un vincle, que per algo ja hi havia un vincle, i llavors va ser com una gran frustració d'anar per Barna fent mil xerrades, anar a coopes que s'estaven creant, que no ens compressin, i llavors va ser també com una gran desil·lusió com, "toc toc toc" picar la porta i que de l'altra banda no hi hagués ningú, saps? (E09)

En el cas dels productes d'horta, que en general són els primers a qui compren les cooperatives, veiem que, a les productores, els costa molt establir-hi una relació, tret que un grup de consum vulgui canviar de productora.

Aquestes limitacions per assumir volums grans de compra per part del consum organitzat, el fet que moltes cooperatives ja tinguin productores amb qui treballen, que el ritme de formació de cooperatives hagi disminuït i que cada vegada hi hagi més persones amb voluntat d'engegar projectes productius, mostren que l'espai del consum organitzat s'ha quedat petit.

Clarament, això suposa un element molt rellevant a l'hora de tenir en compte la sostenibilitat del projectes productius. També pot donar lloc a relacions de competència entre productores, ja que, d'alguna manera, no hi ha espai per a totes.

4.2. L'autogestió a les cooperatives de consum agroecològic

En moltes cooperatives i grups de consum agroecològic s'ha apostat per models autogestionats. L'autogestió, en termes generals, es pot entendre com l'autonomia en la gestió. Un grup de persones pot considerar-se autogestionat si concep, dissenya, organitza, coordina, realitza, modifica i canvia els seus propis processos sense la intervenció de cap autoritat. Aquest sistema d'organització implica el control dels processos econòmics, socials i polítics per les mateixes persones que hi participen.

A les cooperatives de consum l'autogestió s'ha entès i s'ha materialitzat d'una manera molt concreta. Gran part dels grups de consum -per no dir tots- que s'autodefineixen com autogestionats entenen que això implica que totes les tasques necessàries pel funcionament del col·lectiu es reparteixen i es fan entre tots els seus membres. Quan el grup és d'una mida superior a les 12-15 unitats de consum aproximadament, s'ha tendit a la formació de comissions o grups de treball. En general, les tasques s'han agrupat en diferents àrees: comptabilitat/tresoreria, relacions internes i externes, compres (que s'encarrega de la cerca de noves proveïdores) i sovint també un grup de treball relacionat amb el local, que en té cura del manteniment i la neteja.

En la majoria dels grups que s'autodenominen autogestionats que han participat en la recerca, la tasca de preparar les cistelles és obligatòria i, a més, cada unitat de consum fa una altra tasca necessària pel funcionament del col·lectiu. En aquest sentit, ja se'ns plantegen dues preguntes: realment l'autogestió d'una cooperativa només pot ser així? I d'altra banda, sota aquest principi suposadament igualitari -fer les cistelles de forma obligatòria-, pot ser que hi hagi desigualtats de partida entre els membres que no estiguem tenint en compte?

Processos d'aprenentatge des de la pràctica

Aquest model de funcionament i organització autogestionat ha permès que al llarg del temps s'hagi generat un aprenentatge de com organitzar-nos col·lectivament des de la pràctica. En molts casos, les persones que entren en una cooperativa ho fan perquè algú els n'ha parlat i sovint no tenien uns coneixements previs complets de les tasques que calia fer.

Al principio entras en el local y estás fuera de lugar, todo era un caos. Se aprende con la marcha. (E18)

Hasta que no me he metido en una comisión no me he enterado. (E19)

Aquest procés d'entrada i aprenentatge, moltes consumidores l'entenen com un procés des de la pràctica quotidiana en què cal «interioritzar l'autogestió» (E08). En molts casos, és a través de la participació en el col·lectiu que les consumidores comencen a veure els aspectes polítics de l'activitat.

Lo primer véns aquí, no t'enteres un pijo. La gent està molt damnificada, a la gent li costa parlar les coses. Hi ha gent que no entén res i pot estar venint sis mesos sense enterar-se de res, d'una forma pseudoclandestina. Llavors, a poc a poc es va generant... és un espai de pràctica social. (E25)

En general, la majoria de consumidores reconeixen una sèrie de canvis al llarg del temps. Canvis, per exemple, en les seves motivacions per formar part del grup o modificacions dels hàbits alimentaris i de consum en general. Aquests canvis ocorren de forma orgànica en la seva participació en els col·lectius. Molt sovint trobem persones que havien entrat al grup de consum per trobar productes ecològics saludables i de

qualitat però que acaben incorporant i valorant altres criteris i aspectes com l'autogestió, l'autoorganització, la incidència política. Així, les consumidores acaben redefinint les seves motivacions per formar part del col·lectiu en termes sociopolítics.

Cuando descubres a la gente, ya no es ir a buscar las verduras, sino que tienes ganas de implicarte en el proyecto. (E20)

Es algo relacionado con muchas más cosas que la comida, lo importante es que es más que la comida: es un pequeño paso para cambiar el sistema. (E19)

Per això podem parlar de processos de politització en què la pràctica autogestionària és un dels aspectes més rellevants. Aquesta pràctica quotidiana autogestionada també inclou la participació en els espais de presa de decisions. Algunes persones veuen aquest procés com quelcom costós i d'aprenentatge.

El primer impacto fue más bien escuchar, luego he ido a dos asambleas más y ya he hablado. (E16)

Desde el primer mes hasta los siete u ocho meses no me consideraba con la suficiente fuerza o criterio para decir nada. (E17)

No obstant això, al llarg d'aquest procés també hi ha gent que abandona el col·lectiu perquè no acaba de sentir-s'hi còmoda. Una consumidora es refereix a aquest fet amb el terme metafòric de «mortalitat infantil» (E08). Ara bé, cal tenir en compte que una de les dificultats compartides per diverses cooperatives és la manca de mecanismes d'acollida o benvinguda que tinguin com a objectiu facilitar l'entrada de noves sòcies o membres. És a dir, el procés d'entrada no només depèn de la persona que hi entra, sinó també de l'acollida per part de la resta de membres del grup. Però un cop viscut aquest procés, la gent se sol empoderar i sent que el col·lectiu funciona gràcies al fet que tothom es coresponsabilitza i es reafirma la importància de l'autogestió col·lectiva.

Tanmateix, també hi ha gent que deixa de participar en el col·lectiu justament perquè no pot fer front al temps que requereix aquest tipus d'autogestió del grup. Per exemple, hem trobat diversos casos de maternitats o persones que participen en altres col·lectius que deixen els grups de consum per manca de temps. En la majoria dels col·lectius no hi ha eines eficients per considerar canvis en la disponibilitat de temps dels seus membres, perquè aquesta autogestió exigeix una obligatorietat en la realització de les tasques. En aquest sentit, com veurem més endavant, diverses consumidores prefereixen parlar de prioritats, més que no pas de poca disponibilitat:

Però, tot i això, jo crec que hi ha una cosa de predisposició personal en totes aquestes històries. Ens ha passat, hem tingut casos, com això dels bessons, ens va passar, de gent que portaven molt de temps a la cooperativa, i en aquest moment són incapaços de gestionar la comanda setmanal i venir aquí i no sé què no sé quants. Jo crec que és més una qüestió de com t'ho col·loques tu en el teu ordre de prioritats. No hi ha més. Hi ha feina que pot tenir una feina molt acotada i no massa responsabilitats –tothom tenim responsabilitats eh–, però vull dir com universalment reconegudes com tenir cura dels fills i tot això. (E08)

Un altre aspecte vinculat a aquesta manera d'entendre l'autogestió és la poca eficiència en el desenvolupament d'algunes tasques, cosa que centra l'atenció quotidiana i les assemblees en certs problemes logístics comuns en la majoria de col·lectius: falta d'un programa informàtic adequat per gestionar la comanda, poca formació interna, problemes amb les claus del local o falta d'un protocol de

benvinguda.

Mida dels grups

Si reprenem algunes de les idees que han aparegut en les entrevistes podem recollir posicionaments que vinculen l'autogestió amb la mida dels projectes, amb la remuneració de tasques i la professionalització, amb la presència d'intermediaris o amb aspectes econòmics. Farem un recorregut per aquest imaginari autogestionari, tot mirant de recollir els mites que el sostenen.

D'una banda, trobem la idea que, per assegurar l'autogestió del projecte, cal que el col·lectiu mantingui una mida determinada. Així ho afirma una consumidora quan parla dels motius pels quals van decidir ser 45 cistelles.

Per tema governabilitat del projecte. La base és la confiança i la motivació del projecte i... no em surt la paraula... l'autogestió. (E08)

També sovint hi ha experiències que sorgeixen gràcies a la facilitació i acompanyament d'altres grups i que afirmen que la seva mida es basa en la que els havien suggerit altres companyes amb més experiència en aquest procés d'acompanyament. Els motius per justificar la mida també tenen a veure amb l'organització del col·lectiu, tal com explica aquesta consumidora.

Sí, vam decidir el límit a 20 perquè ens ho havien dit les coopes al començament. És millor que si s'arriba a 30 o 40, formar un altre grup i funcionar coordinadament però independent perquè a l'hora de gestionar-ho, els Excels i tot això... (E14)

Ara bé, també hi ha perspectives diverses, com la d'aquesta consumidora que destaca alguns dels efectes negatius de mantenir col·lectius amb una mida reduïda.

Moltes tenen la por alhora de prendre les decisions però també si són més gent... també s'ha d'entendre que si ets molt pocs, a la que uns fallin per determinades circumstàncies llavors ja no té força, ja no es pot fer res. (E15)

En moltes cooperatives, a l'hora d'establir la mida ideal dels projectes, no només tenen en compte la preservació de l'autogestió, sinó que també hi intervenen altres factors com ara el preu del lloguer o la mida del local.

Per la gent que va impulsar el projecte, es va tenir molt clar des del començament (...) Una cosa important, una cosa que va pesar en la decisió va ser el tema de l'espai, el local. Es va trobar aquest local en el seu moment, que tenia la dimensió que tenia, i es va valorar que podia suportar com a estructura una determinada dimensió. (E08)

Un cop s'arriba a aquesta mida desitjada, si algú vol entrar a la cooperativa, se l'afegeix a la llista d'espera. En cas que la llista d'espera sigui prou gran, en alguns casos les cooperatives faciliten la creació d'un nou grup. Per exemple, convocant totes les persones interessades a una xerrada on s'explica com crear una cooperativa. Aquest tipus d'accions algunes vegades conclouen amb èxit i, d'altres, no. En tot cas, el model de creixement de les cooperatives de consum es basaria més aviat, no pas en el propi creixement, sinó en la replicació.

De fet [la cooperativa] té dues filles, (...) que van sortir de la llista d'espera de [cooperativa]. Sempre s'ha tendit a això, de dir "quan hi hagi un gruix prou important de gent en llista d'espera, es fa acompanyament amb aquestes persones perquè facin el seu propi projecte. Hem optat per aquest model, no créixer personalment sinó fer créixer el model facilitant la creació d'altres experiències. (E008)

La cooperativa més antiga acompanya i facilita la creació de nous col·lectius que d'alguna manera s'espera que s'assemblin al grup inicial. En concret, es projecta que les experiències resultants segueixin el model de l'autogestió.

Clar, quan fas acompanyament a altres projectes d'alguna manera estàs posant sobre la taula el teu model, estàs intentant que... I clar, això parteix de la premissa que hi hagi un nucli de gent suficient de persones que comparteixin aquesta vivència de model. I a vegades és el xoc aquest de dir ostres, com fent el símil: «El fill no m'ha sortit exactament com jo volia». No és que sigui el cas eh; en aquest moment hi ha aquestes dues cooperatives consolidades. Però sempre quan es fa l'acompanyament hi ha com la cosa aquesta de dir, vulguis o no, no utilitzaria la paraula imposar, però... (E08)

Des d'aquesta perspectiva, el model ideal seria una xarxa de cooperatives coordinades en una estructura com podria haver estat Ecoconsum. Ara bé, la realitat és que aquesta coordinació entre cooperatives ha estat molt dèbil en tot el període, i avui dia és pràcticament inexistent.

Aquesta mida ideal, situada entre les 20 i les 50 unitats té diferents conseqüències segons les participants d'aquests col·lectius? Primer, el productor ha de dedicar molt de temps a la comunicació amb les cooperatives i els grups i també la distribució dels productes és menys eficient. Un dels informants de la recerca ens deia que moltes productores no volen o no poden dedicar tant de temps a la feina de gestionar totes les comandes de totes les coopes petites per separat. En les seves paraules:

El productor no vol parlar amb tu, està fart. (E05)

Segon, moltes consumidores afirmen que a les cooperatives petites hi ha menys conflictes i que es resolen millor gràcies al fet que la gent es coneix.

Un grup gran és impossible que la gent es conegui i que hi hagi la qualitat de... [...] Jo he vist (una cooperativa relativament gran) fent cistelles i vull dir, estan de morros, tots enfadats, tots sèrios, davant de l'ordinador. (E11)

També se sol assegurar que els grups més petits són més horitzontals pel que fa a la participació i la presa de decisions en assemblees. Tanmateix, la implicació en el projecte pot ser tan desigual en un grup gran com en un de petit i en les assemblees pot haver-hi rols molt marcats que no permeten una horitzontalitat real.

Hi ha rols que limiten el diàleg, perquè sempre ha estat així, i costa. (E26)

Jo de les dues cooperatives de consum, per lo que expliquen és que és molt clavut, hi ha los tres o quatre motivats, de esos tres o quatre hi ha un que té el tic autoritari de «me cago en, hay que expulsarlo». És tot clavut, clavut. (E05)

En general, en aquesta recerca hem detectat que, en els diferents models de cooperatives de consum, tant a les grans com a les més petites, les participants es queixen de poca participació. En el cas de les cooperatives més grans, on les tasques logístiques del dia a dia estan assegurades, no sembla que hi hagi un augment proporcional en la participació en altres àmbits.

A la pràctica, el que sí que trobem és que en alguna d'aquestes experiències amb més nombre de consumidores hi ha un ventall molt més ampli de possibilitats de participació, a través del grup de l'hort, del grup de criança, de comunicació, etc.

Jo em sento més còmoda amb aquest model perquè et dóna més flexibilitat a la participació [...] Permet participar en coses més elaborades, no tant del dia a dia. Pel dia a dia, està solventat i garantit. [...] També et treu tensions perquè no depens de que tothom participi. (E04)

Tot i que ells vénen el seu model com el model de futur, parlant ràpid i de topicazo. Però ells diuen que hi ha una estructura que s'encarreguen de la gestió i de la part política i així la gent pot consumir de manera ecològica, sostenible, de comerç just i pot implicar-se políticament. Però és mentida. Al final, les activitats d'incidència política les fan la gent que està contractada per [la cooperativa], no els voluntaris i les voluntàries, que són tres. A mi em desmobilitza molt el fet de no autogestionar-me. (E27)

Pel que fa als espais de presa de decisió, mentre que les cooperatives més petites tenen com a òrgan exclusiu l'assemblea que es fa cada mes o cada dos mesos, en altres experiències sol haver-hi més espais de presa de decisions a banda de l'assemblea: la junta, el consell rector o les treballadores, sobre les quals sovint recau un pes important en les decisions.

Sí que es fa tempteig, però de vegades m'adono que fins i tot a les assemblees, quan la gent no pot venir, diuen "[Nom], et dono veu i vot. Si acabeu decidint alguna cosa que a tu et sembla bé, endavant". Hi ha molta confiança, en aquest sentit, sobre la meva persona. això també vol dir una responsabilitat molt forta i hi ha moments que et cau tot una mica a sobre, no? (E06)

En algunes de les entrevistes, les informants d'aquestes experiències amb altres òrgans organitzatius ens expliquen que les assemblees es realitzen amb una periodicitat més baixa i que segueixen sent l'òrgan sobirà, que hi ha una participació molt baixa i que finalment la majoria de decisions s'acaben prenent fora de l'espai d'assemblea.

Remuneració i professionalització

Un altre dels temes associat a l'autogestió que emergeix de les entrevistes és la contraposició entre aquesta i la remuneració de tasques.

El model que promou X [una cooperativa] és el de l'autogestió. No hi ha ningú contractat. Ho fem tot entre tots. Però cal fer-ho bé [...] com que funciona i com que ja... està molt a les arrels del projecte, l'autogestió... i lo que es fa per la cooperativa es fa perquè formem part del projecte. La veritat és que ni s'ha arribat a plantejar [es refereix a contractar a algú] i si ara algú del grup dinamitzador un dia ho plantegés ens quedaríem tots així... com dir... què ha passat? (E08)

La mateixa informant insisteix que, tot i que les persones que van iniciar el projecte ara «no porten les regnes», sí que han delegat i traspassat responsabilitats i el model que s'ha traspassat són els «gens» de la cooperativa. En aquest sentit, la remuneració de les tasques «és una de les coses que no està en els gens de la cooperativa».

Ara bé, persones que formen part d'altres models en què sí que hi ha persones remunerades afirmen que «ser autogestionari no està renyit amb remunerar la feina» (E06); així la gent pot assumir altres tasques de difusió del moviment agroecològic o polítiques mentre que la feina del dia a dia, com ara introduir les comandes, l'estaria fent una persona professionalitzada.

Tota la gent que està repassant albarans dels 170 grups de consum que es dediquin a enganxar carteles per la mani del TTIP, yo qué sé. Se supone que nos afecta también, no? O los transgénicos. [...] La banda operativa la pot fer qualsevol entitat d'economia social i solidària. Porque realmente jo no ho trobo gran motivació o creativitat estar repassant factures o barallar-te amb el pagès que t'ha portat cinc quilos i mig, i que havies demanat 7 i t'ha facturat 8. En este sentit nosaltres diem: «Eh, volem ser l'eina per fer això». (E05)

Vinculat a aquesta darrera cita, introduïm un altre dels temes que en alguns dels relats es considera incompatible amb l'autogestió: la presència d'intermediaris. És a dir, l'autogestió sembla que només es podria dur a terme si hi ha una relació directa amb les productores. Així ho recull la cita d'aquesta consumidora en explicar els motius pels quals és a la cooperativa.

Porque conozco a la gente, la gente me importa y conozco a las personas que me ponen esa verdura en la mesa. Conozco el proceso. Sé que no ha habido ninguna explotación por parte de un intermediario. (E20)

Fins i tot es porta al límit el concepte de la intermediació per referir-se a una distribució no desitjable quan una productora que forma part d'una xarxa de pageses intercanvia productes amb altres pageses agroecològiques i els posa a la cistella. En les paraules de la consumidora:

El proyecto que empezó no es el de ahora....no sé, el proyecto de ahora no es un proyecto con el que estamos de acuerdo porque ahora prácticamente son distribuidores. Pero si seguimos ahí con todo es por las relaciones de confianza, afectivas y emocionales, tanto con los proveedores como entre nosotros. (...) Pero que llega al final poco a poco se van convirtiendo en distribuidores, también. Al final, lo que a nosotros nos llega, al final un producto es de ellos o dos, el resto es de la [de la xarxa de pagesos a la qual pertany el projecte]. Esto en qué te afecta? Pues que ya no sabes quién está produciendo tu comida. (E11)

Alhora, però, moltes de les consumidores consumeixen altres productes que procedeixen de distribuïdors molt més grans que no segueixen criteris agroecològics, com apunta aquesta participant.

En algun lloc té que haver els complements dels que no sabem dotar-nos al mercat social, on los compra? i analitzar les compres. Hi ha una exigència de que queda bé o de ser «muy chulo» en la asamblea y luego, com tots, tinguem les nostres contradiccions, o les contradiccions que critica més és per cobrir-les i lluir-les. (E05)

D'altra banda, algunes productores sostenen part del seu projecte en la compra-venda de certs productes procedents d'aquest tipus de distribuïdors perquè hi ha una demanda des del consum. És a dir, hi ha

empreses que compleixen aquesta funció sense seguir criteris agroecològics. Tanmateix no hi ha sempre una visibilització del rol que juguen i sovint hi ha un rebuig a inventar estructures que puguin complir aquesta funció dins del moviment agroecològic.

En relació amb aquest tema, una productora entén que els intermediaris "l'únic que fan és buscar una alternativa competitiva en el mercat i buscar un nínxol de mercat que aprecia el producte i el puguin vendre amb un valor afegit". Tanmateix, afegeix que "no en tots els models, no en totes les produccions, no en tots els indrets geogràfics s'ha de fer un model directe productor-consumidor"; però en aquests casos, "el circuit de comercialització ha de ser el més curt possible i ha de sotmetre's a una crítica i a certs criteris que siguin transparents per les dues parts: consumidors i productors" (E01).

En aquesta mateixa línia, una altra participant diu que en la distribució l'important és fer el que digui el col·lectiu, "entre tots es fa la partitura i el director facilita", i afegeix:

Farem el que tu em diguis. Si dius que cal buscar proveïdors de 50 quilòmetres, buscarem proveïdors de 50 quilòmetres. Però ja me n'encarrego jo... i evitem picaresca [...] Cal saber distingir entre paràsits i facilitadors. (E05)

Les dimensions polítiques i econòmiques

Finalment, el darrer gran aspecte vinculat a l'autogestió és la seva dimensió política, que sovint sovint es veu tensionada per la part monetària que intervé en els projectes.

El cooperativisme agroecològic ha combinat des dels seus inicis l'activisme amb el desenvolupament d'activitats econòmiques transformadores. Aquesta combinació, però, genera certes tensions de manera que, tot i que tant des de la producció com des del consum s'empren i intercanvien diners constantment, hi ha incomoditat a l'hora de fer-ho i també de parlar-ne. L'ús de diners sovint es veu com un recurs no suficientment transformador, una limitació i un risc.

Jo crec que estem, sobretot la gent diguem-ne d'aquest tipus de moviments socials, que tenim la relació que tenim amb els diners, i que la noció que tenim amb els diners passa per "fer diners és dolent", no? [riu] I acabem construint coses a partir d'aquesta premissa. (E08)

Aquesta consumidora compartia una visió que, més o menys explícitament, és present en els discursos de moltes participants en el cooperativisme agroecològic i que sovint identifica la remuneració de tasques o l'intercanvi monetari com quelcom negatiu vinculat directament al lucre i al benefici.

En un sentit similar, la relació entre els diners, el treball i l'activisme es veu com una font de tensions, com comparteix una altra consumidora.

Yo siempre he creído que cobrar de tu militancia, o cobrar de lo que tú crees, que sea tu medio económico de vida, tu pasión, del tipo que sea, te mete en aguas pantanosas. Es muy complicado. Es un problema porque aquí se está haciendo las cosas desde la pasión, desde una convicción política y así pero además es tu medio de vida. Y eso hace que... buf, en cuanto estamos con los pies en el mercado, se te complica todo hasta unos términos, y es donde es muy... hay que hilar muy fino, para no salirse y no liarla y no hacer de tu discurso, tu necesidad y de tu necesidad, el discurso, y... ser coherente, tanto consumidores como proveedores, la coherencia y el mantenerte o el escepticismo, pues mira es que es mi trabajo chicos, ahora no hablamos de política. O ahora no, ahora es política y mi trabajo es eso. (E11)

La sensació que qui toca els diners és sospitos o, si més no, que els diners despolititzen, també la comparteix una consumidora que forma part de la comissió econòmica d'un grup de consum (anomenada, en aquest col·lectiu, *comissió d'administració*) que sent un cert rebuig per part de la resta de companyes del grup de consum per la tasca de gestió econòmica que desenvolupa.

No sé, de vegades administració és vist com un rival i jo penso: però per què us enfadeu? No és culpa meva. A mi de vegades m'és difícil. De vegades acabes fent coses que no es poden fer. Sento que hi ha com una tensió. De vegades, penso, eo (...), com si la gent em veiés com si fos l'administració de la Generalitat, com si fóssim funcionaris. (E17)

Una altra consumidora ens parlava de la reticència a considerar les cooperatives organitzacions que es dediquen a la compra i venda de productes, per tant, com a empreses.

Una altra de les coses quan ens vam legalitzar com a cooperativa és que vam prendre consciència que havíem de ser una empresa. Això és una cosa que ningú en parla perquè tothom té com a vergonya, tothom té prevenció en parlar d'empresa. Va ser un dels debats forts... nosaltres volíem ser una empresa diferent però havíem de viure en un context amb un sistema econòmic que ja sabem com és. (E15)

4.3. Sostenibilitat de les vides

A continuació analitzem la manera com aquests sistemes d'aprovisionament contribueixen, o no, a la sostenibilitat de les vides de les persones que hi participen. Algunes de les preguntes que en aquesta direcció ens hem fet durant la recerca han anat lligades a fixar-nos en qui o què sosté els projectes i les relacions; què és allò que no estem comptabilitzant o allò que estem invisibilitzant o fins i tot exclouent i què no és en el centre dels intercanvis econòmics evidents, sinó en els marges.

Construcció col·lectiva d'hàbits

Una de les coses que ha aconseguit el cooperativisme agroecològic és treure el consum de l'espai privat per posar-lo en el col·lectiu. Així, què consumir i com consumir, en comptes de ser una pràctica individual de consum passiu que es basa en la suposada lliure elecció dins del mercat, passa a ser a una pràctica col·lectiva de decisió i construcció conjunta del que cal per fer possible el que es necessita. Els grups de consum i la seva relació amb les productores busquen precisament aquest objectiu, posar en comú les necessitats d'unes i altres i resoldre-les conjuntament.

L'alimentació és una de les pràctiques quotidianes que forma part dels nostres hàbits: modificar-la vol dir modificar costums, gustos i coneixements. Sovint, comprar ecològic implica introduir nous aliments en la nostra dieta. Per tant moltes vegades tampoc no sabem com cuinar-los o com adaptar-los als nostres gustos i costums. Això, a més, s'accentua pel fet que el consum agroecològic va lligat al producte de temporada, de manera que hi ha èpoques de l'any que no arriben molts productes que solen omplir els rebosts i les neveres de moltes altres cases i les de les mateixes consumidoras de la cooperativa abans de formar-ne part.

La trajectòria general que veiem és que la gent es fa sòcia i cada cop compra més coses a [grup de consum]. El que us deia, som el mateix número de sòcies que fa 3 o 4 anys, però el consum augmenta. Crec que hi ha un procés personal de cadascú quan entra. Crec que molta gent quan entra diu: "el mateix que menjava abans, ara ho menjaré eco". I un cop ets a dintre, i més si et fas cistellaire, comences a menjar altres verdures. (E04)

La cooperativa de consum, doncs, no només permet l'accés al producte i provoca un canvi en els hàbits d'alimentació, sinó que construeix i col·lectivitza el coneixement necessari perquè aquell producte es mantingui a les taules de les cistellaires.

Però tota aquesta info és una cosa que es genera perquè tu m'expliques una recepta i jo: "Ala, quina passada!". I després en ve un altre i et diu: "– Escolta, què puc fer amb el carbassó? – Fulanito m'ha explicat que bla bla bla". I diu: "Doncs jo la faig!". I clar, és una bomba. I aquesta saviesa és gràcies a la connexió entre tots. (E04)

Això contrasta i resisteix la inèrcia que reconeixen les participants a mantenir els hàbits en l'alimentació simplement substituint un aliment convencional per un altre d'ecològic.

Però la temptació és que si jo menjava això convencional, ara doncs això mateix en ecològic. La temptació és reproduir el model. I hi ha molta oferta de productes elaborats. Jo també penso de vegades que la col ja està inventada i que un cop tens la col ja està. Llavors, tot el que generen els I+D, són productes elaborats i perfeccionats i demés. Que en part també va bé, és un debat, i se'n ven molt d'això, perquè també ve de gust menjar patates fregides, natxos o patés o el que sigui. Llavors, sí que és un debat a tenir en aquest sentit. (E04)

El fet col·lectiu porta a prendre decisions de manera conjunta i consensuada i a justificar per què uns productes es compren i uns altres, no.

Un cop està el producte a la prestatgeria és molt difícil treure'l d'allà, perquè la gent ja l'ha provat i la gent ja el compra, i a lo millor per algú és el producte de la seva vida. I vas i li treus el producte aquell de la seva vida i un conflicte... Quan descataloguen algun producte, hi ha dos socis que estan: "¡Oooh, qué vamos a hacer, qué disgusto!" [rialles]. Però clar, és diferent que ho descataloguin ells que tu diguis no, el traiem de la prestatgeria i no volem comprar-lo. Pots crear un conflicte. (E04)

Com hem vist, es produeixen debats, es valora el tipus de producte, el projecte productiu o el preu en paral·lel a les necessitats que pot cobrir. Segons la mida de la cooperativa, aquesta decisió es pren directament en l'assemblea o en la comissió de compres. En aquest procés, hi ha cooperatives que compten amb alguna persona remunerada que sol tenir un paper fonamental en la comunicació amb les persones sòcies així com de cura. Amb un to humorístic, una participant ens confessava que la persona que treballa de manera remunerada a la botiga del grup de consum coneix els hàbits i gustos de les cistellaires i té cura de la comunicació i dels efectes que poden tenir els canvis en cada cas, i tot això ho té en compte a l'hora de fer les comandes.

En [treballador] sap el que compra tothom a més, la targeta del Caprabo la té aquí [assenyala el cap], el Big Data [rialles]... el Big Data està al cap d'en [treballador]. Vull dir que quan estàs aquí alguns dies també hi ha com aquests intangibles. (E04)

Una participant d'un altre grup de consum, que també treballa de manera remunerada a la botiga del grup, destaca la importància d'aquesta comunicació i de fer pedagogia per tal que els hàbits canviïn. Per ella un

dels reptes és aconseguir que les sòcies vagin més enllà del preu, que es fixin en la qualitat, però també que mirin fins i tot més enllà del producte en si per valorar també els projectes als quals es dona suport a l'hora d'adquirir-lo.

Quan a mi em ve una família i em diu: ostres, que he trobat una marca, una llet d'arròs a l'Aldi que em surt més barata que a la ¿coope? , li dic: vinga, porta-la el proper dia, i el que fem també una mica és aprendre a llegir etiquetes; anem a mirar quin tant per cent d'arròs porta, anem a mirar si porta sucres o altres afegits. A partir d'aquí, tu decideix. On està fabricada, com, etc, etc, no? Que el consum ecològic vagi una mica més enllà del que és el producte en si; que vegin tot el que hi ha al darrera també.(E06)

Aquest paper didàctic, darrerament pren importància també pel fet que una de les motivacions que ha agafat força a l'hora de començar a participar en una cooperativa de consum és la salut. La participant següent explica com el paper de la cooperativa de consum ha canviat, ja que, mentre que al principi era pràcticament l'única manera d'accedir a productes ecològics i, per tant, la gent que hi participava estava molt convençuda, actualment detecta una tendència social de cura de la salut que va de la mà d'un increment de punts de venda de producte ecològic.

Crec que estem en un moment en què ens hem de... que hem de valorar que el tema ecològic ja no és només nostre, no? Quan va néixer [la cooperativa], o ¿compraves? amb cooperatives de consum o anaves a aquella botigueta caríssima, petita, que trobaves poca cosa ecològica. Poques més alternatives tenies. Ara la realitat ja no és aquesta. (...) Perquè l'ecològic ha esdevingut una moda, i perquè l'ecològic... Tinc la sensació –estic parlant mentre penso- que passa a ser un interès individual, passa a ser un interès de dir: ostres!, és que si menjo tot això i vaig acumulant tota aquesta porqueria, tot això en el meu cos, puc tenir una malaltia i puc, quan sigui gran, tenir una qualitat de vida. Passa a ser un tema més personal, de cadascú, i ens estem oblidant de tota aquesta part més de lluita, de... no sé, de pensar una miqueta en conjunt i en comunitat; i crec que això des de les cooperatives sí que ho tenen reforçat. (E06)

La cooperativa, doncs, té un paper clau de transformació dels hàbits de les persones pel que fa a al tipus d'alimentació quotidiana així com pel que fa al paper del consum en la construcció de la societat en què vivim. És el dispositiu col·lectiu el que fa que l'interès individual, cada vegada més estès, per una alimentació saludable es transformi en una responsabilització col·lectiva i de transformació que inclou la necessitat de l'altre, en permet l'adaptació mútua i aporta recursos.

Ara bé, la transformació d'hàbits genera tensions entre el funcionament de la cooperativa i la vida quotidiana de les cistellaires i hi ha persones que acaben deixant la cooperativa.

Hi ha un compromís de consum, per tant tu has de tancar la comanda el dissabte pel dimecres següent; a més a més ho has de venir a buscar. Que hi ha gent que entra i quan hi és no poden aguantar, per dir-ho així, la pressió. De dir és que potser la cosa em supera, o senzillament no hi estic disposat ara en aquests moments amb aquest tipus de compromís, amb aquest tipus de dedicació. Llavors sí que les rotacions solen ser més amb gent que porta sis mesos, un any...(E08)

Segons ens diuen, darrerament ha incrementat molt la rotació i es fa una distinció clara entre el nucli dur, que sovint fa molts anys que hi és, i les persones que fa poc s'hi han incorporat. Justament, el major nombre de baixes es dona en aquest segon grup després de no aconseguir adaptar-se a la dinàmica de la cooperativa.

Preus i accessibilitat

Un altre motiu per deixar de participar en un grup de consum pot ser econòmic. Si bé és cert que algunes productores tenen mecanismes per fer assequibles els productes a qui no els pot pagar, sembla que aquestes fórmules rarament es posen en pràctica.

Hem vist que moltes cooperatives de consum no s'han plantejat preveure mecanismes per fer front a situacions de precarietat econòmica. N'hi ha que les han afrontat amb dificultats i n'hi ha que les han assumit, mentre que algunes reclamen que estem perdent l'oportunitat d'aprofundir-hi. Aquest fet és rellevant especialment si tenim en compte l'agreujament de la crisi social que estem vivint, que ha multiplicat aquestes situacions en els nostres entorns.

Alguns mecanismes que hem vist per a alleugerir les dificultats econòmiques de les cistellaires poden ser establir de base quotes diferents segons la situació econòmica de la unitat de convivència o ajustar-la *ad hoc* si passa per un mal moment. És interessant el fet que aquestes són situacions que no es viuen fàcilment, com afirma aquest participant, malgrat disposar de mecanismes com la cistella solidària per a persones a en situació d'atur, costa d'assumir un tracte diferenciat.

hi ha gent que està en una situació econòmica que no pot pagar aquests preus i prefereix una compra convencional perquè no li arriba. Però a [cooperativa] hem fet un sistema que és la Cistella Solidària, que era una comanda bàsica per les persones que estaven a l'atur i que no tenien...

- Això recentment, ara?

No, ja fa anys. Però la gent no la vol, marxa, marxen abans. No hi ha consciència solidària ni per rebre la solidaritat, la gent prefereix marxar. (E12)

Les participants reconeixen una certa falta de dedicació de temps per buscar estratègies col·lectives per fer front a aquestes situacions. Apareix sovint la predisposició a trobar fórmules imaginatives que resolguin aquestes necessitats, però aquests són objectius que acaben quedant sense abordar.

Per altra banda, els preus són un tema crucial per a la sostenibilitat dels projectes productius, des de l'òptica de la viabilitat econòmica, és clar, però també quan analitzem les estratègies que ens guien a l'hora d'establir-los. La pressió i la por de posar uns preus que les consumidores considerin massa alts, juntament amb l'aspiració que el producte agroecològic sigui assequible, fan que les productores acordin uns preus que a vegades no cobreixen tots els costos de l'activitat, invisibilitzant algunes tasques per tal que no encareixin el producte. A més, destaquen la dificultat d'establir preus i de modificar-los, amb l'experiència:

un dels problemes, de les dificultat o dels limitants, és no tenir...referents inicials de dimensió. Llavors, nosaltres la vam cagar molt amb la dimensió inicial en la que vam dir: bueno, la cistella ha de tenir aquest preu. Què ens permetia, què ens va permetre sostenir el projecte? pel mateix que està passant ara, perquè van haver moltes hores de treball que no es van cobrar, ni es cobraran mai, però que no eren reals i que ens dificultava que... aquest mal dimensionament de partida ens va dificultar molt d'apropar-nos a la realitat de dimensió perquè implicava un augment de preu... mmm... molt xocant per alguns dels consumidors, que deien: osti, però com pot ser que pugui un euro el preu de la cistella, no? (E01)

Per part de les productores hi ha una certa recança a pujar els preus per por a la reacció de les consumidores i fins i tot vergonya d'explicar la realitat econòmica del projecte, que es pot viure com si fos una limitació pròpia més que un problema estructural i col·lectiu. Una productora confessava en aquesta cita que el preu segueix sent una lluita.

La gent té molt assumit que si tu li demanes a un fuster un moble artesanal fet a mida, no tindrà el mateix preu que un moble als xinos o a l'IKEA, no? Pues això s'ha d'assumir, (...) És una lluita per poder vendre a un preu una mica més digne i, tot i així, segueix havent-hi una queixa, no? (E03)

El marc de discussió segueix sent el capitalista, en què els preus de l'alimentació en el mercat es basen en l'explotació i en pràctiques de lliure mercat injustes amb les productores i les treballadores, amb un percentatge de la renda destinat a l'alimentació molt baix en comparació amb altres despeses com l'habitatge. Així, des de la producció, també es viu una certa injustícia i impotència a l'hora d'haver d'estar sempre defensant i justificant els preus, explicant que no hi ha lucre, sinó costos d'una feina realitzada.

Estem currant molt, estem fent un projecte de puta mare, estem fent varietats locals (...) Ens ho currem molt i us volem pujar un euro [la cistella], saps? O sigui segur que esteu súper precaris però és que si us ensenyo el que cobrem nosaltres al mes és que també flipareu.(...) Jo portava l'excel dels números per ensenyar-lo i mira, pues la vaig cagar, no els vaig ensenyar al final perquè em va fer com vergonya (...) pensava que no s'ho creurien, estem cobrant súper poc al mes i currant milions d'hores. (E09)

En aquesta línia, hem detectat diverses pràctiques de les productores per reduir els preus dels productes, entre les quals en destaquem dues. D'una banda, invisibilitzar el volum de feina, perquè es considera que s'ha de fer per militància, per compromís i per un sentiment de responsabilitat i autoexigència. En aquests projectes la producció agroecològica és una forma de vida, una passió, i això també invisibilitza el volum de feina que suposa elaborar productes amb una qualitat i un valor determinat. Són projectes productius que donen molta importància a les tasques reproductives: recuperació de sabers, creació de comunitat, creació de grup, recuperació de terres, varietats, coneixements i mitjans, vincle amb consumidores, assemblees amb cooperatives de consum, amb altres productores, etc. Tot això implica moltes tasques associades que, com hem vist, sovint no es remuneren. En termes d'una productora, hi ha una recerca d' «un equilibri serè, per dir-ho d'alguna manera, perquè continuem posant moltes hores de treball l'equip base. Moltes hores de treball que no cobrem» (E01).

D'altra banda, tasques com la distribució sovint s'assumeixen des de la producció per tal que no repercuteixin en el preu. Això, juntament amb el fet que moltes vegades es tracta de projectes de creació recent, que necessiten experiència i un recorregut per aprendre i dimensionar-se els pot dificultar tant els inicis com condicionar les projeccions, com ens explica aquesta productora:

Clar, no teníem estudiats els costos de producció. I sempre els teníem... En tot cas, els vam anar recollint i estudiant, i ens va servir per elaborar les memòries, però sempre a la baixa perquè no volíem que...eee...mmm...el preu de la cistella fos abusiu. (...) reduïm els intermediaris, però nosaltres som els que comercialitzem i els que distribuïm, i això té un cost. I...no el pots eliminar. Però no és real, perquè nosaltres fem aquesta feina i, per tant, l'hem de cobrar. Llavors, això ens va implicar tenir un preu de partida molt baix, sota costos casi. Que ens permetia, que ens va permetre sostenir el projecte, pel mateix que està passant ara, perquè van haver moltes hores de treball que no es van cobrar, ni es cobraran mai. (E01)

A més, el càlcul de preus sovint es vincula a uns objectius econòmics molt ajustats que assumeixen la precarietat dels projectes i redueixen la possibilitat de solucionar problemes amb l'ús de diners. El temps, doncs, i la dedicació solen ser el primer recurs del qual disposen aquests projectes.

però si preveus balanços de 200, 500 euros,... de benefici... Això és el marge d'error, en realitat. Això és el marge d'error perquè et passar qualsevol cosa que... imprevista. Des de que se't peti algo, jo què sé, algo de la furgo, una pedregada, que tinguis una plaga... Els balanços haurien de ser amb una mica més de marge. No sé, 3, 4, 5000 euros de benefici, que si et surt un imprevist t'ho pugui amortiguar i que no vagi... que no anem tant justos. (E01)

Algunes productores demanen que es tingui en compte aquesta realitat i tota la feina que hi ha darrere, que es miri críticament a què s'estan destinant més recursos econòmics des de les cooperatives abans de qüestionar-los els preus. Des de la producció es posa de relleu com les consumidores no qüestionen els preus de molts productes i serveis que adquireixen quotidianament, acceptant totalment la falta de transparència, mentre que, a les productores, que sí que posen totes les cartes sobre la taula, els desaproven el preu. Una productora explica experiències que revelen una asimetria entre productores i consumidores quant a transparència i exigència.

faig tantes hores i cobro tant al mes, tu quant obres? si juguem a la personal, juguem a lo personal amb totes les cartes sobre la taula, o sigui destapa tu les teves cartes també. A què estàs destinant la teva renda i jo a què l'estic destinant? vull dir, tothom és lliure de decidir, eh? però si tu m'estàs dient com tinc que fer la meva feina i vendre el meu producte jo et pregunto a tu com vius la teva vida a nivell de despeses. (E09)

Ens expliquen que, tant des dels espais de la producció com des dels espais del consum, es pretenen desenvolupar projectes transformadors, però la manera com afecta les unes i les altres, el que posen en joc i els ritmes que se segueixen i es necessiten no són els mateixos. Una consumidora ho resumia dient que la salut dels grups de consum no sempre es correspon amb la salut dels projectes productius.

Perquè [el grup de consum] tenim bona salut en general, però això no vol dir que els projectes que abasteixen [el grup de consum] no siguin molt fràgils en algunes ocasions. (E04)

Les productores expressen que sovint posen molt de les seves vides en joc i que el ritme que necessiten no s'adiu amb el ritme que segueixen les consumidores, que ho viuen diferent i que sovint no senten que s'hi juguin el mateix. Un grau d'exigència elevat sovint no correspost amb una coresponsabilització equivalent genera malestar entre algunes productores, que senten que han fet molts esforços i no han resolt suficientment les necessitats.

Una productora ens explica que l'esforç per militància s'ha fet tant des de la producció com des del consum, però que això ja ha esgotat el recorregut i que cal adaptar els sistemes d'aprovisionament a les necessitats de les persones que hi participen, o que podrien participar-hi si fos diferent, per tal que sigui sostenible.

Crec que amb la crisi econòmica hem perdut una oportunitat. L'esforç per romanticisme o l'esforç per militància està molt bé, tots ho hem fet però no te una durada en el temps. Si és un esforç per necessitat llavors sí que busques mecanismes. (E03)

En aquesta línia, una altra productora reconeix que actualment han hagut de reduir la seva implicació en l'acció política externa al seu projecte per tal de focalitzar-hi els esforços i garantir-ne la supervivència.

Reconec que potser sí que, ara sobretot, per exemple, amb el muntatge de les jornades, el moment que està travessant [projecte productiu], requereix més implicació que en altres èpoques en els què hem sigut més gent o en els que no hi havia aquests canvis. Això em limita a tenir més temps per destinar a la militància. Saps? Més a l'acció política externa al projecte, no? I això sí que ho trobo a faltar, però ara tinc molt clar que la prioritat és aconseguir fer viable el projecte i que no s'estavelli. Llavors no té sentit estar militant per l'agroecologia si jo no aconseguixo fer viable el projecte. (E01)

Cal destacar que, com ja hem comentat en l'apartat anterior, sovint es viu amb incomoditat l'ús de diners, allò de «fer diners és dolent», com deia una consumidora, impregna moltes de les pràctiques que es desenvolupen en el cooperativisme agroecològic.

Gènere i cures

Les divisions de rols i tasques per motius de gènere es produeixen en aquests espais com en tants altres àmbits en què participem, però hem detectat que aquesta perspectiva no és gaire present ni es treballa explícitament. Es tracta d'un aspecte que en les entrevistes no ha sortit per sí sol i que, en preguntar al respecte, costa d'obtenir respostes que sorgeixin d'un treball previ del col·lectiu.

Pel que fa al fet de comprar, una de les participants reconeix que a la seva cooperativa es reproduceix un fet habitual fora del cooperativisme agroecològic: la divisió de les tasques en funció del gènere. Així, tot i que pot haver-hi força participació tant dels homes com de les dones, havia identificat que habitualment la responsabilitat de fer les comandes, saber què cal comprar, què es necessita a casa, o tenir anticipació per tal de fer comandes planificades (en contrast amb la compra al supermercat), són tasques de les quals s'ocupen més les dones, mentre que els homes tendeixen més a anar a recollir la cistella.

A nivell de cooperativa veig que els que van a buscar més les coses són els homes que jo crec que és “ves a buscar la verdura”. Ells són els que van i carreguen. Bàsicament són ells els que van a buscar-la. La compra la fem les dones, la comanda, ells arriben a buscar-la i de vegades no saben exactament que tenen... però són ells els que van a buscar-ho.(E14)

Una altra participant d'un grup de consum gran amb botiga també matisa que varia la manera d'anar a comprar segons qui ho fa. No identifica una divisió clara i evident de les tasques, no obstant, també menciona que els homes a vegades necessiten trucar a la parella per saber què cal comprar, de manera que la responsabilitat d'organitzar la compra recau en la dona.

Qui ve a comprar? És bastant variat. Hi ha molts pares de família. Vénen amb la llista al mòbil, a vegades truquen a... però és bastant variat. O gent que ve la família; aquest model em sembla molt maco, amb els nens és molt diferent.(E04)

Cap cooperativa reconeix haver treballat aquest tema ni que s'hagi detectat la necessitat de fer-ho. D'altra banda, tampoc s'ha analitzat com es distribueixen en funció del gènere altres tasques associades a l'alimentació agroecològica, com per exemple, la cuina. Adaptar els àpats als nous aliments que no es consumien abans, adaptar els hàbits a les temporades, aprendre a cuinar nous productes, a fer conserves, a fer reaprofitament, etc. són pràctiques que van associades a un consum agroecològic i que van a contracorrent dels hàbits de consum generals, en què el consum de fruita i verdura es redueix a un ventall més petit i estable tot l'any; es cuinen menys aliments frescos i més menjar preparat; es fan menys conserves, etc. En resum, l'alimentació agroecològica sovint implica més dedicació o, almenys, un període

d'aprenentatge i adaptació, però no hi ha una reflexió col·lectiva sobre qui assumeix aquesta feina.

Pel que fa a la participació en les altres activitats pròpies de la cooperativa i d'autoorganització, tot i no haver-hi tampoc una reflexió al voltant d'això, hem detectat que segueixen havent-hi divisions de tasques que no problematitzen els rols de gènere.

Bé, ara a la primera junta gairebé no hi havia dones, només una, i no sé si va estar des del principi la [consumidora], i ara sí que s'està feminitzant molt més. La segona junta vaig entrar jo però érem la [consumidora] i jo, i ara en aquesta junta hi ha hagut molta més intervenció. A nivell de junta sí que hi ha hagut aquesta tendència. L'altra gent de la segona corona depèn, perquè a l'hort també hi ha molts més homes, a criança hi ha més dones [riu], temes de compres jo crec que som moltes més dones...(E04)

Si mantenim aquesta mirada que comparteix aquesta participant sobre la participació en les comissions de les cooperatives de consum, podríem fixar-nos també en els rols en el desenvolupament de les tasques, per exemple en les assemblees: qui hi assisteix, qui pren acta, qui té la paraula, qui interromp, a qui s'interromp, en quin horari es convoca, qui cuida els conflictes, etc. O en el manteniment de l'espai comú, qui neteja, qui s'encarrega de l'ordre, qui vetlla perquè quedi tot net un cop acabat el repartiment de les cistelles, etc.

Aquest és un aspecte rellevant en tots els espais col·lectius, però especialment en aquest, perquè es tracta d'un espai d'autoorganització on es participa des de les unitats de convivència.

Hi ha molta gent amb llaços familiars. Hi ha la parella que hi ha els pares d'ell i els pares d'ella, l'altre que és germà de... Hi ha tot un... Hi ha forces cistelles familiars; la majoria de cistelles són familiars. I aquest grup de gent més gran, que ja estan jubilats però que... la majoria de cistelles són familiars.(E08)

Per tant té un potencial molt gran per transformar rols familiars i de convivència posant en pràctica allò que diem des del feminisme: «el que és privat és polític». És segur que les dinàmiques de convivència i familiars són presents en l'espai col·lectiu, però sembla haver-hi resistències o una major tolerància que en altres espais on no hi ha aquesta confluència de l'espai col·lectiu i el familiar en un espai polític.

Per altra banda, com hem comentat anteriorment, des de l'àmbit de la producció es reconeix sovint la sensació d'estar en una situació de precarietat, una precarietat que sovint s'ha naturalitzat com a inherent a la producció agroecològica. Com diu una persona d'un projecte productiu:

És un món molt jabato (...) pel meu projecte productiu és molt important que hi hagi 15 dies mínim de vacances, jo he estat en espais productius en els que quasi quasi que era com mal vist això. Llavors, compatibilitzar la vida familiar i laboral també ha de poder ser important, no? (E03)

La precarietat assumida s'està problematitzant de la mà de l'evolució dels projectes. Un cert esgotament que algunes participants han anomenat «esforç per militància», així com canvis en les necessitats i en la situació vital de les productores són mobilitzadors i generen demandes que entren en tensió amb la precarietat en què viuen molts projectes. Les necessitats de cura pròpia o d'altres persones i les greus dificultats per sostenir simultàniament les cures i la participació (ja sigui en un projecte productiu o en un projecte de consum) és probablement l'element que fa més evidents les limitacions d'aquests projectes.

Una d'aquestes necessitats de cura, com són les maternitats/paternitats, tensiona i posa les productores

sovint en la situació de veure fortes mancances en el repte de fer-ho possible. Això te a veure amb els sous, però també amb la disponibilitat del temps i l'exigència de dedicació que implica sovint formar part d'aquests projectes productius, fins al punt de viure's, en alguns casos, com a factors excloents.

no m'importa gens no ser mare, però posant-me en la pell d'altres companyes, osti, això és un limitant molt bèstia. Sí que tinc companyes que estan...que tenen fills i estan fent d'hortelanes, però, osti, és molt dur, (...) Perquè et requereix molt de temps, i els fills també. Llavors, és un xoc frontal, no? Quan a vegades ve la [pagesa] i em diu que...Una vegada va venir i em va dir que el seu fill no volia ser pagès perquè ells sempre estaven treballant i mai tenien temps per jugar. (E01)

Per a les productores, la perspectiva de l'envelliment és un altre dels mobilitzadors que tensionen els projectes tal i com han funcionat fins al moment. La vellesa es veu amb preocupació i com un repte que segur que requereix canvis.

Sí que em plantejo, encara no veig com, però em plantejo que han de canviar coses i hauran de canviar coses encara més...eee...perquè jo pugui estar en aquesta opció a llarg plaç. O sigui, jo no puc aguantar aquest ritme físic d'aquí a deu anys, jo no podré aguantar això. (E01)

Una realitat molt similar viuen les persones que estan remunerades en algunes cooperatives de consum i que senten que hi ha molta càrrega sobre elles que les fa difícils de substituir en un moment donat o que els dificulta el fet de fer vacances.

Hi ha molta confiança, en aquest sentit, sobre la meva persona. això també vol dir una responsabilitat molt forta i hi ha moments que et cau tot una mica a sobre, no? Hi ha moments que tens clar que no et pots posar malalt. (...) Això vol dir que hi ha una càrrega, tant de feina com emocional i de responsabilitat, tot i que hi ha una junta i cent famílies al darrera que donen suport al projecte. (...) em pot passar a mi que un dia no pugui ser-hi, que hi hagi un problema amb els meus petits, o que jo mateixa físicament no pugui estar-hi; i clar, és molt vulnerable o molt dèbil que hi hagi tanta càrrega sobre una persona, sigui qui sigui, no? Són coses que ens haurem de qüestionar també. (E06)

Un altre paral·lelisme entre producció i consum, i com succeeix en molts altres projectes de l'economia social i solidaria, si bé la remuneració és baixa i la dedicació és molta, hi ha altres satisfaccions immaterials que es valoren.

Però hi ha un valor afegit, que dius val, estem cobrant un sou petit. Però d'altra banda tenim un valor afegit, que és aquesta lluita; és un treball de transformació social, i el valorem molt. Si és que estem lluitant per canviar aquest món. Per tant, cada dia quan aixequem la persiana anem a canviar el món. No és quan surts de la feina i te'n vas a l'associació del barri, del col·lectiu, del partit polític o del que estiguis fent per transformar. No no, és que cada dia quan t'aixeques estàs transformant. Això per mi té un valor impressionant. (...) Per tant que jo crec que fins i tot si cobréssim menys, encara hi fotríem les banyes. (E04)

Al mateix temps, la realitat de les cures i les maternitats/paternitats són dels aspectes que han pres més rellevància en les entrevistes com un dels motius que han provocat la baixa d'algunes cistellaires del grup de consum. Alguns grups no han sabut com afrontar aquestes situacions i, a vegades, tot i les reiterades insistències o propostes, no s'hi han sabut adaptat (horaris, persones de suport, habilitació de l'espai), no hi hagut una coresponsabilització en aquest sentit. Això causa situacions com la d'haver de pagar a una cangur per poder anar al grup de consum a fer les cistelles.

Com veurem a continuació, sovint aquest ha estat el motor per a la creació d'altres fórmules que juguen amb la mida del grup; tot incrementant el nombre d'unitats de convivència han remunerat algunes tasques per tal que la dedicació al funcionament del dia a dia del grup quedi cobert. Fins i tot alguns col·lectius han creat grups de criança o generat espais més amables amb les persones més petites que també en formen part.

Inclusió, diversitat i flexibilitat

Una de les idees que moltes participants han compartit amb nosaltres és que, tot i que el consum ecològic ha augmentat, no ho han fet de la mateixa manera les cooperatives. Malgrat que els darrers anys s'han seguit creant nous projectes productius i nous grups de consum, es viu un cert estancament. Les cooperatives de consum reconeixen un increment en la rotació de cistellaires, dificultats en la participació i la desaparició de les llistes d'espera. A continuació, introduïm les anàlisis que fan les participants en clau interna, és a dir, posant el focus en com respon el cooperativisme agroecològic a aquesta situació.

D'una banda, el fet comunitari i la intervenció sociopolítica és un tret característic de les cooperatives de consum respecte d'altres fórmules. Aquest fet marca molt la subjectivitat de moltes de les persones que hi participen, que s'identifiquen amb aquesta forma d'acció i de consum, però que no sempre el veuen tan present com voldrien per dues qüestions principals. D'una banda, perquè gran part de la implicació queda absorbida per la pròpia logística, i de l'altra, perquè implica un «anar més enllà» que requereix un esforç extra per transcendir les tasques quotidianes que no s'ha pogut mantenir en el temps.

Sí que tinc molt clar que el consum en global està pujant. O sigui, no crec que s'estigui consumint menys ecològic que fa deu anys. Sí, per un cantó les coopes...mmm...les coopes, parlant de les coopes de 20-30 unitats familiars requereixen bastanta implicació de cada unitat familiar. I al final és una implicació molt de logística, no? No sé si...Aquí, durant molts anys, hi ha hagut la cosa de que s'havia d'anar més enllà, no? Que s'havien de muntar xerrades, que la coope havia de ser...com algo que anés més enllà. Durant un temps ho va ser, però després no ha funcionat, tot i que s'han fet moltes coses, eh? No sé. (E03)

D'altra banda, hi ha una certa tensió en els objectius del cooperativisme agroecològic. Es vol arribar al màxim de gent? Si és així, de quina manera es vol aconseguir? En moltes cooperatives aquest és un objectiu que és present però que no s'aborda prioritàriament ni s'estableixen mecanismes per fer-ho, en d'altres han apostat per un canvi de model per arribar a gent que «segurament mai hauria fet la passa de consumir ecològic si no fos perquè tenim un model més accessible» (E02). En ocasions, alguns grups de consum o només algunes de les seves participants, no tenen aquesta voluntat d'arribar a més persones, i l'activitat es percep com una cosa més interna del grup, com hem pogut veure quan algun grup es plantejava no participar en una fira d'economia social de la seva ciutat perquè no necessitava més cistellaires.

Així, veiem que, tot i que les cooperatives de consum han estat un eix vertebrador de l'autoorganització als barris i en la creació d'un substrat social mobilitzat, això també ha tingut algunes limitacions. Si bé els grups han creat un fort vincle entre les cistellaires, solen reconèixer dificultats a l'hora d'obrir-se a la resta del barri i ser inclusives. Els col·lectius sovint projecten una imatge cap a fora de grup tancat, com ens explicava una consumidora.

De fet una de les crítiques que es fa a [cooperativa de consum] i que algú ens ha dit alguna vegada, és que esteu molt tancats. (...) Som molt tancats en nosaltres mateixos. Vale, pues sí entre les cooperatives de consum del barri però no hi ha un... i això que curiosament la gent que forma part de [la cooperativa] (...) porta un bagatge d'activisme social important i, per tant, molta vinculació al barri amb associacions de veïns, entitats... Les persones que formen part de [la cooperativa]. Però [la cooperativa] com a tal, curiosament, no. (E08)

En qualsevol cas, sí que es coincideix en la visió que des del cooperativisme agroecològic s'arriba a un sector molt petit de la societat, com afirma aquesta participant.

al final, volem que arribi al màxim número de gent, però que moltíssima gent queda fora en realitat: per preu; per haver accedit a aquesta cultura o sensibilitat sobre aquest tema; i per moltes altres coses. De fet, no és representatiu de la societat per res. A banda que tu creïs unes condicions que afavoreixin X, hi ha moltíssima gent que no en forma part.(E04)

De fet, moltes participants coincideixen a concloure que s'arriba a les persones ja convençudes. Com diu una consumidora, «la gent més activa més sensibilitzada ja hi és: els activistes van ser els primers» (E04), però no s'ha arribat a molts altres sectors. Aquestes convençudes constitueixen els nuclis durs de molts grups de consum i es mantenen estables en el temps i estirant el carro. I coincidint amb la participant anterior, una altra consumidora considera que són les persones més convençudes les més participatives en el col·lectiu i en l'acció cap a fora, les més estables en el temps, en contrast amb d'altres que s'hi han acostat per un interès particular de salut, per a les quals aquesta dimensió col·lectiva és més secundària.

La gent que feia molts anys que hi era i marxa, normalment sol ser per qüestions diguem-ne de força major com canvis de domicili o algú que de sobte té bessons i llavors es desborda, coses d'aquestes. En general jo diria que hi ha un nucli molt estable. (...) Jo crec que la rotació és més de gent que fa poc que hi és. I tindria relació amb això que t'estava dient, que val, un entra a la cooperativa doncs perquè vol consumir un producte millor, de qualitat, que ja li estan bé totes les raons, ecològiques i socials, ja li està bé, però clar, es troben que han de dedicar-hi temps. (...) No és tant el gruix d'hores sinó la sensació de dir "ostres, perquè això funcioni, jo sóc una part de l'engranatge i no me'n puc desdir. I de l'altra que vol una capacitat d'organització. (E08)

També es reconeixen dificultats per vincular-se amb les necessitats d'alimentació als barris. Les cooperatives actuals responen més a la necessitat de consumir aliments agroecològics que no pas a la d'accedir a l'alimentació, i moltes d'elles no han articulat aliances amb altres entitats del barri que treballen en l'àmbit de l'alimentació. A més, l'agroecologia tampoc no és present de manera transversal en els moviments socials.

Però d'altra banda, hem pogut veure que fins i tot les persones convençudes tenen problemes per participar-hi, de manera que a vegades abandonen els grups de consum perquè no poden complir amb els mínims d'implicació quotidiana establerts o amb els horaris de recollida de cistelles, perquè volen participar activament en altres espais d'activisme, per circumstàncies temporals d'incompatibilitat amb la feina o per necessitat de cures.

Si jo no tinc temps de participar m'estàs obligant a anar al Veritas. Jo el dijous de vuit a deu no puc venir a buscar la cistella. La flexibilitat de poder participar o no. Que si en aquest moment de la meua vida no puc, o tinc canalla, o estic treballant i no puc participar activament o tinc un altre tipus de feina, doncs ja no puc formar part d'una cooperativa.

A més, s'identifica un cert desgast propi dels cicles de mobilització i articulació social, en què la intensa implicació dels moments inicials acaba decaient. Si no hi ha un relleu o una adaptació, la gent s'acaba cansant, perquè la gent i els moments canvien i, per tant, les pràctiques també necessiten canviar.

Després també crec que aquesta evolució de molta gent que tenia ganes de transformar el seu consum, surt tot el moviment de les coopes, s'hi suma, tot això creix molt, però amb els anys hi ha un desgast. O sigui, no hi com un...ja no és tan nou anar a la coope. És una mica heavy dir-ho així, però és com... Potser hi ha una gran part d'una gent, que és d'una certa generació, no? que potser comença amb vint i llargs o vint i pico, i a la que comença a tenir més lios de feina, de fills i no sé què, doncs no té tant temps o no ho prioritza tant.(E03)

Una visió bastant compartida considera que hi hagut una estandardització de la participació, una rigidesa que es va fixar en els inicis de la creació dels grups de consum ecològic que s'ha mantingut com un pilar fonamental, un factor que era la clau de l'èxit i que s'havia de complir si no es volia perdre el caràcter transformador del col·lectiu. Això ha evolucionat, ha aparegut una diversitat més gran de fórmules d'autoorganització en els grups de consum que obren camins diferents dels que marcava aquell model més predominant.

I hi ha gent que potser no combrega amb el moviment assembleari, no li fa ni fred ni calor o coses així, però en canvi amb coses puntuals com "necessitem un ordinador nou", doncs [persona treballadora] ja sap amb qui ha de parlar pels ordinadors. I no sé aquella persona, jo no l'he vista a cap assemblea, però segueix venint a comprar, està satisfeta i en algun moment donat solventa el tema de l'ordinador. I com això altres; la gràcia de ser un col·lectiu gran és molt interessant: ara de cop apareix un parquet. Necessitem muntar una nevera, doncs tenim un frigorista. Que de vegades la participació l'estandaritzem d'unes maneres, i hi ha moltes formes d'estar vinculat i de participar.(...) hi ha un caldo de cultiu, hi ha projectes, surten idees de fer coses, perquè som molta gent per fer-les. (E04)

Aquestes cooperatives ajusten la forma d'autoorganitzar-se i els objectius a les necessitats del grup i entenen que no hi ha un únic model a replicar, ja que estandarditza i redueix el ventall de possibilitats i realitats que permet. La frustració que genera el desgast d'unes i el sentiment de culpabilitat d'unes altres sovint és fruit de desajustos entre els objectius que es marca el col·lectiu i la realitat de les necessitats de les persones que hi viuen. Una de les fórmules per la qual han optat algunes cooperatives de consum és diversificar la manera de participar i de comprometre's, acceptar diferents nivells d'implicació i resoldre algunes necessitats a través de la remuneració de tasques i la creació de llocs de treball en el si de projectes autoorganitzats.

Si els que estem a dins ho tenim clar, si no és motiu de frustració, sinó que veiem que hi ha altres llocs i altres espais on es pot participar... Ha estat un temps de transició en què... "Ostres, és que no ve tanta gent a les assemblees, és que la gent no s'ho creu tant..." Això ens causava un grau de frustració. Ara jo ho estic vivint de manera diferent. (E06)

Com descrivim a l'apartat següent sobre el canvi d'escala, hi ha grups que empren la remuneració de tasques per tal que allò més administratiu i logístic estigui resolt i les altres persones del projecte puguin implicar-se en altres tipus d'activitats. Es tracta de flexibilitzar després d'assegurar els mínims per garantir l'abastiment de productes, de manera que el nucli de l'activitat no depengui de la participació de tot el col·lectiu, que podrà dedicar l'energia a altres activitats que responguin més a les motivacions de les participants, cosa que afavoreix la sostenibilitat dels projectes.

Malgrat tot, la frustració per falta de participació és una dinàmica reproduïda en molts tipus de col·lectius més enllà del cooperativisme agroecològic que sorgeix quan no es té cura de les persones que hi participen, quan l'objectiu del col·lectiu exigeix i desatén el moment vital en què es troben. Algunes cooperatives han optat per assumir aquesta diversitat, donar-li cabuda i acceptar que en els col·lectius hi ha corones de participació, i que l'exigència ha de ser d'uns mínims a partir dels quals la participació ha de variar segons les necessitats i els desitjos de cadascú. Això sí, també es destaca llavors la importància d'escoltar bé per quin moment passa el projecte i el col·lectiu per ajustar els objectius a les energies disponibles i no sobrecarregar a ningú.

Ara ens trobem que la junta s'ha fet petita perquè hi ha hagut gent que no s'hi ha pogut dedicar tot el que volia. Hi ha molt fronts oberts, perquè a cada reunió surten 23 idees de fer. I potser sí que això encara hem de fer-ho més bé: identificar les feines, repartir-les. També, si hi ha una època que tens més temps per dedicar, t'hi impliqués més. I quan et retires, com es transfereix aquesta informació... Això sí que hem de seguir donant-li voltes.(...) Segona corona li diem. Estem en ello encara, com articular aquesta segona corona i aprofitar les sinergies. (E04)

Aquesta flexibilitat fa que el projecte diversifiqui les seves activitats sense que tothom hagi de participar-hi en totes i busca sobretot la retroalimentació positiva i les sinergies, alhora que aprofita els recursos disponibles i troba mecanismes assolibles que alimentin el projecte, el reforcin i motivin a la participació.

Hem anat veient que aquesta diversitat és inherent, pot ser major o menor, o estar més o menys invisibilitzada. La comunicació i el treball en el si del grup s'identifiquen com dues de les claus per acollir les diferents realitats, dos factors fonamentals per no perdre gent pel camí i per entendre el paper del col·lectiu, les necessitats que cobreix i les que no, i des de quines posicions o realitats s'està construint el projecte.

I ara –això és broma eh–, un dia em deien "ostres, que em pensava que estaves de vacances, que no hi eres". Perquè jo vinc, per molt que m'ho intenti muntar, no aconsegueixo arribar abans de les 19.30h, les 20h. Dic: "Clar, és que aquí tots esteu jubilats i a les sis esteu aquí recollint la cistella, i a les set ja heu marxat!" [riu]. (E08)

Una participant afirma que pel seu grup de consum és important distingir entre qui no participa en el col·lectiu perquè no vol, perquè no hi creu, i qui no ho fa perquè no pot. De vegades hi ha baixes per falta d'interès, i d'altres, perquè participar en el grup comporta una implicació molt alta i cal prioritzar.

De dir ostres, que algú en un moment donat no es vegi... Adaptar la cooperativa als ritmes personals que pugui tenir cadascú. Adaptar passa per canvis de tasques. De dir: "mira, doncs durant un temps portes aquest proveïdor que només representa fer una comanda a l'any".(...) Intentem estar atents a aquest tipus de coses, sobretot quan no és un qüestió que un dubti si és el model adequat per ell o no. Si tu dubtes del model, l'únic que fas és estirar la situació i al final petarà. (E08)

Les cooperatives busquen com incloure la diversitat de ritmes personals i trobar la complementarietat a partir de la solidaritat i de la flexibilització, cosa que, en ocasions, entra en tensió amb els mínims que pot exigir cada grup de consum. A vegades, no poder assumir aquests mínims ha suposat no poder-ne formar part.

També hem vist que la sensació que les cooperatives són exigents és compartida per moltes membres. Quan algú ha passat per circumstàncies personals difícils, el grup no s'hi ha adaptat perquè això podria entendre's com un greuge comparatiu amb altres membres que també s'esforcen i, alhora, podria desincentivar la participació. En aquest sentit, cal destacar que fer la cistella, en molts grups de consum, és o ha estat un mínim insubstituïble per altres tasques, però en alguns d'ells el pas del temps els ha portat a distribuir el tipus de tasques segons la disponibilitat. Per exemple, algunes persones poden tenir temps per fer cistelles, però poques habilitats o poc interès per gestionar comandes informàticament.

Moltes de les estratègies que recollim a l'apartat següent busquen que els projectes no trontollin en el seu dia a dia o en la seva projecció de futur quan a algú li canvia la vida. Volen posar, no el projecte, sinó les necessitats en el centre, i que el grup de consum sigui un dispositiu preparat per resoldre-les. Hem pogut veure que moltes participants de grups de consum entenen les seves pràctiques com un activisme, cosa que implica dedicar-hi molt temps. Aquest mateix fet ha provocat que persones molt implicades en altres lluites hagin hagut de deixar el grup de consum i no hagin pogut trobar una cooperativa alternativa on abastir-se d'aliments agroecològics.

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

5

Canvi d'escala dels sistemes cooperatius d'aprovisionament agroecològic

El debat sobre la mida dels projectes i de l'escala dels sistemes d'aprovisionament agroecològics sempre ha existit dins del cooperativisme agroecològic, però recentment ha agafat més intensitat i ha anat estenent-se dins dels mateixos projectes agroecològics i dels espais de debat i trobada més amplis.

D'una banda, un dels aspectes fonamentals present en els debats és la qüestió de la mida dels projectes agroecològics. Es plantegen reflexions sobre quina mida han de tenir els projectes, tant de consum com de producció, perquè siguin sostenibles, seguir principis agroecològics i tenir capacitat transformadora.

D'altra banda, hi ha debats i projectes que aborden i proposen diverses formes o mecanismes d'escalabilitat més enllà de l'augment de la mida o de la replicació dels projectes. Aquestes estratègies d'escalabilitat es fonamenten en diferents formes d'articulació dels projectes agroecològics, ja sigui entre grups de consum, de producció o d'altres tipus d'agents vinculats amb l'economia social i solidària o l'administració pública, entre d'altres.

5.1. Mida dels projectes agroecològics

La mida de cada un dels projectes agroecològics és molt rellevant a l'hora de tenir-ne en compte la sostenibilitat i el funcionament. En aquest apartat ens centrarem en la mida dels projectes agroecològics de consum organitzat, ja que és la qüestió que avui dia genera més debat dins del cooperativisme agroecològic.

La qüestió de la mida dels grups de consum no només té a veure amb el nombre de persones participants, sinó que, en general, està vinculada a altres elements molt rellevants, que anirem analitzant, com la qüestió de la professionalització d'algunes tasques i la remuneració de les persones que les exerceixen. Aquests elements són significatius, ja que tenen efectes importants en el funcionament de les experiències agroecològiques.

La mida dels projectes afecta dimensions diverses, com ara la gestió dels grups, la participació, la democràcia interna, la relació entre consum i producció, els aspectes logístics i econòmics dels projectes, la facilitat d'accedir-hi, entre d'altres. En aquest sentit, ens interessa analitzar com afecta la mida totes aquestes dimensions.

Organització i participació

Una idea molt recurrent en els debats del cooperativisme agroecològic és que la mida dels grups afecta molt el coneixement mutu entre les diferents sòcies de les cooperatives de consum. El coneixement entre les persones del grup i la familiaritat entre totes elles sovint es veu com un punt fort per a la seva sostenibilitat.

Els grups petits ha sigut com una cosa que s'ha defensat, que s'ha defensat com a idea: que els grups siguin petits perquè així ens coneixem tots. (E12)

Lo que tenemos es como una gran familia. De algún modo, somos un grupo...yo creo que lo que lo hace estable y que hace muchos sigamos ahí, contra viento y marea, a pesar de la crisis, a pesar de todo. (E13)

El fet d'augmentar o establir un número de sòcies relativament alt dins d'un grup de consum s'acostuma a entendre com una cosa que perjudica la bona relació entre les persones sòcies. Aquest aspecte es valora com negatiu de cara a la cohesió dels grups i a la creació d'una identitat comuna. Tot això es considera com un element que també pot afectar la gestió interna dels grups.

D'aquesta manera, com hem vist, s'ha anat configurant la idea que els grups de consum no poden superar un cert nombre de participants, que majoritàriament se situa al voltant de les 20 unitats familiars. En general, s'ha considerat que grups més grans d'aquesta xifra són incompatibles amb una certa manera d'entendre l'autogestió. Relacionat amb això, és freqüent que es consideri que els grups de mida reduïda són els que poden tenir una veritable democràcia interna i una participació efectiva de totes les seves sòcies. Per tant, segons aquesta visió, els grups més grans tindrien moltes dificultats per esdevenir realment democràtics i per fer efectiva una determinada participació de totes les seves sòcies.

La qüestió de la remuneració i professionalització de certes tasques està relacionada amb la mida dels grups de consum. La remuneració d'algunes persones per fer tasques necessàries pel bon funcionament del col·lectiu és una característica clara de les cooperatives més grans, si bé hi ha alguns grups relativament petits amb tasques remunerades. A Catalunya aquestes experiències de consum organitzat més grans agrupen més de 100 unitats de convivència i, en algun cas, poden arribar fins a 250.

Molts grups de consum, com hem vist, no s'han plantejat remunerar algunes tasques, perquè s'ha considerat incompatible amb el seu imaginari sobre com han de funcionar aquests grups i perquè suposaria un punt de tensió amb la noció d'autogestió. En aquest sentit, és recurrent el fet de considerar que la remuneració té efectes negatius a diferents nivells, com explica aquesta consumidora, tot referint-se a la relació entre sòcies i les persones remunerades de la cooperativa.

A mi el que no m'agrada de les experiències que conec –que tampoc no és que en conegui moltes, un parell– és que al final s'acaba creant una relació client-proveïdor que és la que justament volem defugir. Que no dic que hagi de ser així, eh? (...) per molt que intentis evitar-ho, estableixes un altre tipus de relació amb [la persona remunerada]. "Que si no em sembla bé perquè m'has posat una poma que estava tocada, que si...", saps? Articules les relacions d'una manera client-proveïdor, que és justament la que volem o intentem evitar(...). Si tu critiques –i parlo del sentit bo de la paraula criticar–, en el moment que tu analitzes una cosa com funciona i detectes coses que s'han de millorar, estàs parlant de la feina d'una persona. (E08)

Veiem com hi ha cooperatives petites amb una participació desigual de les seves sòcies, ja que només una petita part d'elles acaben participant i realitzant bona part de les tasques.

Tenim un volum de feina que hem d'assumir i hi ha unes persones que tenen un volum de feina més grans que d'altres i llavors això genera una certa cremamenta, parlant clar. Tu cada setmana tens les teves coses i a més a més has de fer lo del grup. (GD01)

Això ens mostra que el problema de la participació no és exclusiu dels grups grans. Al mateix temps, podem trobar cooperatives més grans que tenen una bona participació i un repartiment relativament més equitatiu de les tasques. La participació desigual de les sòcies acostuma a ser un element molt repetit en tota la diversitat de cooperatives, es considera un punt a millorar al qual s'han destinat uns esforços que, sovint, no han acabat de donar resultats.

Com hem dit, en algunes cooperatives més grans i amb persones remunerades, es reconeix una certa falta de participació en les tasques de la cooperativa de consum. Tot i això, a diferència de grups més petits, on la participació té més pes específic, no és un element que faci perillar la sostenibilitat de l'experiència.

En aquest sentit, hi ha més flexibilitat de quan hi dediques, i a què ho dediques. Jo crec que això treu tensions, ben portat treu tensions, perquè no depens de que tothom participi perquè l'associació segueixi funcionant.(E04)

Des d'algunes d'aquestes cooperatives més grans, així com en casos de cooperatives més petites, es destaca que l'important és que els canals de participació estiguin oberts per qui hi vulgui participar i que alhora hi pugui haver diferents graus d'implicació.

Jo vigilaria una mica amb les exigències de participació, sobretot de cara amb els que estem molt implicats, perquè tot això genera moltes frustracions i jo crec que l'important és que tothom s'hi trobi a gust. Lo que sí que és molt important és que tothom combregui amb el mateix projecte. (GD01)

A partir d'aquí, no es demana de forma obligatòria res, i el què diem sempre: qui tingui ganes i vulgui montar coses a la cooperativa, tot l'espai i tota l'ajuda necessària que aquesta persona vulgui. Des de...ja sigui montar tallers, activitat o fer ús de l'espai, que amb les quotes està cobert, o ja sigui pues muntar una comissió de criança o una comissió d'informàtica. Això sempre diem, deixem la iniciativa en els propis socis. També és veritat que a nosaltres ens agradaria, impulsar-ho una mica, és a dir, donar-li l'empemta que segurament necessita, però estem...o sigui, sobretot en aquests primers anys, hem estat tant pendents de la part del consum, de cobrir-la bé, que no hem pogut dedicar prou temps en això. (E02)

En general, en els grups grans es normalitza el fet que hi hagi diferents graus d'implicació. Com hem vist, en algun cas es parla de diferents «corones» de participació. En els petits, en canvi, la desigualtat en la implicació es viu pitjor.

Les cooperatives de consum més grans, ja siguin amb persones remunerades o no, detecten alguns elements rellevants quant a la realització i el repartiment de les tasques. En general, es diu que hi ha més mans per cobrir el volum de feina total i això permet tenir menys feina a cada sòcia o obrir la possibilitat d'arribar més enllà per, per exemple, oferir més varietat de producte o més activitats divulgatives. D'altra banda, també es destaca un element significatiu: en ser experiències més grans, és més fàcil poder trobar diversitat d'experteses dins de les persones sòcies, cosa que facilita resoldre les necessitats que sorgeixen en el grup de consum.

Ah, bueno, el tema, molt interessant, això de quan ets molts socis, (...), que a nivell pràctic tens molta gent amb habilitats diferents. Un que no li fa gens de por la comptabilitat, l'altre la informàtica o en canvi que s'ha mogut més al camp. (GD01)

Algunes cooperatives més grans i amb persones remunerades mantenen comissions de treball, però les tasques més centrades en la gestió del dia a dia les fan les persones remunerades.

El dia a dia de la cooperativa, el propi funcionament i la pròpia logística fa que les persones vagin massa saturades. Llavors, aquesta feina d'introduir, de fer comandes, etc, etc, és una feina que la pot fer una persona que la faci setmanalment, que així es professionalitzi, i que quedi tota l'altra part en mans de tota aquesta gent, que té molta il·lusió, però no té il·lusió per mirar albarans i per arxivar, sinó per moltes altres coses. Passa que reconec que no és fàcil arribar a poder pagar un sou a una persona.(E06)

Des d'aquestes cooperatives, el fet de cobrir aquest tipus de tasques de manera professionalitzada es considera com quelcom positiu, ja que permet agilitzar les gestions i allibera les sòcies d'aquestes tasques facilitant-los un temps que poden dedicar a altres aspectes també importants per la cooperativa.

Democràcia interna

Si anem una mica més enllà de les tasques i aprofundim en la qüestió de la democràcia interna, trobem una gran diversitat de casos, també dins de les experiències de consum organitzat més grans.

A Catalunya, com hem vist, la gran majoria de grups són d'una mida reduïda, molts d'ells tenen al voltant de 20 unitats de convivència. En aquests casos, més enllà de la forma jurídica que tinguin, que pot ser no formalitzada, associació o cooperativa, les decisions es prenen majoritàriament en l'assemblea i algunes decisions més específiques es deleguen a les comissions de treball.

Pel que fa a les experiències de consum organitzat més grans i amb persones remunerades, trobem una certa diversitat. A Catalunya podem trobar una quantitat relativament petita d'aquest tipus d'experiències, però tot i això trobem força diversitat de fórmules. Per exemple, trobem casos en què la forma jurídica és la de cooperativa de consum, en altres és la de cooperativa de treball o en altres trobem la d'associació. Cada cas té les seves particularitats i, per tant, efectes en la presa de decisions i la gestió democràtica.

En el cas de les associacions i de les cooperatives de consum, trobem que hi ha l'assemblea general, que es reuneix amb una certa periodicitat segons el cas; després hi ha una junta o consell rector que s'encarrega de gestionar el dia a dia. Aquest és l'òrgan que, coordinadament amb les treballadores, s'encarrega d'anar prenent les decisions de la gestió quotidiana.

En aquests casos trobem que, més enllà d'aquests dos òrgans, també existeixen comissions formades per sòcies que desenvolupen de forma voluntària diverses accions, per exemple, establir i treballar criteris de compra, gestió econòmica, desenvolupament d'activitats diverses, etc.

Totes les funcions de la junta, i totes les reunions que fem i tot el que s'impulsa des de la junta és voluntari: activitats que participem, fires, xerrades que organitzem aquí al local, al voltant de la sobirania alimentària o d'altres (...) temes diversos. Tot això es fa amb voluntariat. Tota la part de la comissió de compres també, que és un tema molt important. (...) (E04)

Per altra banda, en el cas d'experiències en què la forma adoptada és la cooperativa de treball, podem dir que la iniciativa en la creació i la gestió del projecte és de les sòcies treballadores. En aquests casos, també hi ha un espai de trobada i decisió conjunta amb les persones que consumeixen en aquests espais, tot i que les treballadores hi tenen un paper destacat.

A nivell de presa de decisions, clar, nosaltres som una cooperativa de treball. Vull dir, la major de poder de l'assemblea la tenim els treballadors. El què sí que fem és l'assemblea anual, on presentem els comptes de l'any anterior, diem com està la cooperativa, si s'ha de prendre alguna decisió important es comparteix i es fa el pressupost per l'any següent. (E02)

Cal destacar que, en aquestes experiències on trobem persones remunerades, hi ha una tensió entre, d'una banda, el compliment d'un element central de l'objecte social dels grups de consum, com és proveir productes agroecològics de qualitat, de temporada i a preus justos i accessibles per les consumidores i, de l'altra, la qualitat dels llocs de feina.

La resposta teòrica és clara perquè tots estem molt preocupats per la sobirania alimentària, pel medi ambient i demés, doncs de seguida, per coherència, arribem a que els sous, les feines han d'estar ben pagades. A nivell pràctic no és immediat, perquè portem un recorregut i ens queda recorregut encara. Requereix que ens agradaria ser més socis. O pujo preus, o pujo quotes, o pujo socis. Estem en això, i genera un temps i una atenció. (E04)

Sovint les condicions laborals es consideren millorables, com hem vist anteriorment, malgrat hi ha una sensibilitat favorable a crear llocs de treball no precaris.

No volem tenir les persones que treballen en aquestes condicions. (...) Aquest any que últimament se n'està parlant molt, per referència a altres models, doncs ens hem posat a fer l'exercici de veure quants hauríem de ser per poder pagar millors sous. (E04)

Algunes d'aquestes experiències valoren que els queda un recorregut per solucionar aquesta situació. En algun cas, en què la fórmula jurídica és la de cooperativa de treball, es destaca que això permet que les treballadores puguin controlar de més a prop les seves condicions laborals.

Considerem que hem de tenir el major poder a la cooperativa a l'hora de prendre decisions perquè els socis col·laboradors venen, es donen de baixa i se'n van. Per això, diguéssim, pensem, de moment, no pot ser equitatiu la part del treball i del consum, no pot tenir el mateix pes perquè som nosaltres els que estem tirant la cooperativa endavant. Potser es podria virar, en un futur, cap a un model de treball i de consum, però, bueno, de moment, no veiem que les condicions estiguin per fer-ho.(...) Que decideixi el teu sou gent que no acaba d'estar vinculada a la cooperativa...són decisions delicades i que la realitat més immediata la coneixem els treballadors. Per això, diguéssim, es deixa en un segon terme a la resta de socis en aquests temes. (E02)

Cal tenir en compte que el debat entre cooperativisme de consum i cooperativisme de treball és un debat històric del món cooperatiu, que també té presència en aquests casos i dona lloc a una certa controvèrsia. En aquest sentit, com hem apuntat i simplificant-ho una mica, hi ha visions que aposten perquè les decisions estiguin en mans de les consumidores i perquè les treballadores segueixin els criteris i les indicacions que les primeres fixin. D'altres consideren que les treballadores han de poder controlar les seves condicions laborals i el producte del seu treball.

Que decideixi el teu sou gent que no acaba d'estar vinculada a la cooperativa...són decisions delicades i que la realitat més immediata la coneixem els treballadors. Per això, diguéssim, es deixa en un segon terme a la resta de socis en aquests temes. (...) a l'hora de prendre decisions perquè els socis col·laboradors venen, es donen de baixa i se'n van. Per això, diguéssim, pensem, de moment, no pot ser equitatiu la part del treball i del consum, no pot tenir el mateix pes perquè som nosaltres els que estem tirant la cooperativa endavant. Potser es podria virar, en un futur, cap a un model de treball i de consum, però, bueno, de moment, no veiem que les condicions estiguin per fer-ho.(E02)

En la pràctica, podem dir que es donen formes relativament intermèdies, ja que en les cooperatives o associacions de consumidores hi ha una preocupació molt gran per la qualitat dels llocs que ocupen les treballadores i perquè aquestes s'hi sentin integrades. Al mateix temps, a les cooperatives de treball es

preocupen de posar preus justos i s'articulen espais de participació i decisió on les consumidores decideixen.

Un altre element vinculat a la forma jurídica és la distinció que fan algunes participants entre *cooperativa de consum* i *grup de consum*. En aquests casos es fa èmfasi en el fet que les experiències no constituïdes formalment com a cooperatives de consum no tenen motivació transformadora i, per tant, són *grups* i no *cooperatives de consum*.

En la pràctica, podem veure com aquesta voluntat transformadora, en graus diversos, és present en molts col·lectius de consum organitzat, independentment de la seva mida o fórmula jurídica. D'altra banda, també podem detectar l'aparició d'experiències de consum organitzat, en què la pràctica de cooperació només s'ha centrat en l'adquisició de producte agroecològic, moltes vegades vinculades exclusivament a qüestions de salut. En tot cas, és molt freqüent que les experiències de consum organitzat se centrin molt en la gestió quotidiana i tinguin dificultats per participar en espais d'articulació superior, o que no arribin a poder fer gaires activitats d'incidència política.

Accessibilitat, inclusió i cures

Un altre aspecte rellevant relacionat amb la mida de les experiències de consum organitzat és la qüestió de l'accessibilitat a aquests col·lectius i als productes dels quals s'abasteixen, és a dir, la qüestió de qui participa o pot participar d'aquests projectes i fins a quin punt són inclusius.

Com hem vist, molts dels grups de consum organitzat són molt exigents quant a la implicació de temps personal i mostren dificultats per arribar a sectors més amplis i diversos de la societat o a aquelles persones que no poden disposar de temps per motius diversos, com ara per tasques de cures, horaris incompatibles, participació sociopolítica en altres àmbits, etc.

Nosaltres ens hem trobat recentment amb una família que volia entrar, però no podia encapçar, perquè el dia que encapcem no pot. Llavors es va quedar, com que aquí tothom encapçava, que quan pugueu encapçar ja entrareu. Això ha generat un debat...La participació. Com es participa? També dèiem que també podríem ser una mica més creatius...(GD01)

Analitzem això col·lectivament sense malos rollos, però s'està demanant massa en unes coses que a lo millor no caldria demanar tant. Llavors, clar, jo al final, abans d'estar tot lo dia amb la agenda que no puc, canviem el torn, no sé què... i no hi ha solucions perquè som tan poquets que no et pots permetre el luxe de dir, el 15% de gent que puguin estar excedents de la gestió. Porque clar, tothom està igual. (...) hi havia dos [casuístiques], les famílies que dic jo: que tenien unes càrregues familiars que estan pillades ; o los polítics: que estan en 4000 mogudes. (...) molta gent activista s'ha tingut que marxar perquè no....no podia estar en tots els llocs. (E05)

Hi ha grups que busquen mecanismes per abordar aquestes limitacions i facilitar l'accés a les persones que passen per un moment que no els permet implicar-se en certes tasques. Hi ha grups que, per exemple, estableixen que no sigui obligatori fer el repartiment de les cistelles. Ho fan amb fórmules que van des d'assignar altres tipus de tasques amb un horari més flexible a les persones que no poden fer el repartiment fins a establir períodes d'excedència a les persones que temporalment no poden fer aquestes tasques. En aquest sentit, trobem grups amb més flexibilitat i grups amb mínims més estrictes.

Una altra manera de possibilitar que persones que no poden o no volen participar en el dia a dia de les tasques de la cooperativa puguin formar part d'un grup de consum ha estat la creació d'experiències de mida més gran i amb persones remunerades.

Va arribar un moment que alguns dels que estàvem allà o vam començar a tenir fills o a no tenir tant de temps per tot el tema de l'autogestió, de les assemblees, etc., i es va plantejar l'opció que hi hagués una cooperativa en què hi hagués una persona treballant, un persona assalariada, i que no hi hagués tant de compromís per part de les famílies en el tema participació. (E06)

[La cooperativa] va sorgir per... venia a suplir la carència que hi havia de gent que volia consumint responsable, però que tenia prou temps disponible per fer-ho en les cooperatives de consum ja existents en el barri. (...) En la seva major part, en aquest primer pas, sí que eren persones provinents d'altres experiències de grups de consum, però la majoria de la gent que ara tenim associada a la cooperativa, segurament mai hauria fet la passa de consumir ecològic si no fos perquè tenim un model més accessible.. (E02)

Les inquietuds o al què volia donar resposta [la cooperativa] d'entrada era donar accés a l'alimentació amb productes ecològics, a més amb la idea de que aquest accés es pogués obrir a quanta més gent millor o, com a mínim, la idea aquesta d'obrir-ho a més gent, que fos més accessible, que tot el tema del preu no fos sempre una barrera. També les ganes de crear un espai on poguessin passar més coses, per treballar la sobirania alimentària, l'agroecologia,...(E04)

En aquest sentit, aquestes experiències són flexibles quant a la participació i implicació de les persones sòcies, tot facilitant que formin part del projecte. Aquest element és força rellevant, ja que, com hem vist en apartats anteriors, moltes unitats de convivència han de deixar els projectes de consum organitzat quan no poden dedicar-hi temps. Aquest fet pot debilitar el grup de consum, i disminueix la diversitat de perfils de les participants. D'aquesta manera, es creen grups de consum que responen a necessitats diferents i que requereixen un major o menor grau de dedicació de temps en funció del que busquen i necessiten les persones que hi participen, així com d'acord amb els objectius que es proposa el grup de consum. A més la complementarietat i la intercooperació es veu com positivament i es fomenta.

quan em ve alguna família, depèn del perfil que tinguin, jo els envio cap a [un grup de consum]. dones que tenen temps, que volen implicar-se, jo les envio cap a [un grup de consum], perquè és allà on podran realitzar-se. I allà em penso que passa el mateix: si hi va algú que no té temps, que no es pot implicar, i que prefereix pagar una quota i que algú faci aquesta feina, doncs cap aquí. Cadascú té molt marcat el públic amb el qual treballa. (E06)

Un altre element que fa que aquestes experiències siguin més accessibles és la qüestió dels horaris. Les cooperatives de consum grans acostumen a tenir horaris d'obertura més amplis que permeten més flexibilitat a les persones sòcies. En alguns casos obren un parell de dies a la setmana i en altres fan horari de botiga complet.

Aquesta altra mida ens permet tenir un local llogat com a botiga, obert amb horari de botiga de dilluns a divendres. Tenim dues persones que s'encarreguen de tota aquesta part operativa de compres i vendes, cistelles i demés. (E04)

Això fa que moltes persones que, pel motiu que sigui, no tenen gaire disponibilitat de temps, puguin accedir a aquesta forma de consum. Aquest també seria el cas de moltes productores agroecològiques, que manifesten que elles mateixes no poden participar com a consumidores en certs grups de consum perquè són molt demandants de temps.

Perquè nosaltres estem venent allà i jo sóc sòcia de [la cooperativa] i a mi em va molt bé aquest model perquè jo tampoc tinc temps de... o destino el meu temps en una altra cosa, que no es organitzar-me en una cooperativa de consum per a proveir-me. (E01)

Per tant, la remuneració es valora, en aquests casos, com un aspecte que pot contribuir a millorar la gestió dels usos del temps de les consumidores.

A més, es destaca que en projectes d'aquest tipus, que demanen una participació directa, a vegades és difícil que persones sense experiència en treball col·lectiu i assembleari s'hi sentin còmodes o s'hi adaptin. Molts grups de consum estableixen protocols d'acollida o assignen persones "padrines" per fer un acompanyament a les noves sòcies.

L'adaptació de les persones sòcies és més o menys complicada segons la complexitat del funcionament de la cooperativa, el bon funcionament dels mecanismes d'acollida i el grau de cura dels processos col·lectius i assemblearis.

Per altra banda, un element que pot influir en l'accessibilitat és que hi ha persones amb dificultats socioeconòmiques que no formen part de les experiències de consum organitzat. Això passa de forma generalitzada en grups de mida petita i gran. Com hem vist, no s'han desenvolupat gaires mecanismes per resoldre-ho. Tot i això alguns grups ho intenten i s'ho han plantejat.

Bueno, (el mínim de consum mensual obligatori) no es calcula matemàtic, però es fan servir varis criteris. Estàs treballant o no, si estàs a l'atur, si estàs tu sol o ets una UF. (GD01)

Cal considerar les dimensions econòmiques que pot tenir la mida de les experiències de consum organitzat i la possible remuneració de certes tasques. En aquest sentit, cal tenir en compte diferents elements. D'una banda, trobem que els grups tenen uns costos fixes, ja sigui de local, de subministraments, de gestió, etc. que s'han de repartir entre les sòcies. En grups petits hi ha menys persones sobre les quals carregar aquestes tasques i despeses. Un exemple recurrent d'això seria el lloguer de local, que té uns costos molt elevats, i més si tenim en compte que moltes vegades s'aprofita només un dia i no es comparteix amb cap altre col·lectiu o ús. Tot i això, en no tenir despeses de persones remunerades, en general, són costos que es poden assumir per part del col·lectiu.

D'altra banda, trobem que els grups més grans i/o amb persones remunerades impliquen uns costos monetaris més elevats, ja que han de pagar el sou de les persones treballadores. Aquest fet fa que es fixin unes quotes i uns marges per cobrir-los. El fet de tenir més unitats de convivència consumidores fa que aquests costos es reparteixin entre un elevat nombre de sòcies i es pugui assumir-los.

També cal destacar que aquestes experiències tenen horaris d'obertura més amplis, inclús, en algun cas, es disposa de botiga oberta al públic (per a sòcies i no sòcies) diversos dies a la setmana, fet que fa que s'amortitzin més aquest tipus de despeses.

Aquesta altra mida ens permet tenir un local llogat com a botiga, obert amb horari de botiga de dilluns a divendres. Tenim dues persones que s'encarreguen de tota aquesta part operativa de compres i vendes, cistelles i demés. (E04)

Els grups més grans disposen d'una gran varietat de productes, fet que fa que les sòcies cobreixin bona part de les seves necessitats de consum a la cooperativa, tot contribuint a la sostenibilitat econòmica d'aquestes

experiències.

El consum mitjà de la [cooperativa], més o menys, ara mateix, està en 80-90 euros a la setmana per família. Setmanalment; que, al cap del mes, jo penso que més de 300 euros per família, tenint en compte això: que estem parlant de tot, des de fruita fins a cosmètica, fins a carn, peix, etc, etc. O sigui que tenen la opció... Sí que hi ha molta varietat. (E06)

Tot i aquestes diferències entre els grups de mida diferent, el preu dels productes que s'hi ofereixen resulta en general un inconvenient per a la participació de persones amb un poder adquisitiu més baix o que no destinen tant de percentatge d'ingressos a l'alimentació. Aquest fet fa que sovint es plantegi la pregunta de si es poden trobar maneres de fer més assequibles els productes. Moltes vegades es relacionen aquests plantejaments amb la qüestió de l'escala o amb l'eficiència de l'escala dels sistemes d'aprovisionament actuals.

Relació directa

La mida dels col·lectius de consum organitzat, com hem vist, pot tenir efectes en diferents àmbits del seu funcionament. A part d'aquests elements de caire intern trobem que la mida, així com la qüestió de la remuneració i professionalització d'algunes tasques, pot tenir un efecte en la relació directa entre aquests projectes de consum i les experiències productives que les abasteixen. En aquest sentit, trobem que la mida pot afectar diferents dimensions, com el compromís, la coresponsabilització, la gestió de la relació producció/consum o els volums de compra.

Clarament, un dels arguments més recurrents dins del cooperativisme agroecològic és que els grups grans poden tendir a la descoresponsabilització i a perdre el compromís amb les productores. Moltes vegades es considera que augmentar la mida dels grups de consum pot afectar negativament el coneixement directe dels projectes productius, la confiança i, progressivament, els compromisos. Segons aquesta idea, que es relaciona amb apartats anteriors, els grups, quan creixen, perden la seva essència i adopten pràctiques menys compromeses que porten a relacions amb la producció menys transformadores i que deriven en un suport més feble.

Bueno, la limitació principal que veig és que es perd la comunicació directa amb el consumidor, o sigui, amb el productor. I que d'alguna manera, la empatia que es té amb una relació directa és més difícil de conseguir amb aquests models, no? (...) Llavors, la reticència d'aquests models amb alliberats era: això no són models autogestionaris, no són model que portin a que el consumidor s'impliqui amb a lluita i amb la viabilitat dels projectes productius perquè són models còmodes, no? (E01)

En aquest sentit, si mirem les pràctiques sobre el terreny, veiem que hi ha molts grups de consum petits amb pràctiques de compromís amb les productores i d'altres que no en tenen, tal comenten aquestes productores.

(...)el que ja passa amb les cooperatives en teoria autogestionades o així, que és què mai acaba de venir tothom a aquestes accions o mai acaba de tenir tothom la mateixa disponibilitat quant a mantenir aquesta relació. Llavors, és la mateixa limitació que li veig a les coopes que no tenen alliberats o que requereixen de treball col·lectiu. (E01)

Nosaltres, en la nostra experiència, era que les cooperatives més petites...i les cooperatives per on hem passat com a consumidores tota la gent que estàvem a [un projecte productiu], que les cooperatives petites... hi ha com aquest mite de que si ets cooperativa tens proximitat amb les productores... i després a nosaltres amb les cooperatives petites eren les que mai venien als dinars, mai venien a les calçotades... perquè no coincidien, anaven de cul, no tenien temps, no? S'esforçaven molt... igual eren cooperatives molt petites, molt polititzades, intentaven montar coses, però els suposava tal esforç, que acabaven muntant una cosa a l'any i no la disfrutaven. (GD01)

D'altra banda, hi ha grups més grans i amb persones remunerades que sí que tenen una implicació relativament gran amb les seves productores i en alguns casos han intentat aprofundir en aquesta relació, fins i tot plantejant-se'n la incorporació en els òrgans de decisió de la cooperativa.

Hem intentat incorporar algun d'aquests productors a la junta, encara que sigui puntualment. Perquè clar, per molt que parlem, si no ets productor no ho tens tan present. La idea d'incorporar-lo a la junta, però per temes d'horaris no ha acabat de funcionar, no els quadrem. Portem un any i mig intentant quadrar això i de moment...(GD01)

Sí que és cert és que ells diuen que és fàcil treballar amb nosaltres en aquest sentit, perquè els donem una... els assegurem un producte que normalment planifiquem amb ells, per tant ells planten i saben que a través nostre podran vendre aquest producte, i els assegurem una logística amb la qual no tenen problemes, amb la rebuda de comandes, etc, que sí que els acostuma a passar amb grups de consum. (E06)

En aquest cas, veiem com les productores d'aquest grup relativament gran tenen una certa garantia que comprarà una determinada quantitat setmanal o que seran les productores prioritàries d'uns determinats productes. D'altra banda, s'estableix un espai de posada en comú on es treballen alguns aspectes de planificació de cultius.

En aquest sentit, veiem com les pràctiques de compromís no depenen de la mida del grup, sinó que en molts casos tenen més a veure amb les persones que hi estan implicades. En un mateix grup de consum poden conviure perfils molt implicats i d'altres que ho estan molt menys.

Pel que fa a les visites a finca o altres activitats conjuntes entre consum i producció, podem dir que aquests tipus de pràctiques també les trobem en cooperatives de consum grans.

Sí que hem fet visites a finca, sí que vam fer un any un tast de temporada, vam gravar vídeos a les finques per promocionar... els que es van muntar van ser els vídeos d'hivern, tenim un vídeo de la col, de la col-i-flor, de la remolatxa [riure]... Vam fer els tastos i van venir els pagesos, que explicaven una mica el cicle del cultiu i, a més a més, un nutricionista explicava les propietats, i ens ho menjàvem. (GD01).

Per tant, no és una característica única de grups de consum petits. De fet, podem dir que, en el cas dels grups de consum més grans a Catalunya, aquest és un element present en tots ells. Pel que fa als grups de mida més reduïda, com hem vist, podem trobar grups molt actius a l'hora de participar en aquestes activitats, mentre que n'hi ha que no tenen aquesta dinàmica o interès per anar més enllà d'un coneixement més superficial.

A part d'aquestes pràctiques o activitats més esporàdiques, un altre element a tenir en compte és la relació

quotidiana entre consum i producció. En aquest sentit, trobem algunes diferències pel que fa a les persones responsables de la relació del dia a dia amb una determinada productora. En el cas de cooperatives petites acostuma a ser el responsable d'un determinat producte qui manté una relació quotidiana amb la seva productora. La persona responsable d'un producte acostuma a formar part d'una comissió encarregada de les compres. En cooperatives amb persones remunerades, acostuma a ser una de les persones professionalitzades la que té relació amb totes les productores.

En general, en els dos casos s'estableix una relació més intensa entre aquestes persones, fet que ajuda al coneixement mutu i que hi hagi algú que faci de connexió o mediació entre les consumidores i aquella productora.

Cal tenir en compte que en molts grups petits hi ha alta rotació de responsables de producte i això pot tenir un efecte en l'establiment de vincles més propers.

Des del punt de vista de les productores, tenir un referent amb qui parlar, saber que hi ha algú que respon... (E04)

Per part de la producció es destaca sovint que la relació amb cooperatives de consum amb persones remunerades acostuma a ser més senzilla i ràpida, fet que deriva en una relació més fluida, com ens explica una treballadora d'un grup de consum relativament gran.

No tenim problemes en el tema dels pagaments, (...) no tenim problemes amb el tema de les comandes, perquè quan ells vénen nosaltres som aquí, nosaltres rebem aquelles comandes, si hem de rebre una comanda dilluns abans de les deu del matí els atenem en aquella hora. Perquè jo dedico quaranta hores a fer aquesta feina, i per tant ja no depèn de si jo puc o no puc, com pot passar amb un grup autogestionat. (...) Hi van i no hi ha ningú esperant la comanda, o no envien la comanda a l'hora i... són coses que els passa amb altres grups.(E06)

Es dona importància a fer que quotidianament la cura sigui present també en el desenvolupament de les tasques, ja que les petites coses del dia a dia, que sembla que no tenen importància, lubriquen la relació i ajuden a tenir-ne cura.

I més tenint en compte que els petits productors acostumen a ser productors i gestors i comptables i de tot, que ells mateixos s'ho fan tot, perquè no tenen un benefici com per pagar algú que els rebí les comandes. Llavors, clar, qualsevol cosa que nosaltres diem "Bé, no li he enviat a les deu, li envio a les dotze", per ells és un problema. I llavors, pel que nosaltres sabem, els productors tenen una bona relació amb nosaltres.(E06)

En aquest tipus de cooperatives es destaca que és molt important el paper de les persones remunerades per explicar la realitat de la producció i fer arribar els comentaris, suggeriments i propostes de les consumidores a les experiències productives. També cal destacar el fet que aquesta relativa concentració de la informació pot esdevenir un problema, ja que la persona pot acumular aquesta informació sense distribuir-la de manera fluida i equitativa. Tal com ens explica una treballadora d'un grup de consum, és necessari que hi hagi bona comunicació i una voluntat clara de transparència.

Jo crec que això està en la bona fe dels companys que tens a la junta. Que tots han sigut molt oberts en aquest sentit. Han confiat molt sempre en la informació que jo els he aportat del meu dia a dia, i a les juntes bolcar tota aquella informació que jo he posat sobre la taula, i entre tots l'hem debatut. Per tant jo crec que és la bona fe que han tingut ells de confiar molt en tot el que està passant allà i anar treballant aquesta informació que els va arribant. Evidentment, jo he hagut de ser sempre molt transparent amb això. Tot el que m'arriba, cap a la taula de la junta. (E04)

En aquests casos es destaca que les persones remunerades han de tenir una actitud proactiva i transmetre el màxim d'informació a les consumidores, que també han de tenir una actitud activa i de demanda d'informació.

La relació directa, ja sigui la comunicació i gestió quotidiana o el desenvolupament d'activitats conjuntes entre producció i consum, suposa tot un seguit de tasques que, com hem anat veient, impliquen una dedicació de feina i temps. Tot i això, moltes cooperatives de mida petita són capaces de gestionar-ho de manera satisfactòria.

Si analitzem el volum de gestió que suposa la relació directa en funció de la mida, veiem que, en els casos de cooperatives de mida més gran, la majoria d'elles amb persones remunerades, consideren que el fet de tenir algú que s'encarrega de certes tasques de gestió o de muntar les cistelles suposa alliberar les consumidores organitzades de certes tasques, cosa que els obre la possibilitat de participar en activitats de relació directa o d'altres tipus.

Però sí que permet participar en coses més elaborades, no tant en el dia a dia. El dia a dia està solventat i garantit, i llavors permet: "Jo què tinc ganes, d'estar a l'hort? Doncs estic a l'hort"; "Em sento en la criança? Doncs estic a la criança"; "Vull anar a la comissió de compres perquè vull entrar en detall?". (E04)

Des del punt de vista de la producció, cal tenir en compte que, com ja hem vist, moltes productores consideren que el volum de gestió en relació amb el volum de compra que reben per part de les cooperatives de consum és molt alt. Això fa que moltes d'elles necessitin relacionar-se amb molts grups de consum organitzats, fet que suposa una elevada feina de gestió, una logística complicada i poc eficient o haver de buscar altres vies de comercialització.

En aquest sentit, algunes participants destaquen que si els grups de consum tinguessin una mida més gran o es desenvolupessin formes de comercialització a una escala més gran, milloraria la sostenibilitat, se simplificaria la gestió i la logística.

Penso que és una mida que permet això: permet que tinguem uns proveïdors amb els quals ens puguem comprometre. Per exemple, ara mateix, amb el [productor]... Abans feia cistelles, ara no en fa. Ara treballa només amb nosaltres i amb una altra cooperativa, no? Doncs això permet que jo li pugui dir: endavant, no et preocupis que jo et seguiré demanant producte. Que tinguem la seguretat d'una continuïtat amb els proveïdors; com de si hi ha unes famílies que hi ha unes baixes, això no faci que el projecte no tiri endavant; (E06)

Algunes productores consideren que el fet d'alliberar hores de gestió podria facilitar la participació en la relació directa de les productores, ja que no s'haurien de relacionar amb tants grups de consum i tindrien més temps per treballar la relació, els compromisos i la coresponsabilització.

D'altra banda, també es valora que augmentar l'eficiència en aquests aspectes podria millorar la viabilitat

econòmica dels projectes productius, ja que amb el mateix esforç podrien comercialitzar més volum. Cal tenir en compte que molts projectes productius s'encarreguen ells mateixos del transport, ja que els surt més a compte que contractar un servei extern, i que moltes vegades internalitzen els costos o no els acaben de repercutir totalment en els preus per tal de no encarir el producte, assumint-ne una part del cost.

També es considera, tant des d'algunes consumidores com d'algunes productores, que el fet d'augmentar la mida dels grups de consum i establir mecanismes per facilitar la incorporació de persones que actualment no en formen part, seria una bona manera per augmentar les possibilitats de comercialització.

En la pràctica, els grups de consum agroecològic grans augmenten el volum de compra i la varietat de producte de manera significativa. Tot i això, es detecta un element molt rellevant, que també es dona en alguns grups de mida més reduïda: la provisió d'un determinat producte per part de diversos projectes productius. Alguns grups ho tenen present i ho eviten.

Però sí que és veritat. El primer any que vam fer els números per arribar a aquesta reunió (amb les productores)... A més això, a [la cooperativa de consum], de tot el que venem la part de verdura és molt petita. Per mi va ser com una decepció. Posar-hi números a tot això. És petita i si ho reparteixes entre cinc. Veníem del discurs dels productors locals, la proximitat, les varietats locals... i quan li poses números... Si han de viure de nosaltres... (GD01)

Veus, això és una cosa que cuidem, no duplicar. La nostra filosofia és que nosaltres tenim estoc però no som un súper. Que tinguem estoc no vol dir que "ai mira, doncs a mi m'agrada, o a aquests socis els agrada més la melmelada de marca manganito". Doncs no; la melmelada a qui li comprem? A aquest, doncs a aquest. Els ous a aquest... Això sí que intentem no duplicar. (E08)

Aquesta dinàmica de repartiment del consum suposa una repercussió a més d'un projecte productiu, tot contribuint a la viabilitat econòmica de diferents productores. Per contra, això fa que cada un dels projectes productius comercialitzi relativament poca quantitat en aquests grups, és a dir, tot i que hi ha un augment general en el volum de compra, l'efecte per a cada projecte productiu és relativament petit i se segueixen mantenint certes ineficiències de gestió i logístiques. Aquest fet fa que la viabilitat d'aquests projectes productius no es vegi tan reforçada com si es concentrés el consum en algun d'ells.

El fet que un grup tingui moltes productores per a cada producte pot suposar un fraccionament o debilitament de les relacions directes i dificultar el desenvolupament de la coresponsabilització entre el consum i cada una de les productores.

5.2 Mecanismes d'escalabilitat

Replicació i articulació dels grups de consum

A Catalunya, la perspectiva predominant sobre l'escalabilitat i l'extensió dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics s'ha fonamentat, com hem vist, en l'augment del nombre de grups de consum organitzats de mida relativament petita, mitjançant la seva replicació.

El naixement de nous grups de consum s'ha produït fonamentalment de dues maneres. Alguns, vinculant-se a una mateixa entitat de referència, com podria ser el cas paradigmàtic de Germinal. D'altres, ajudats per altres col·lectius, ja sigui per proximitat o per donar sortida a les seves llistes d'espera, però sense mantenir-hi, després, cap vinculació formal o organitzativa.

[el grup de consum] té dues filles (...) que van sortir de la llista d'espera. Sempre s'ha tendit a això, de dir "quan hi hagi un gruix prou important de gent en llista d'espera, es fa acompanyament amb aquestes persones perquè facin el seu propi projecte. Hem optat per aquest model, no créixer com a cooperativa sinó fer créixer el model facilitant la creació d'altres experiències. (E08)

Aquesta estratègia de replicació, en general, es vincula de forma recurrent a una estratègia d'articulació, és a dir, es relaciona amb la idea que aquests petits grups de consum s'enxarxarien i progressivament establirien dinàmiques d'intercooperació, tot estenent l'agroecologia i els sistemes d'aprovisionament a més persones, territoris i àmbits de la societat.

Han existit diverses experiències en aquesta direcció. Per exemple, s'han creat espais de trobada i debat on han participat les diferents cooperatives de consum en l'àmbit català, com pot ser la Repera. També s'han creat espais d'articulació més formalitzada i amb la vocació de ser referència de coordinació i articulació entre els grups de consum organitzat, com ha estat Ecoconsum. D'altra banda, cada vegada més, hi ha hagut una tendència a la descentralització i han sorgit moltes iniciatives i experiències de caire més local, en què les cooperatives de consum es troben i realitzen certes activitats conjuntes.

A més d'aquests espais de trobada, els grups de consum i persones que hi participen han tingut un paper rellevant en activitats d'incidència política, com podrien ser diferents campanyes a favor de la sobirania alimentària com la lluita contra els transgènics, contra el TTIP/TISA/CETA, etc., o en la participació d'espais creats al voltant de les polítiques públiques.

De tots aquests espais de trobada, de col·laboració i d'organització entre diferents grups de consum, ja sigui a escala molt local, per exemple de barri, o a una escala més gran, tot agrupant grups de consum de diferents municipis i comarques, n'han sorgint experiències diverses. Per exemple, algun cas de coordinació consisteix a compartir recursos, com poden ser els locals. En altres ocasions, es produeix intercanvi de criteris de compra i d'informació sobre projectes productius. A més, hi ha algunes experiències de compres conjuntes, tot i que no són gaire generalitzades.

Clar, nosaltres ara no els podem comprar tota la producció però sí que s'ha mantingut i es fa la compra conjunta les quatre cooperatives del barri. (...) Vull dir que ja hi ha alguna experiència de compres conjuntes. Sobretot perquè en moments determinats –a part que et pugui interessar pel preu i aquestes històries, o per facilitar, perquè pots accedir a coses, com per exemple la quinoa, més a granel i no en paquets tan petits–; doncs també perquè pots tenir l'oportunitat de donar recolzament a determinats projectes. Si vinc jo i et compro quatre garrafes no et trauré de cap apuro, però si venim quatre cooperatives, que vol dir 100 famílies, que et compren l'oli que consumeixen durant tot l'any, doncs potser sí!(E08)

També es fan activitats entre diferents grups de consum d'un barri o territori, com, per exemple, xerrades, jornades o mercats d'intercanvi. A més, durant els darrers anys, s'han compartit moltes reflexions i pràctiques concretes per fer funcionar els grups de consum de manera sostenible i s'ha fet una tasca conjunta de divulgació de l'agroecologia i la sobirania alimentària.

Tot i aquesta forta activitat, és molt freqüent trobar persones que participen en el cooperativisme agroecològic que destaquen les dificultats i limitacions de l'articulació entre els grups de consum. En aquest sentit, es detecta que, en general, és difícil anar més enllà en les dinàmiques d'articulació i que aquestes perdurin en el temps.

Perquè no s'ha volgut coordinar, bueno, en general tothom vol coordinar-se però després no hi posen els mitjans. Llavors això, encara que idealment sigui que ens coordinàrem, però és que no tenim prou gent. Llavors, doncs ens realitat és que no vols. (E12)

El dia a dia de la gestió dels grups de consum dificulta molt poder participar en espais d'articulació col·lectiva. En aquest sentit, molt majoritàriament es prioritza el treball intern del propi grup de consum abans que l'articulació cap a l'exterior. Cal destacar que aquesta problemàtica també es produeix en grups de consum relativament grans, els quals tenen dificultats per promoure o participar en espais d'articulació més amplis, tot i que alguns d'ells hi participen activament.

Va arribar un moment que ens vam desvincular, de seguir-lo, perquè no teníem prou energia, si posàvem energies en això... I va coincidir en el moment que es va plantejar fer-ho a escala de barri. (E08)

En alguns casos, trobem reticències tant a articular-se com a crear models d'una mida més gran o que suposin una certa intermediació. Es considera que això pot portar a dinàmiques de delegació, de pèrdua de participació real en aquests espais o de desviació respecte dels principis agroecològics i transformadors.

Per això tinc els meus dubtes amb coses com centrals de compres, etc., perquè em sonen a això, a acabar reproduint el model... (...) El capitalisme ecològic, no? Reprodueixo el mateix model canviant el tipus de producte, no? (...) La manera de combatre-ho? Establint aquesta relació, aquest compromís amb els productors. (...) Segurament és possible, jo no dic que no sigui possible, però la facilitat de desviar-se de l'origen és molt més gran, veig jo. Que s'han d'intentar coses? És clar que sí. Que estem facilitant una porta al capitalisme verd? Probablement. Però no podem deixar de fer-ho. És que si no ho estéssim fent articulant aquest tipus d'històries... no tenim més remei que fer-ho. Mirar, i el que vagi sortint ja anirem veient com ho afrontem. (E08)

Perquè hi havia un rebuig a crear estructures, no? És el que penso. És que jo crec que hi havia una idea que no hem sabut al principi ni donar-li la importància que tenia i després no hem sabut contrarestar-la. (E12)

També hi ha tensió entre formalitat i informalitat, tant a nivell de formes jurídiques, com de forma de treballar i d'organitzar-se. És freqüent que en espais d'articulació sorgeixin divergències, especialment quant als criteris i a la forma d'organitzar-se. Moltes vegades apareixen dificultats en la presa de decisions, vinculades a certes qüestions ideològiques o a aspectes identitaris entre grups de consum.

Coincidíamos en los días de recogida y teníamos que tender a unirnos. La tendencia natural era unirnos. Pero unirnos perdiendo nuestra idiosincrasia y vinculándonos con la suya, que también era una estructura (...) bases de datos, pagos, números de cuenta. Ellos no se ven cuando hacen las cestas, tienen mucho más plazo para recogerlas. Hay menos relación entre ellas. Eran cosas todo que nosotros no... (...) Yo creo que lo que hay más que nada son muchas diferencias de funcionamiento, de si son cestas cerradas, de la cantidad de proveedores que hay, la burocracia... esa es una diferencia pero también hay una diferencia sociopolítica cultural. Que nosotros no somos ricos pero somos muy de trato tu a tu. (...) Hay cosas que van a ser complicadas que confluyan pero en este proceso a saber qué puede pasar. (E13)

A l'hora d'organitzar-se, també hi ha una certa falta d'experiència en la gestió col·lectiva d'articulacions de segon grau. Hi ha moltes dificultats pràctiques, de tipus logístic, com, per exemple, que no coincideixin horaris d'obertura i encapsament, d'excessiva distància entre locals, diferents proveïdores, etc.

Con esta otra gente, tampoco compartíamos productor. El proveedor principal de ellos no era el nuestro. Con lo cual, un poco, el armonizarlo todo pasaba por que nosotros dejáramos a nuestro proveedor... (E13)

Aquests fets fan que a la pràctica hagi costat molt establir dinàmiques de cooperació. En moltes ocasions, els grups de consum han solucionat aquestes dificultats, tensions o divergències, abandonant aquests espais i seguint amb la seva pràctica habitual, ja que, en general, no senten que necessitin cap articulació de segon grau pel seu funcionament. Sovint es valora que l'articulació no els soluciona problemes reals del dia a dia o que suposa molts esforços pel retorn que suposa.

Quant a la professionalització d'alguna de les tasques pròpies de l'articulació, com pot ser, per exemple, remunerar la dinamització de la xarxa i/o treballar per gestionar compres conjuntes o el transport, no ha estat un recurs freqüent o, quan s'ha plantejat, ha estat un dels punts de tensió que ha dificultat el procés.

Jo crec que quan una cosa arriba a una dimensió com la [organització de segon grau] sí que es fa inevitable que no tot vingui del voluntariat i que hi hagi d'haver gent alliberada que es dediqui a determinat tipus de coses. Tot era massa... perds l'energia... avui, val, el mes següent; les persones que es troben el mes següent no són les mateixes que van venir. .. És inengegable això sense tenir un nucli de persones que poden tirar endavant els diferents... I clar això des del voluntariat... quan ja estem parlant d'estructures d'aquesta dimensió... (E08)

Articulació dels projectes productius

Més enllà de la mida dels projectes i de l'estratègia de replicació i articulació dels grups de consum agroecològic, a Catalunya s'han desenvolupat i s'estan plantejant altres estratègies o mecanismes d'escalabilitat significatius. Un d'aquests mecanismes és l'articulació entre projectes productius, que treballen cooperativament per afrontar les seves principals dificultats i per estendre l'agroecologia.

Les agrupacions de projectes productius agroecològics habitualment apleguen o han aplegat de l'ordre de 5 a 20 experiències productives. Podem trobar agrupacions de caire més informal, algunes de les quals han tingut dificultats per perdurar en el temps o tenen una activitat conjunta relativament reduïda i en altres casos hi ha hagut agrupacions amb una organització més estable i sistemàtica, que han perdurat més i que han aprofundit en les pràctiques d'intercooperació.

A Catalunya, les dinàmiques d'intercooperació entre projectes productius han permès abordar diferents elements. D'una banda, un aspecte molt rellevant ha estat el fet de compartir coneixements i recursos. En moments en què la producció ecològica era molt incipient i no hi havia tants recursos a nivell formatiu o d'assessorament en aquest àmbit, les dinàmiques de compartir experiències pràctiques entre productores han estat fonamentals pel desenvolupament i la sostenibilitat d'aquests projectes.

Potser una de les coses que més m'apassiona de la producció i consum agroecològic és la part de la col·laboració entre pagesos i pageses, no? Perquè també tinc aquesta tendència com als reptes difícils, llavors jo crec que allà és com, "ahhhh" això costa pues vinga, no? A mí, on més he après, jo crec, de la meua visió que tinc de l'agricultura, de tot, tant en el món agrícola com en general, on més he après jo ha sigut de la (xarxa de productores), o sigui, he après tant, tant, tant, però tant, de lo més productiu a lo més subtil cultural, he après molt. (E09)

Cal tenir en compte que molts projectes neixen de persones i col·lectius que no provenen de l'àmbit agrari, fet que implica una falta de recursos, ja siguin materials o de coneixement, que moltes vegades s'han suplert amb aquest suport mutu entre projectes.

D'altra banda, un element clau són les dinàmiques d'intercanvi de producte entre projectes productius d'una mateixa xarxa. Moltes productores tenen necessitat de complementar la seva oferta de producte i la seva producció pròpia. Cal tenir en compte que hi ha productes que no es produeixen en un determinat territori, o que les temporades en algunes zones arriben abans o s'allarguen més, que poden haver-hi pics de demanda o desviacions en les previsions. Tot això fa que l'intercanvi de producte entre projectes sigui molt necessari i una qüestió pràctica fonamental del dia a dia. Paral·lelament, en alguns casos, existeix una coordinació pel transport de producte entre finques, que té l'objectiu de facilitar i fer viable l'intercanvi de producte.

vam crear un transport, perquè des de molt al principi el transport no el feien els pagesos, sinó que contractàvem algú. Va arribar a un punt que fins i tot era en camió, cabien varis palets, des de l'Empordà fins al Vallés fins a Tarragona, fòtiem una línia amunt i avall, però llavors els productors més petits que feien cistelles i només compraven un parell de caixes de fruita els hi sortia caríssim. A nosaltres ens va permetre fer el creixement de les 4 caixes de fruita però clar com que teníem el transport i altres coses col·lectivitzades, anàvem demanant més i més i clar allò anava omplint, i clar ens tocava pagar molt més transport que als altres però ens sortia molt a compte.(E12)

Relacionat amb això, les xarxes de productores també han fet un treball d'establir criteris de producció i han hagut d'acordar preus justos. En algun cas, com el de la Xarxeta, hi ha hagut un esforç per desenvolupar sistemes de garantia participatius, amb criteris agroecològics i que vagin més enllà de la certificació del CCPAE.

A banda de l'intercanvi de producte, altres xarxes de productores han fet un pas més en establir algun mecanisme de comercialització i/o de divulgació conjuntes de la xarxa i dels projectes que en formen part. Per exemple, trobem casos en què es comparteix una parada de mercat o d'altres en què diversos projectes productius s'agrupen per servir producte, ja sigui a grups de consum o fent cistelles a domicili.

Si resseguim aquestes articulacions podem veure com sovint tenen problemes similars als que vèiem entre grups de consum. El temps i l'elevat volum de gestió d'aquestes articulacions suposa un limitant molt gran.

Jo anava a totes les assemblees [d'una xarxa de productores], que eren mil hores, perquè això d'una assemblea amb pagesos d'una hora em sembla increïble, nosaltres les assemblees eren tres hores per decidir 4 temes i acabar a les 2 de la matinada... (GD01)

En aquest sentit, l'elevat volum de feina de les persones productores els impedeix poder participar en espais d'articulació més amplis. El fet de trobar-se entre productores suposa una feina afegida molt important, que a més es veu incrementada si les distàncies geogràfiques són molt grans entre productores. Per intentar pal·liar aquest fet, s'intenten crear xarxes o nuclis en zones del territori al màxim de properes

possibles.

S'està intentant crear una central de compres i tal, és el tema de la implicació organitzativa i temporal, no? Clar, joestic a quaranta minuts, però tu si volguessis participar, una hora i mitja per baixar a Barcelona. Tot es centralitza, la centralització seria un limitant. Com sortim d'aquesta centralitat? Com facilitem...eee...l'autogestió i l'accés a la presa de decisions...mmm... des de el medi més rural o més periurbà? (E01)

D'altra banda, hi ha dificultats a l'hora de treballar per establir criteris comuns i a l'hora de considerar la qüestió de la certificació. Aquest fet en alguns casos és molt rellevant, ja que els projectes productius s'intercanvien el producte, considerant-lo quasi com si fos propi, i, per tant, necessiten garanties que s'han produït sota uns criteris determinats.

Un altre element que acostuma a ser present en els inicis d'algunes articulacions de productores és la dificultat a l'hora de definir ben bé quines són les necessitats compartides o quines coses concretes es volen resoldre de manera col·lectiva. És relativament freqüent que articulacions de productores es dissolguin perquè no s'acaba veient-ne el sentit, no s'acaben concretant accions pràctiques concretes o establint un pla de treball. En aquest sentit, algunes productores recalquen que aquestes articulacions han de resoldre necessitats concretes.

Però, no sé, és un tema, veig com que l'articulació de la pagesia és molt complicada. Una cosa que he vist una mica la llum últimament, arrel també de parlar del tema aquell del vincle entre economia social i solidària i l'agroecologia i tal, és que si aquesta articulació de la pagesia es dona a través d'estructures econòmiques, sembla que tinguin més probabilitats d'èxit perquè sembla que tenim com més urgència per decidir les coses, no més urgència, però, tenim, quan ens toca el tema econòmic, de la supervivència i estàs fent hores de feina, pues, d'alguna manera ets una mica més eficient, més pràctica, i jo crec que superes algunes diferències. Llavors no sé, potser en comptes de fer assemblees i de parlar i parlar de com ens volem coordinar, potser fer algun projecte econòmic col·lectiu. (E09)

Aquests elements també es vinculen sovint a que hi ha algunes dificultats a l'hora de fer funcionar i gestionar estructures de segon grau, les quals acostumen a tenir certa complexitat. Costa adoptar dinàmiques assembleàries, establir plans de treball conjunt, gestionar les diferències, els conflictes i els interessos diversos dins de les xarxes. D'altra banda, hi ha hagut bastanta desconexió amb altres sectors de l'economia social i solidària, els quals podrien aportar l'experiència en aquests àmbits.

Finalment, un dels elements més importants per a l'articulació dels projectes productius ha estat i és la qüestió logística, de transport i de gestió del producte, així com les dificultats a l'hora de poder comercialitzar de manera suficient. Com hem vist, hi ha xarxes de productores que intenten abordar aquests aspectes. Tot i això, el fet que es mogui poc volum acostuma a ser un impediment, ja que suposa molt més esforç de gestió i un cost econòmic relativament molt elevat.

La meitat dels productors van dir que no els hi valia la pena, perquè total, per quatre fruites, invertir temps de reunions, que ara havies de fer una comissió, i per tot, pel temps, pels diners... (E12)

En casos en què s'ha plantejat la comercialització o distribució conjunta a grups de consum agroecològic també es troben algunes dificultats específiques. Cada experiència productiva serveix a uns determinats grups de consum, que habitualment no coincideixen amb aquells que proveeixen les altres productores amb

les quals està enxarxada, cosa que complica molt la logística. A aquest fet, cal afegir-hi que cada grup de consum té les seves particularitats, com la forma d'entrega de les comandes o la forma de fer-les, horaris i dies d'obertura, etc. Per la banda de la producció, trobem algunes reticències de les productores a delegar el transport en algú extern, ja que volen garanties que el producte es transporta de manera correcta. Tots aquests elements fan que la distribució i el transport conjunt del producte sigui molt complicat i sovint no s'acabi produint.

Per tant, aquest elements d'economia d'escala, derivats de moure poc volum de producte, juntament amb les dificultats en la comercialització afecten clarament els processos d'articulació. A vegades, l'esforç de crear la xarxa i gestionar-la acaba sent molt superior als resultats obtinguts, fet que dificulta anar més enllà en les pràctiques de cooperació. A més, cal afegir que, fins que les xarxes no poden establir mecanismes pràctics i viables de resolució de necessitats, s'han d'invertir molts esforços que causen desmotivació en els projectes productius i que poden acabar provocant la dissolució de la xarxa.

Distribució i intermediació

La qüestió de la comercialització i els aspectes vinculats a la gestió i a la logística són elements molt rellevants que apareixen recurrentment en els debats actuals del cooperativisme agroecològic, especialment per part de les persones productores. Sovint es relacionen aquests elements amb la distribució, la intermediació o amb la creació de certs dispositius com, per exemple, les centrals de compres.

La intermediació, com hem vist, sempre ha estat un tema central dins del moviment agroecològic, en el sentit que sempre s'ha evitat la presència d'intermediaris i s'ha intentat fomentar la relació directa entre el consum i la producció. La intermediació i la distribució en general sempre ha estat considerada com quelcom poc desitjable o que perverteix els sistemes cooperatius agroecològics. En moltes ocasions es creu que aquesta pot deteriorar la relació directa, encarir els productes, fer que els preus no siguin justos i dificultar que els petits projectes productius es puguin desenvolupar si queden cooptats pels intermediaris o queden exclosos dels canals de comercialització.

Més enllà de la importància de la no-intermediació en el discurs agroecològic, cal veure quin paper està tenint la distribució en els sistemes cooperatius d'aprovisionament de productes ecològics en l'actualitat. Una realitat bastant generalitzada és que moltes de les cooperatives de consum que disposen, per exemple, de productes elaborats o secs, opten per l'ús de distribuïdores per proveir-se'n. Aquestes empreses, que sovint no s'han considerat agroecològiques, els faciliten la gestió de compra d'aquest tipus de productes i a més els ofereixen una gran varietat.

També s'acostuma a optar per aquesta via d'aprovisionament amb productes que són més específics, menys freqüents o de consum esporàdic, pels quals costa de trobar productors de proximitat i agroecològics. Per tant, podem dir que, més enllà del discurs, sí que hi ha pràctiques en el consum organitzat que tenen a veure amb la distribució.

Tot i això, moltes cooperatives fan molts esforços per contactar directament amb les productores i establir una relació directa amb totes elles. Aquest fet pot tenir una contrapartida, que és més feina de gestió i una reducció de la varietat de productes que ofereix la cooperativa de consum.

És el fet de... mmm... créixer o no créixer en funció de la feina que pots o no pots assumir. Ara ens trobem que potser ens interessaria agafar nous productes, però, clar, ja tenim una feinada amb el que comprem actualment i, clar, això també és una altre conflicte amb el que ens trobem, no? Si agafem més nous productes o si no. (GD01)

El fet que moltes cooperatives no ofereixin gaires productes sovint obre suspicàcies i preguntes en relació amb el lloc on es compren els productes que no s'ofereixen a la cooperativa i quin percentatge de la compra quotidiana d'aliments es fa a la cooperativa.

També està molt mal vist anar al mercadona i molta gent que és superpurista, jo l'he vist entrant al mercadona. (...) S'hauria de fer una anàlisi de la gent superactivista que va al super i què és lo que compra i què és lo que menja. Aquí passa algo! (E05)

Per la banda de la producció, també es produeix una situació similar, ja que moltes productores agroecològiques opten per complementar la seva oferta amb productes provinents de distribuïdors o altres canals que sovint no es consideren agroecològics. Ho fan per la facilitat de gestió que els suposa o perquè no tenen xarxes establertes amb altres productores que puguin cobrir aquesta necessitat. També és habitual que moltes productores, per manca de canals de comercialització, vinguin els excedents per aquest tipus de canals.

Poder prioritzar la producció pròpia, poder prioritzar pactes, inclús, pactes de planificació amb altres pagesos, (...) qu si et falten, jo què sé, 50 quilos d'algo...perquè és molt difícil, o sigui, quan tens produccions d'una o dos hectàrees, saber acurar els deu quilos amunt, deu quilo avall, i poder-ho preveure a dos, tres, quatre o cinc setmanes vista... Potser és un problema de professionalitat, potser pot ser que n'estiguem aprenent, però jo el què veig és que és difícil des de la producció. Llavors tens una (distribuïdora) que et pot salvar tot això. (...) O sigui, em sembla que s'ha creat un imaginari que no es correspon a la realitat. Perquè hi ha molts pagesos petits i amb molt bona voluntat, que s'hi deixen la pell i venen a (una distribuïdora) i menys mal que existeix, i hi ha moltes coopes i productors comprant a (dues distribuïdors) i menysmal que existeixen perquè el més de Gener i Febrer el salven.(E03)

Existeixen necessitats dels sistemes cooperatius agroecològics que són, en moltes ocasions, cobertes per estructures i empreses que a priori no es consideren del moviment agroecològic, però que tenen un paper rellevant en possibilitar l'existència de moltes de les experiències que hi participen. Tot i això, hi ha moltes veus dins de la producció que mantenen una relació crítica amb aquestes distribuïdors, a les quals reclamen seguir uns criteris.

Si a nosaltres se'ns exigeix i volem oferir una sèrie de caràcters que acompanyin el nostre producte, també se'ls ha d'exigir a la distribució. Això pot generar un conflicte d'interessos difícil de resoldre, sobretot per diferències que poden semblar petites, però que després són grans. Poden dificultar l'avenç. (E01)

Jo estic d'acord en que [una distribuïdora] té molt producte que seria molt discutible de com ha estat produït, o com s'ha comercialitzat, etc. Però també hi ha molt altre producte que no. Jo sí que crec que aquest criteri s'incorpora dins del [projecte productiu]. O sigui, no es compra qualsevol producte [a la distribuïdora]. (E03)

Per tant, hi ha algunes necessitats que no es resolen des del cooperativisme agroecològic, o només de manera parcial. Una productora alerta que aquests espais poden acabar sent ocupats per empreses no agroecològiques.

Si no s'impulsen formes imaginatives des del moviment agroecològic, una mica, de pujar l'escala, aquesta escala l'ocuparan altres sectors. Perquè...perquè hi ha un potencial, no? Jo crec, la meua opinió, és que el moviment agroecològic hauria de fer un esforç per crear estructures que permetessin pujar l'escala. (E03)

Aquests aspectes no són nous, però podem constatar que hi ha hagut reticències a l'hora de considerar la creació de canals conjunts, de crear dispositius per concentrar producte, o de tirar endavant distribuïdores o mecanismes d'intermediació que segueixin principis agroecològics i de l'economia social i solidària.

Tot i aquestes reticències, a Catalunya sí que han existit i existeixen experiències d'articulació que van dirigides a intentar abordar aquestes necessitats i veus que distingeixen entre tipus d'intermediaris.

El tema d'intermediari, cal sapiguer qualificar-los. Hi ha intermediaris que són especulatiu, falacis, lo que vulguis, i hi ha intermediaris que són facilitadors. El tema és saber qui està al teu costat o no, sempre que estigui d'acord amb tot el procés. (E05)

Com hem vist, des de l'articulació de grups de consum i des de les xarxes de productores hi ha hagut experiències en aquest sentit, per exemple, amb la realització de compres conjuntes, la creació de xarxes de transport i intercanvi de productes, la participació en mecanismes de comercialització conjunta, etc.

A part d'aquestes experiències, també n'hi ha hagut d'altres de bastant desenvolupades, centrades específicament en la distribució. Aquests projectes han intentat resoldre els reptes d'oferir varietat de producte agroecològic, augmentar els volums de venda, establir canals senzills de comercialització i distribució, millorar la gestió i l'eficiència en logística i transport i fer-ho de manera cooperativa.

En aquest sentit, trobaríem entitats que fan tasques de distribució amb la fórmula jurídica de cooperativa com, per exemple, Món Verd, Frescoop, Biocoop o Hortec i altres entitats vinculades al comerç just internacional, com pot ser Alternativa Tres. També trobem algun cas d'entitats de segon grau formades per grups de consum, productores i altres entitats relacionades amb l'economia social i solidària, com la cooperativa Quèviure.

Com hem dit, la intermediació és un element controvertit dins del cooperativisme agroecològic i, per tant, la qüestió de què és i què no és agroecològic, és encara més present en aquest àmbit. El fet, per exemple, de fer tasques d'intermediació o tenir una mida relativament gran ha estat un element suficient perquè moltes iniciatives no s'hagin considerat agroecològiques o transformadores.

Transformació i articulació amb altres agents

Un altra dimensió que també s'està explorant per part d'alguns agents del moviment agroecològic és la transformació de canals convencionals de comercialització o de consum a sistemes d'aprovisionament cooperatius i agroecològics. Existeix una gran part del consum que es considera susceptible de fer una transició cap a un model agroecològic i capaç d'impulsar el cooperativisme agroecològic, augmentant-ne l'escala significativament i, en alguns casos, fent-lo més universalitzable, en el sentit que arribi a sectors diversos de la població.

D'una banda, un dels camps en què es treballa més intensament és el camp dels menjadors escolars ecològics, on s'han realitzat algunes experiències i proves pilot que impliquen agents diverses, com productores, AMPAs, associacions o administracions locals.

El projecte sorgeix amb la iniciativa des de l'associació menjadors escolars ecològics, que l'objectiu nostre era de donar suport i assessorament a aquelles AMPAs o entitats gestores que volien fer canvi de model de passar de convencional a menjar ecològic. Vam veure que una de les dificultats, entre tantes, era trobar o que es poguessin abastir de manera fàcil d'aliments, en aquest cas de verdures (...). Per altra banda, també ens preocupava que els pagesos que estan produint en ecològic al Maresme no trobaven un lloc on garantir la venda de les seves collites. Això que sembla tan fàcil, doncs vam començar a donar-li voltes. (E07)

Aquestes experiències evidencien que, perquè els projectes siguin viables a nivell econòmic i logístic, cal que en un territori hi hagi un cert volum de demanda.

tenint en compte el volum, pretendre que 14 finques s'impliquessin...no calia. Perquè al final estaves demanant un enciam a aquest i un aquest, per fer 10 enciams. Aquí és quan es va fer aquest procés per redefinir els criteris, (E07)

Les experiències d'articulació col·lectiva per a la comercialització i el consum passen per uns primers moments d'incertesa i de dificultats i impliquen una certa inversió que tot sovint no té un retorn immediat i que suposa una aposta pels projectes dels quals volen formar part.

vam dir, no sabem si en treurem res, però invertim. Invertim temps per veure si ens surt. Sabíem que aquest curs seria complicat, si ho mirem a nivell econòmic i de resultats, però d'alguna manera havíem de començar. (E07)

D'altra banda, un altre tema significatiu que és sobre la taula del cooperativisme agroecològic és quin paper pot jugar l'administració pública en la sostenibilitat, l'extensió i l'escalabilitat dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics. Les opinions són diverses. Des d'alguns sectors del cooperativisme agroecològic es considera que un tema estratègic a treballar és la compra pública i les clàusules socials per la contractació de serveis, en aquest cas vinculats a aspectes alimentaris i de producció agrària, ja que sovint no són un facilitador, sinó al contrari.

Era el tema compra pública. Era per homologar aquelles empreses que poden donar servei de menjador a les escoles. Per una part està bé, per evitar intrusismes, però quan veus el contingut de l'acord marc et preocupes perquè beneficia a les grans empreses. Això ens va suposar un bloqueig. El nostre projecte està intentant suportar a petites empreses, cooperatives,...per un nou model de menjador, però l'administració està impulsant en direcció contrària. (E07)

Per tant, es veu com una oportunitat prioritzar la compra a productores agroecològiques per tal de proveir els equipaments públics o els càterings de l'administració pública. Una de les dificultats que això implica, sobre la qual s'està treballant, són les limitacions i els problemes derivats de l'elaboració de les clàusules socials. Sovint es troben certes traves que fan difícil poder prioritzar els criteris agroecològics i cooperatius.

A banda de la compra pública, també es fa referència habitualment, i de fet en alguns municipis s'està treballant en aquest sentit, a facilitar i incentivar la presència de la producció agroecològica en espais com els mercats municipals o centres de distribució com, per exemple, Mercabarna, o a incentivar el petit comerç a transformar-se i participar del món agroecològic.

En aquest sentit, són múltiples els debats i agents que estan abordant la qüestió de quin paper ha de tenir l'administració pública en el desenvolupament d'aquest tipus de sistemes d'aprovisionament, així com de

l'agroecologia i de la sobirania alimentària. Un exemple d'això, en l'àmbit municipal, és Llaurant Barcelona, que ha produït diverses reflexions al voltant d'aquests aspectes i treballat per la creació d'un Consell Alimentari amb perspectiva agroecològica.

Seguint aquest fil, un element que apareix en els espais on es debaten aquestes qüestions és si realment el cooperativisme agroecològic té la capacitat, ja sigui productiva, logística o de gestió, per poder encarar aquests nous reptes.

Referències històriques en l'escala

Per acabar, hem volgut recuperar algunes referències històriques relacionades amb l'escalabilitat, ja que poden ajudar a repensar l'imaginari actual del cooperativisme de consum. Hem detectat que s'estableixen pocs ponts entre el cooperativisme de consum actual i els seus orígens històrics, i que queden moltes esclotxes de coneixement entre l'actualitat i les experiències del passat.

Referències històriques del cooperativisme de consum alimentari

Pel que fa a l'escala del cooperativisme històric a Catalunya, fixem-nos abans que res en l'autopercepció que tenien ells mateixos sobre aquesta qüestió. A la premsa cooperativa, que es publicà gairebé ininterrompudament des del 1899 fins el 1938, pràcticament a cada número hi havia algun reportatge sobre les cooperatives d'Anglaterra, de França, de Suècia, de Bèlgica, d'Alemanya, i de molts altres països europeus. A banda que això indica l'orientació marcadament internacionalista i transfronterera del moviment cooperatiu, aquells articles destacaven el gran desenvolupament de les societats cooperatives en països on comptaven amb un marc legal i polític més propici, cosa que contrastava amb la realitat d'aquí d'una munió de cooperatives amb pocs socis i amb una activitat intercooperativa relativament limitada. El referent més emblemàtic va ser la Societat de Pioners Equitatius de Rochdale (Lancashire, Manchester), fundada el 1844 per 28 socis, que l'any 1901 ja havien passat a ser 12.500 famílies. A la Catalunya anterior a la guerra civil mai una cooperativa s'apropà a aquestes xifres. grans que la realitat actual dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments a Catalunya.

A principis del segle XX no paraven de crear-se noves societats cooperatives arreu dels barris i viles del pla de Barcelona. El 1912 n'hi havia setanta-dues a la ciutat, poques de les quals superaven el centenar d'associats. La tònica general del moviment cooperatiu a Catalunya era la d'una munió de cooperatives, moltes d'elles petites, mentre que en altres països el cooperativisme havia arribat a estructurar-se en institucions amb centenars o fins i tot milers d'associats. Feia anys que cooperatistes com Salas Anton denunciaven amargament que, amb una població cinc vegades inferior a la de París, Barcelona tenia més cooperatives que la capital francesa, conclouent que "sobren cooperatives i falten cooperadors". A diferència d'altres països europeus, on el cooperativisme trobà suport en l'estabilitat legal i política que havia assolit el moviment obrer, les limitacions democràtiques de l'estat liberal burgès espanyol i la manca d'un marc legal adequat foren un llast per al desenvolupament del cooperativisme català, almenys fins a la Segona República.

Així, la proliferació de cooperatives petites era vista per molts dels creadors d'opinió dins el cooperativisme com "uno de los males característicos de nuestro movimiento", ja que en dificultar la coordinació cooperativa, en dispersava la força i limitava el potencial transformador de projectes com les compres en comú o el cooperativisme de segon grau.

Una de les causes d'aquesta proliferació era que algunes societats amb plantejaments més individualistes limitaven el número de socis. Els altaveus del moviment cooperatiu i les conclusions de diferents congressos recomanaren repetidament unificar esforços. Ara bé, els òrgans de coordinació del moviment prenen acords i definien línies d'acció, però després cada entitat era lliure i sobirana d'aplicar-los o no, i de fet els articles de la premsa cooperatista posaven sovint de manifest el decalatge entre prèdiques i pràctiques. És més, moltes cooperatives federades no enviaven delegats als espais de coordinació, o ho feien molt de tant en tant, i algunes ni tan sols es federaren.

Les crides a reduir la proliferació de cooperatives i a enfortir les ja existents, unificant els esforços, estaven connectades amb un dels principals projectes del moviment: el de les compres en comú per part de les cooperatives federades. Des de 1910, diverses cooperatives feien compres en comú a través de la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya i Balears.

Un cop cooperativitzats el consum i la distribució, el tercer pas era cooperativitzar la producció, és a dir, crear cooperatives de producció que fossin proveïdores de les cooperatives de consum. Amb aquella finalitat es desenvoluparen diverses modalitats organitzatives: d'una banda, era habitual fer fusions de cooperatives per a emprendre tasques concretes en comú que fins aleshores cada entitat feia pel seu compte, com ara l'elaboració del pa i la matança del porc. El més pràctic era que unissin recursos les cooperatives d'un mateix barri o districte. D'altra banda, amb el temps s'arribà a la creació d'estructures més complexes dedicades específicament a la fabricació d'un producte per al consum cooperatiu: la cooperativa de segon grau o cooperativa de cooperatives. Una de les primeres a posar-se en marxa fou la cooperativa de producció de lleixiu, oberta a Sants el mateix 1913. La més destacada fins a l'arribada de la Segona República fou la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per a Sopa, fundada el 1920. Aquell mateix any es refundà la Cambra de Cooperatives com a Federació de Cooperatives Catalunya, i s'inaugurà així una època d'enfortiment del moviment cooperativista, tant a nivell de coordinació econòmica, com d'activitats culturals i obra social.

L'any 1915 hi havia a Catalunya 307 cooperatives registrades, amb un total de 29.451 famílies associades, de manera que hi havia 1,41 cooperadors per cada 100 habitants (tinguem present que només es comptabilitzaven els socis, els "caps de família", o sigui que de fet era més gent). Si es té en compte el número de cooperadors per cada 100 habitants respecte les poblacions on hi havia establertes cooperatives, els cooperadors representaven un 2,72 %. El nombre mitjà de socis per cooperativa en aquell moment era de 152,5 unitats familiars.

La concentració econòmica i la fusió d'entitats –l'eterna fita del moviment– es plantejava com la gran solució a bona part dels reptes pendents. Mitjançant la fusió de les cooperatives d'un mateix barri, districte o ciutat, s'exerciria el poder de les compres en comú, s'abaratirien els preus, s'unificarien els reglaments i les obres socials creades i es possibilitaria el trasllat dels cooperadors d'una entitat a una altra sense que per això perdessin els beneficis dels anys de pertinença a la seva cooperativa. En qualsevol cas, l'expressió més notable de l'ambient pro fusió fou la creació de la Unió Cooperatista Barcelonessa, la Unió de Cooperadors de Mataró el 1927 i la Unió de Cooperadors del Fort Pienc, un any després. Caldrien circumstàncies excepcionals perquè el somni d'una cooperativa única a tota la ciutat s'arribés a fer realitat.

L'adveniment de la Segona República suposà el reconeixement legal del cooperativisme per primera vegada a la història de l'estat, i en consonància, l'articulació d'un marc jurídic ajustat a les seves necessitats.

El 4 de juliol de 1931 es promulgà el Decret de cooperatives, i el setembre d'aquell mateix any s'aprovà la llei estatal, basada en els principis de l'Aliança Cooperativa Internacional d'igualtat de vot, autogestió democràtica, independència d'organismes polítics i religiosos i porta oberta –sense límit en el número de socis. La llei delimità la personalitat jurídica de les cooperatives –que fins aleshores havia restat diluïda en el marc genèric de la Llei d'associacions de 1887–, i els reconegué el dret a certes exempcions d'impostos, de manera que deixessin d'estar subjectes a la mateixa fiscalitat que el comerç lucratiu convencional, tal com sempre havien reclamat. Ara bé, per gaudir dels avantatges tributaris calia que l'entitat tingués un mínim de dos-cents socis i no vengués al públic.

Es pretenia així obrir les portes de les cooperatives, evitar-ne el raquitisme i incentivar les fusions entre elles. Les que complissin aquells requisits serien considerades com a cooperatives populars. A banda del creixement de les cooperatives de consum, els anys trenta foren el moment de la proliferació de les cooperatives de treball. La cooperativització de tots els processos econòmics, des del consum i la distribució fins a la producció i els serveis, era al capdavant la gran fita cap on s'encaminava el moviment cooperatiu.

Durant el 19 de juliol de 1936 les cooperatives feren patent un cop més el seu caràcter de rereguarda de la classe obrera. La victòria contra el cop feixista i l'inici del procés revolucionari fou saludat pels defensors del cooperativisme col·lectivista com l'assoliment d'una oportunitat llargament esperada. El control de la distribució dels aliments fou un dels grans camps de batalla de la política de la rereguarda i les cooperatives per força hi hagueren de jugar un paper crucial. En el ritme vertiginós dels esdeveniments, es féu patent que si les cooperatives no es transformaven podien ser atropellades per les convulsions revolucionàries. No es tractava només de salvar les entitats com a tals, sinó d'impulsar la cooperativització total del comerç, entesa com a complement necessari de les col·lectivitzacions industrials i de serveis. Fou així que la catarsi revolucionària propicià el pas endavant tants anys discutit infructuosament: la concentració cooperativa, materialitzada en la fusió de totes les cooperatives de la ciutat. La fusió desembocà en la creació de la Unió de Cooperadors de Barcelona (UCB), formalitzada el 6 de setembre de 1936, amb la unificació d'un total de 45 cooperatives de Barcelona, Santa Coloma i Sant Adrià, amb 63 sucursals, 450 empleats i més de 9.000 famílies associades. Cadascuna de les cooperatives esdevingué així una sucursal de la UCB.

Després de diversos debats sobre els reglaments interns de la UCB, sobretot pel que fa a la regulació i distribució dels excessos de percepció, una assemblea de segon grau aprovà destinar-los íntegrament als fons col·lectius i eliminar qualsevol rastre de retorn individual dels excedents. La creació de la UCB propicià que les cooperatives de segon grau també es fusionessin. Sota el nom de Productes Coop, i mitjançant una decisió presa per unanimitat, el 7 de novembre de 1936 la Unió de Cooperatives per a la Fabricació de Pastes per Sopa, la Fusió de Cooperatives per al Subministrament de Carbó i les fàbriques de sabó, xocolata i aigües carbòniques quedaren fusionades. Pel que fa a les cooperatives de treball i de producció, des de l'inici de la guerra fins a finals de 1936 augmentaren fins a arribar a agrupar 195 entitats a la federació, amb un total de 8.940 associats.

El setembre de 1937, al cap d'un any de vida de la UCB, ja tenia 72 sucursals, la granja de Cerdanyola, un magatzem, unes oficines i 21.000 associats. La UCB arribà, el juny de 1938, a les 93 sucursals i 93.000 famílies associades, que correspondria (a una mitjana de 5 membres per família de l'època) a 465.000 barcelonins, en una ciutat que aleshores tenia vora un milió d'habitants; això és, un 46,5% dels ciutadans de Barcelona estaven associats a la UCB. A nivell de Catalunya, segons la Cooperativa Central d'Abastiments, s'arribà a 383.733 famílies associades.

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

6

Conclusions

El cooperativisme agroecològic té una llarga trajectòria a Catalunya i s'ha desenvolupat molt, tot creant un elevat nombre d'experiències agroecològiques, tant de producció com de consum organitzat. En aquesta recerca hem volgut recollir els debats, els aprenentatges i les diferents veus presents dins del cooperativisme agroecològic. Per això, hem aportat elements per aprofundir en la reflexió col·lectiva pel que fa a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic i dels projectes que en formen part, així com abordar la qüestió de la mida i de l'escala dels sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics.

A mode de conclusions, volem fer una síntesi dels elements que entenem més rellevants i significatius de la recerca i que poden tenir un paper clau en el futur del cooperativisme agroecològic. El nostre objectiu en aquesta recerca no ha estat trobar un model a seguir, sinó més aviat reflectir els debats presents, recollir la diversitat d'imaginari actuals i dels referents històrics i identificar elements per poder seguir avançant.

6.1. Obrir el debat dins del cooperativisme agroecològic

L'evolució del cooperativisme agroecològic ha estat molt gran durant la darrera dècada i s'ha avançat molt en la construcció de projectes que han intentat resoldre les necessitats d'alimentació de moltes persones amb una manera diferent de produir i de tenir cura del territori. No obstant això, la trajectòria del cooperativisme no ha estat exempta de dificultats.

El cooperativisme agroecològic ha posat sobre la taula noves maneres de fer i discursos crítics amb el sistema socioeconòmic predominant. Des del propi cooperativisme agroecològic s'han creat molts espais de reflexió col·lectiva amb la finalitat de discutir com ha de ser i cap on pot anar per desenvolupar-se.

Com hem vist, aquests debats, ja sigui dins dels propis projectes agroecològics o en espais més amplis, han estat força marcats per certs tabús i per posicionaments en ocasions contraposats. En aquest sentit, avui veiem la necessitat d'abordar-los des de perspectives noves, amb una lectura de la situació concreta del cooperativisme agroecològic i de les necessitats que vol resoldre.

Podem dir que els darrers cinc anys són moltes les veus que intenten contrastar els discursos i els objectius del cooperativisme agroecològic amb les pràctiques concretes que s'estan duent a terme. Aquestes veus crítiques són molt presents especialment dins de la producció, ja que sovint el suport que ha rebut per part dels grups de consum es considera, en la pràctica, insuficient.

Tot i això, és evident que el cooperativisme ha fet molta feina de reflexió crítica i ha generat una gran acumulació d'experiències i de coneixement útil de cara al present i al futur. La diversitat dels projectes mostra una riquesa molt gran de la qual podem seguir aprenent. Les participants en aquest estudi destaquen sovint que cal recollir aprenentatges, no repetir errors i avaluar exactament què s'ha fet i què s'està fent. A més, solen assenyalar que s'ha de poder experimentar en fórmules noves que segueixin criteris al màxim d'agroecològics i que els errors es poden corregir.

Si bé hi ha un model predominant de grups de consum organitzats a Catalunya, també és cert que el conjunt

presenta força diversitat. El model, doncs, no és únic, sinó que mostra experiències diferents, cadascuna amb les seves potencialitats i limitacions.

En general, es veu la necessitat d'encarar d'una manera més oberta aquests tipus de qüestions, ja que la situació actual no és igual que la d'uns anys enrere o que la dels inicis del cooperativisme agroecològic. Com hem vist, actualment el producte ecològic és molt més accessible pel públic general, cosa que pot suposar problemes per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic. En aquest sentit, són moltes les veus que alerten que l'espai que no ocupi aquest moviment anirà a parar a mans del sector mercantil. Així, cada vegada es planteja més intensament la necessitat d'un canvi, d'un revulsiu dins del cooperativisme agroecològic que n'eviti l'extinció o l'absorció per sectors no agroecològics.

Les participants aporten reflexions sobre la idoneïtat d'estendre el cooperativisme agroecològic a més sectors de la societat i sobre com es pot fer. Algunes veus es pregunten si això es pot aconseguir continuant amb el que s'ha fet fins ara. Es pot fer accessible el producte agroecològic a més persones, amb una producció viable i preus justos, seguint amb les mateixes dinàmiques?

6.2. Seguir repensant l'autogestió i els projectes agroecològics

A l'hora de repensar el cooperativisme agroecològic, és imprescindible tenir en compte el fet autogestionari, un element que ha estat central. En efecte, les experiències agroecològiques s'han basat en l'autoorganització assembleària i s'han dotat d'eines de gestió pròpies per resoldre les seves necessitats de manera directa, sense cap control o supervisió externa.

En els grups de consum organitzats de Catalunya hi ha hagut una certa idea d'autogestió que molt sovint s'oposa a elements com la remuneració i la professionalització de tasques o amb la mida relativament gran dels projectes. S'ha potenciat molt la coneixença entre les diferents unitats de convivència, així com s'ha promogut que totes elles participin en els espais de presa de decisions i d'organització col·lectiva. En aquest sentit, el més habitual en la majoria de grups de consum és celebrar assemblees per prendre decisions i establir una obligatorietat mínima de certes tasques, com ara fer les cistelles o participar en alguna comissió de treball.

Com hem vist, l'autogestió dels grups de consum no és senzilla i en molts projectes té alguns punts problemàtics. D'una banda, trobem que l'exigència que totes les cistellaires duguin a terme certes tasques suposa un inconvenient per algunes. És el cas de persones que en un moment puntual no disposen del temps necessari, ja sigui per motius de feina, perquè han d'encarregar-se de tasques de cura o perquè participen en altres espais col·lectius. D'altres, simplement s'estimarien més no haver de fer aquestes tasques. Totes aquestes situacions solen suposar l'abandonament del col·lectiu.

Hi ha algunes experiències que, amb certes limitacions, s'han plantejat aquestes qüestions i miren d'abordar-les. Algunes ho intenten sent més flexibles amb la implicació, cobrint algunes tasques de manera remunerada o establint diferents nivells d'implicació dins dels projectes. En aquest últim cas, no s'exigeix una implicació gaire gran i, per bé que es fomenta, la participació no és obligatòria: es defineixen diferents capes de participació i, en tot cas, els canals de decisió són sempre oberts a qui els vulgui aprofitar.

Veiem, doncs, una diversitat a l'hora d'entendre i de concretar l'autogestió. Són debats que plantegen preguntes com, per exemple: L'autogestió no es pot donar si es remuneren certes tasques? Un col·lectiu gran no pot tenir democràcia interna? No hi pot haver autogestió o democràcia interna quan no tothom participa en les assemblees? Totes les persones han de participar igual?

És habitual que en els espais de debat sorgeixi la pregunta de si seria possible mantenir aquests nivells d'implicació i de participació en tots els àmbits que afecten la vida. L'autogestió es podria estendre a molts

altres fronts, però aplicar-la a totes les esferes de la vida sembla difícil si ha de comportar una implicació tan alta, dedicar un munt d'hores a treball voluntari o assistir a moltes assemblees.

A Catalunya hi ha hagut un creixement molt gran d'experiències agroecològiques els darrers anys, i el model basat en els grups de consum s'ha estès amb força facilitat, la qual cosa ha creat un impacte social significatiu: ha contribuït a divulgar maneres diferents d'organitzar-se, de consumir, de produir i de tenir cura dels territoris. Tot i això, aquests sistemes d'aprovisionament no han arribat a ocupar un espai majoritari dins del consum ecològic o alimentari en general.

Com hem vist, aquests projectes són força demandants quant a recursos, feina i implicació de les participants. Si en algun moment minva la participació o la implicació, els projectes perden la capacitat d'anar més enllà i en surten afeblits, fins al punt que en perilla la sostenibilitat. Iniciar i mantenir un projecte agroecològic suposa un cert esforç que, en la majoria dels casos, serveix per cobrir les necessitats d'una vintena d'unitats de convivència. A més, sovint es dupliquen esforços i no es comparteixen recursos (programes informàtics, locals, etc.). Aquests elements expliquen que cada cop sorgeixin més veus que reclamen repensar el funcionament dels grups agroecològics i l'autogestió com una eina per facilitar les coses. Això qüestiona la capacitat dels dispositius autogestionaris creats fins ara a l'hora de replicar-se o d'ampliar-se i a l'hora d'incloure i arribar a sectors més amplis de la societat.

6.3. Relació directa i aprofundiment en la coresponsabilització

Un dels pilars del cooperativisme agroecològic ha estat l'establiment de la relació directa entre consum i producció. Aquestes relacions directes han aportat molta vitalitat i han permès establir mecanismes concrets de resolució de necessitats. El consum ha donat suport a la producció mitjançant certs compromisos de compra, i la producció ha possibilitat l'aprovisionament de productes agroecològics a un preu just.

Com hem vist, existeixen diverses formes de comunicació i intercanvi entre les productores i els grups de consum organitzats que van des de compartir aspectes quotidians, com la gestió de comandes, fins a la realització d'activitats conjuntes com assemblees, xerrades o jornades lúdiques. Aquesta relació es dona, en general, en tota la diversitat de grups de consum, ja siguin grans o petits, amb persones remunerades o sense.

Això ha fet que s'estableixi un diàleg entre el consum i la producció que ha permès teixir relacions basades en la confiança. S'han anat construint sistemes d'aprovisionament que han facilitat la generació i viabilitat de moltes experiències productives.

També trobem algunes limitacions en aquestes relacions directes. Per exemple, molts projectes productius valoren com a insuficients els volums de compra dels grups de consum, especialment en relació amb la feina de gestió que els suposa mantenir la relació directa. Sovint observem com el compromís, fonamentalment centrat en la compra, no acaba traduint-se en pràctiques més profundes de coresponsabilització.

En aquest sentit, són poc freqüents els acords per compartir els riscos de la producció com, per exemple, les possibles pèrdues per causes meteorològiques o per plagues. Tampoc és habitual assumir la coresponsabilització en tot allò necessari per fer possible la producció com, per exemple, l'accés als mitjans de producció, el finançament, la planificació de la producció, l'assoliment de bones condicions laborals o canvis normatius, entre d'altres.

És habitual destacar la dificultat per aprofundir en la relació directa, encara que hi hagi la voluntat de fer-ho. La gestió dels propis projectes agroecològics fa que no hi hagi temps o energies per dedicar a espais de

treball entre consum i producció. Sovint els projectes acaben absorbits per la dinàmica quotidiana. Cal tenir en compte que cada projecte productiu acostuma a relacionar-se amb diversos grups de consum i a l'inrevés, fet que fa que és multipliquin les tasques de gestió associades a la relació directa.

Aquests problemes són generals en tots els tipus de col·lectius de consum, independentment de la mida o de si tenen persones remunerades o no. En grups de consum relativament grans, igual que en alguns grups petits, es creen espais de coordinació amb algunes de les experiències productives que les abasteixen i s'estableixen compromisos amb la intenció de treballar per la coresponsabilització d'alguns aspectes. Es planteja si grups amb una gestió interna millorada o grups amb més capacitat econòmica, més massa crítica i més volum de compra podrien facilitar establir mecanismes de coresponsabilització amb un impacte més gran en la viabilitat dels sistemes d'aprovisionament.

6.4. La comercialització dels aliments agroecològics, un repte fonamental

Actualment, el producte ecològic es troba disponible en molts espais i sectors convencionals o mercantils que s'han introduït en aquest sector. Paral·lelament han sorgit moltes noves experiències productives agroecològiques que han apostat per una producció diferent de la convencional i per buscar maneres alternatives de comercialització. En aquesta línia, hi ha hagut un clar augment dels circuits curts de comercialització i de venda directa, ja sigui a partir de grups de consum o altres formes, com els mercats, la venda a domicili, la venda en petites botigues, etc.

Si ens centrem en el consum organitzat, veiem que aquest no és capaç a dia d'avui d'absorbir la producció de tots els projectes agroecològics, els quals han de recórrer a altres vies de comercialització. A les productores els costa trobar noves cooperatives de consum on portar el producte, ja sigui perquè ja tenen productores o perquè no se'n creen de noves. En molts territoris de Catalunya la presència de grups de consum organitzat és molt reduïda i moltes productores locals han d'acabar distribuïnt el seu producte a l'àrea metropolitana de Barcelona.

Podem dir que l'espai del consum agroecològic és massa reduït com per assumir les necessitats de comercialització de molts projectes agroecològics. Això té un efecte molt significatiu en la seva viabilitat econòmica i en la seva sostenibilitat. És recurrent trobar productores que es queixen del poc volum de compra de les cooperatives o de la dificultat a l'hora de crear una relació estable amb els grups de consum. La relació amb molts grups de consum suposa molta feina per a les productores en relació amb el retorn econòmic que reben. A més, hi ha aspectes logístics, de distribució i de transport, que es consideren ineficients i problemàtics. Aquests elements afecten molt al funcionament i sostenibilitat dels projectes.

Aquestes dificultats de comercialització i l'escala actual dels sistemes d'aprovisionament afecten l'articulació de les productores. En moltes ocasions el fet de moure volums petits o molt parcialitzats genera dificultats logístiques i econòmiques que poden fer inviable la intercooperació. Sovint els intents d'intercanviar producte, coordinar el transport o fer comercialització conjunta no surten endavant, ja que els costos i ineficiències vinculats a aspectes d'economia d'escala ho impedeixen.

Els problemes logístics i d'economia d'escala connecten també amb la qüestió de la distribució i la intermediació. Com hem vist, s'ha fet molt èmfasi a evitar els intermediaris, ja que es considera que podrien trencar les relacions directes amb la producció o provocar preus injustos. Tot i això, veiem que l'ús de certes distribuïdores o empreses intermediàries és habitual, tant per part de productores com de molts grups de consum. Això ha fet que hagin sorgit experiències que hagin mirat de fer aquesta funció, tot intentant seguir principis cooperatius i agroecològics, incorporant diferents experiències agroecològiques i resolent els problemes associats a la escala actual d'aquests sistemes d'aprovisionament.

6.5. L'articulació del cooperativisme agroecològic, un repte a seguir treballant

El cooperativisme agroecològic té una llarga experiència a l'hora de crear espais col·lectius de debat i de coordinació entre els diversos projectes agroecològics. En aquests espais, s'ha treballat molt per compartir elements per fer sostenibles les experiències i veure com aquestes es poden desenvolupar de manera agroecològica. Els darrers anys, espais d'àmbit més ampli, com la Repera o Ecoconsum, han perdut força i els punts de trobada han passat a descentralitzar-se per reduir-se a un àmbit més local. En existir més projectes que abans en cada territori, s'ha optat per organitzar-se a nivell de proximitat.

També trobem que existeixen bastantes experiències de coordinació i articulació entre productores agroecològiques, que intenten cobrir de manera col·lectiva algunes de les necessitats fonamentals per a la seva sostenibilitat. Així es comparteixen coneixements, s'intercanvia producte i, en alguns casos, es comercialitza de manera conjunta. Com hem vist, hi ha articulacions de productores que han perdurat més i d'altres menys. A diferència d'altres territoris, a Catalunya les xarxes de productores han estat un dels agents amb més iniciativa dins del cooperativisme agroecològic.

Aquestes xarxes de productores sovint són difícils d'engegar, ja que tenen uns costos inicials elevats a nivell de temps, d'esforç i de diners i hi ha molts projectes agroecològics precaris que no els poden afrontar. A més, habitualment aquestes xarxes triguen temps a ser funcionals i a resoldre necessitats quotidianes dels projectes que en formen part. Alguns dels intents d'articular-se no tiren endavant perquè no s'identifiquen bé les necessitats a compartir o per qüestions de tipus organitzatiu o vinculades a les relacions personals. Tot i aquestes dificultats, són moltes les veus, especialment dins de la producció, que consideren importantíssim articular-se i sumar forces, no només per fer les coses de manera col·lectiva, sinó per una qüestió de supervivència.

En aquesta línia i més enllà de l'articulació entre projectes agroecològics, actualment s'està fent èmfasi a buscar noves aliances. Una de les aliances més destacada és el món de l'economia social i solidària (ESS). Tot i que la relació entre l'espai de l'ESS i el moviment agroecològic és evident, sí que podem dir que d'alguna manera han coexistit com dos espais amb dinàmiques bastant diferenciades. Del gruix d'iniciatives que s'emmarquen en el cooperativisme agroecològic són relativament poques les que, per exemple, formen part de la XES (Xarxa d'economia solidària de Catalunya) o que participen en les dinàmiques i els debats al voltant d'espais de l'ESS.

Per tant, tenim l'oportunitat de seguir buscant punts de trobada, hi ha encara molt camí per recórrer. Aquest fet és rellevant, especialment en la situació actual del moviment agroecològic, en què es detecta un cert moment d'inflexió. Cada vegada és més evident l'apropamament entre aquests dos espais. Per exemple, hi ha hagut un augment de la participació agroecològica a la FESC, on s'ha creat un espai específic per al sector de l'alimentació. També s'observa una forta presència de projectes agroecològics al Pam a Pam (mapa de l'ESS), tot i que queden moltes d'aquestes experiències per mapejar, especialment en l'àmbit de la producció i l'elaboració. Fins i tot, s'ha plantejat fer una sectorial agroecològica dins de la XES.

El fet d'apropar l'ESS pot suposar, per una banda, un millor desenvolupament i consolidació, ja que el cooperativisme agroecològic podria gaudir de tot el bagatge i experiència de les entitats de l'ESS, per exemple, en àmbits organitzatius, de finançament, logístics o comunicatius. Si parlem de l'escalabilitat també és molt clar que en el món de l'ESS hi ha molt bagatge i experiència que es pot aprofitar.

Finalment, també s'està generant força debat sobre noves aliances amb altres agents que potser fins ara no havien estat tan rellevants dins del moviment agroecològic, com podria ser el petit comerç, les AMPAs o l'administració pública. Pel que fa a la relació amb l'administració local, trobem que en alguns municipis s'està treballant per incidir en les polítiques públiques perquè s'enfoquin amb criteris agroecològics. D'aquesta manera, des de diversos espais de participació, s'ha treballat per tal de detectar les necessitats i

les possibles accions a realitzar per traslladar-les als governs municipals.

Com a línies principals, podem dir que s'han habilitat espais de participació ciutadana, s'ha reclamat que es faciliti tot allò relacionat amb els sistemes d'aprovisionament cooperatius i s'ha fet força èmfasi en la promoció de l'agricultura ecològica, per exemple, en els mercats i en la compra pública. S'ha considerat que cal incidir perquè hi hagi clàusules socials en la contractació pública que prioritzin la producció i el consum agroecològic. Aquest fet té la seva complexitat i suposa nous reptes. D'altra banda, sovint obre preguntes que qüestionen la capacitat del cooperativisme agroecològic per abordar aquests reptes vinculats amb una escala més gran.

6.6. L'escalabilitat i el futur del cooperativisme agroecològic

L'escalabilitat i la mida dels projectes agroecològics sempre han donat lloc a debats dins del cooperativisme agroecològic. La situació actual, en què hi ha un punt d'inflexió, amb les seves amenaces i oportunitats, fa que el debat encara estigui més viu. Si es vol millorar la sostenibilitat dels projectes agroecològics i estendre l'agroecologia i l'autogestió a més sectors de la societat, cal repensar críticament les pràctiques que estem duent a terme. El camí recorregut ha tingut èxit en molts sentits, però és necessari seguir analitzant què s'ha fet fins ara i veure com construir el futur del cooperativisme agroecològic.

Una de les voluntats d'aquest informe ha estat explorar aquestes pràctiques, identificar-ne les potencialitats i les limitacions. En aquest sentit, hem volgut contribuir al esforç que s'estan fent per obrir el debat sobre la pràctica concreta dels projectes agroecològics i per plantejar noves idees que permetin superar les dificultats i anar més enllà.

Com hem vist, el cooperativisme agroecològic de Catalunya disposa de molta experiència pràctica, tant a nivell de producció, de consum o d'articulació, que pot aportar molts elements i solucions útils per als nous reptes. Com dèiem en parlar de l'escalabilitat, trobem que el cooperativisme agroecològic aporta diferents mecanismes per a la seva extensió: la multiplicació i replicació dels projectes, l'ampliació de la seva mida, la promoció de diferents articulacions de segon grau o la transformació de dispositius inserits en sistemes d'aprovisionament convencionals per incloure'ls dins dels sistemes agroecològics. A més, cal tenir en compte que fora de Catalunya disposem també de molts exemples que poden servir de referència i sobre els quals es podria aprofundir.

En aquest sentit, no es tracta de buscar un únic model generalitzable o basat en idees preconcebudes, sinó de fer una anàlisi crítica en cada cas, tot valorant quines necessitats es volen resoldre, quins objectius es prioritzen i quina és la realitat local de cada territori, així com quines són les possibilitats de què es disposa. En cada situació, es poden valorar els efectes transformadors o no que genera cada una de les experiències, més enllà dels *a priori*.

Les realitats locals estan immerses en el context global. A dia d'avui, les experiències agroecològiques estan força aïllades i no hi ha una articulació en àmbits territorials més amplis. Això ho valoren negativament molts sectors actius del cooperativisme agroecològic, que consideren que pot suposar una limitació de cara a la consolidació del moviment. Hi ha alguns intents de treballar en aquesta direcció i molt camí per recórrer. Paral·lelament també s'estan cercant noves aliances amb sectors propers, com pot ser el món de l'ESS, amb molta experiència en l'articulació a una escala major i en sectors que poden ser molt fèrtils en la intercooperació amb el món agroecològic.

Per tant, a l'hora de pensar i tirar endavant projectes agroecològics en aquest context, l'escala dels sistemes d'aprovisionament és sobre la taula. Com hem vist, el fet d'augmentar la mida o d'enxarxar-se amb altres projectes, tot actuant a una escala més gran, està cobrint necessitats dins d'algunes experiències agroecològiques. També veiem que, tot i aquests intents d'escalabilitat, l'escala en la qual opera el

cooperativisme agroecològic és molt petita si la comparem amb els sistemes d'aprovisionament convencionals. En aquest sentit, pot ser interessant pensar els sistemes cooperatius d'aprovisionament d'aliments agroecològics de manera més àmplia i valorar si poden fer front a les amenaces que suposa l'expansió d'altres sistemes mercantilistes i agroindustrials. En tot cas, els debats sobre l'escalabilitat marcaran el funcionament i el desenvolupament del cooperativisme agroecològic en el futur proper.

El canvi d'escala: un revulsiu per a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

7

Bibliografia

BADAL I LÓPEZ. *Los pies en la tierra. Reflexiones y experiencias hacia un movimiento agroecológico*. Barcelona: Virus, 2006.

BADAL, MARC; BINIMELIS, ROSA; GAMBOA, GONZALO; HERAS, MARIA; TENDERO, GUILLEM. *Arran de terra*, 2011.

Cooperativismo, 1 d'agost de 1916, núm. 35.

CONSELL CATALÀ DE LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA ECOLÒGICA. *Memòria d'activitats i de gestió econòmica de CCPAE*. Barcelona, 2009. En línia: http://www.ccpae.org/docs/memoria/ccpae_memoria2009.pdf

DALMAU, M. I MIRÓ, I. *Les Cooperatives obreres de Sants: autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*. Barcelona: La Ciutat Invisible, 2010.

DALMAU, M. *Un barri fet a cops de cooperació. El cooperativisme obrer al Poblenou*. Barcelona: La Ciutat Invisible, 2015.

FEDERACIÓ DE COOPERATIVES DE CONSUMIDORS I USUARIS DE CATALUNYA. *Els grups i les cooperatives de consum ecològic a Catalunya. Diagnosi de la situació i promoció del cooperativisme*, 2010.

FEDERICI, S. *Revolución en punto cero: trabajo doméstico, reproducción y luchas feministas*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2013.

FERNÁNDEZ, A. I MIRÓ, I. *L'economia social i solidària a Barcelona*. Barcelona: La Ciutat Invisible SCCL i Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona, 2016.

GABRIEL, P. *Classe obrera i sindicalisme a Catalunya, 1903-1920*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1981.

GARFINKEL, H. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall, 1967.

GLASER, B. I STRAUSS, A. *The Grounded Theory*. A DENZIN, N.K I LINCOLN, YS. *Handbook of qualitative research*. Londres: Sage, 1994.

HAMMERSLEY, M. I ATKINSON. *Etnografía. Métodos de investigación (2a revisió)*. Barcelona: Paidós, 2001 [1983].

ÍNIGUEZ, L. *Curso de investigación cualitativa: fundamentos, técnicas y métodos. El debate sobre metodología cualitativa versus cuantitativa*, 2004. Disponible a: <http://antalya.uab.es/liniguez/>

La cooperación de consumo. Su participación en la Exposición Internacional de Barcelona. ca. 1929.

MAUSS, M. "Ensayo sobre el Don". A: MORENO, P. (ed.) *Entre las gracias y el molino satánico. Lecturas de antropología económica*. Madrid: UNED, 2005 [1925], p. 159-193.

NAROTZKY, S. *Antropología económica: nuevas tendencias*. Barcelona: Melusina, 2004.

I FÒRUM INTERNACIONAL PER LA SOBRANIA ALIMENTÀRIA, NYÉLÉNI (MALI) 2007. <https://nyeleni.org/>

TENDERO, G. "Cap on va el moviment agroecològic?". *La Directa*, núm. 223, 6 d'abril de 2011.

PÉREZ OROZCO, A. *Subversión feminista de la economía: aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*.

Madrid: Traficantes de Sueños, 2014.

PLA, M. El rigor en la investigación cualitativa. *Atención Primaria*, 24,5, 1999.

POLANYI, K. *El sustento del hombre*. Barcelona: Mondadori, 1994 [1977]. *Revista Cooperativa Catalana*, novembre de 1903.

Potter, J. y Wetherell, M. *Discourse and Social Psychology*. London: Sage, 1987.

SANTOS DE SOUSA, B. "The World Social Forum: toward a counter-hegemonic globalization". A SEN, J.; ANAND, A.; ESCOBAR, A.; WATERMAN, P. (ed.) *The World Social Forum: challenging empires*. New Delhi: The Viveka Foundation, p. 235-245, 2004.

